

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST
Akademska godina 2015./2016.

Hrvoje Kokotović

Ekonomске reforme Ante Markovića

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Hutinec, Goran, docent

Zagreb, rujan 2016.

Sadržaj

EKONOMSKE REFORME ANTE MARKOVIĆA.....	1
SADRŽAJ.....	3
1. UVOD.....	4
2. JUGOSLAVIJA NEPOSREDNO PRIJE MARKOVIĆEVA STUPANJA NA DUŽNOST.....	7
2.1. PREGLED EKONOMSKOG STANJA U JUGOSLAVIJI.....	7
2.1.1 <i>Ekonomsko stanje u SFRJ 1970.-1980. godine.....</i>	<i>8</i>
2.1.2 <i>Ekonomsko stanje u SFRJ 1980-1989. godine.....</i>	<i>9</i>
2.2. INSTITUCIJSKI I UPRAVNI OKVIRI PRISUTNI U SFRJ 1989. GODINE.....	12
3. DEVETI SAZIV SAVEZNOG IZVRŠNOG VIJEĆA SFRJ.....	13
3.1. PREDSEDNIK DEVETOG SAZIVA SAVEZNOG IZVRŠNOG VIJEĆA SFRJ.....	14
3.2. POTPREDSJEDNICI, GLAVNI TAJNIK I ČLANOVI BEZ RESORA DEVETOG SAZIVA SAVEZNOG IZVRŠNOG VIJEĆA SFRJ.....	17
3.3. MINISTRI, ODNOSNO SAVEZNI SEKRETARI, DEVETOG SAZIVA SAVEZNOG IZVRŠNOG VIJEĆA SFRJ.....	19
3.4. ZAKLJUČAK O BIOGRAFIJAMA U DNEVNIM NOVINAMA.....	25
3.5. FORMIRANJE DEVETOG SAZIVA SAVEZNOG IZVRŠNOG VIJEĆA PREMA DNEVNIM NOVINAMA.....	27
3.5.1 <i>Beogradska Borba.....</i>	<i>27</i>
3.5.2 <i>Zagrebački Vjesnik.....</i>	<i>31</i>
3.5.3 <i>Beogradska Politika.....</i>	<i>40</i>
3.5.4 <i>Zaključak analize dnevnih novina.....</i>	<i>44</i>
4. TIJEK I REZULTAT PROVOĐENJA REFORMI DO 29.06.1990. GODINE.....	47
4.1. EKSPOZE ANTE MARKOVIĆA NA ZAJEDNIČKOJ SJEDNICI SAVEZNOG VIJEĆA I VIJEĆA REPUBLIKA I POKRAJINA SKUPŠTINE SFRJ.....	47
4.2. STVARANJE UVJETA ZA DALJNJU PROVEDBU REFORME.....	50
4.3. KRITIKA REFORMI.....	52
5. CILJEVI SAVEZNOG IZVRŠNOG VIJEĆA.....	55
5.1. MAKROEKONOMSKA POLITIKA U DRUGOM POLUGODIŠTU 1990. GODINE.....	55
5.2. POLITIKA RAZVOJA.....	57
5.2.1 <i>Pristup koncepciji razvoja.....</i>	<i>58</i>
5.2.2 <i>Osnove strategije razvoja.....</i>	<i>59</i>
5.2.3 <i>Sektorske politike.....</i>	<i>60</i>
5.2.4 <i>Posebne politike.....</i>	<i>63</i>
5.3. PROGRAM ZA PRESTRUKTURIRANJE PODUZEĆA.....	64
5.3.1 <i>Opći dio.....</i>	<i>64</i>
5.3.2 <i>Program akcija.....</i>	<i>66</i>
5.4. OSNOVNI PRAVCI PROMJENA U POLITIČKOM SUSTAVU.....	69
5.4.1 <i>Osvrt na aktualne ustavne promjene i pravci daljnje izgradnje političkog sustava.....</i>	<i>69</i>
5.4.2 <i>Osnovni pravci reforme države.....</i>	<i>70</i>
5.4.3 <i>Pravci reforme u području ljudskih sloboda i prava.....</i>	<i>71</i>
5.4.4 <i>Političko organiziranje i izborni sustav.....</i>	<i>71</i>
5.5. ELEMENTI INDIKATIVNE PROJEKCIJE RAZVOJA JUGOSLAVIJE OD 1991. DO 1995. GODINE.....	72
6. ODNOS MARKOVIĆEVE VLADE S MEĐUNARODNOM ZAJEDNICOM I S UNUTRAŠNjim PROBLEMIMA TE INTERVJU S BUDIMIROM LONČAREM.....	76
7. ZAKLJUČAK.....	84
8. IZVORI I LITERATURA.....	87

1. Uvod

Kada pomislimo na jugoslavensku povijest i povijest njenih nekadašnjih članica koncem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog dvadesetog stoljeća, prva asocijacija je najčešće Domovinski rat. Zbog toga često zaboravljamo ili manju važnost pridajemo nekim događajima i idejama koje su bile prisutne u tom periodu. Tijekom studija upoznao sam se sa tim, uglavnom, zanemarenim idejama i događajima te sam počeo promišljati o njima. Upravo me jedan od tih događaja više zaintrigirao. Taj događaj, odnosno taj period možemo nazvati razdobljem reformi Ante Markovića. Naime, na početku nisam poznao tko je Ante Marković bio i kakve je on reforme provodio, ali čim sam „zagrebao“ u ovu temu, uočio sam veliki potencijal. Uočio sam potencijal za kvalitetan diplomski rad, ali i zaintrigirao me potencijal koje su dotične reforme imale. Budući da sam i sam građanin jedne od država koje su bile zahvaćene Markovićevim reformama, tema mi je postala još zanimljivija. Stoga sam zaključio da imam određenu dužnost i odgovornost, ali i želju za proučavanjem toga. Već sam nakon nekoliko sati zaključio kako velik dio reformi i pravaca koje je Ante Marković provodio mogu naći svoje mjesto i sada i ovdje, odnosno da se integralno velik dio reformi može adaptirati na drugo desetljeće dvadesetprvog stoljeća u Hrvatskoj. S jedne strane zbog zanosa i intrige, a s druge strane zbog osjećaja važnosti teme, odlučio sam se upustiti u dublje istraživanje lika Ante Markovića te vladanja devetog saziva Saveznog izvršnog vijeća Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (dalje u radu: „SFRJ“ ili „Jugoslavija“).

Ekonomska, politička i vojna povijest vrlo često, ako ne i uvijek, bivaju ovisne jedna o drugoj. Ekonomsko stanje pojedine države utječe na njenu političku situaciju, a na kraju vojska i policija postaju glavni regulator međuovisnosti potonjeg na način da ili reguliraju pozitivno stanje ili da u negativnoj situaciji postaju jedini oslonac vlasti i politike. Iako u modernom svijetu vojska i policija gube značaj, odnosno globalizacija, informiranost i snaga kapitala postaju zamjena za vojno-policijsku domenu. No, krajem dvadesetog stoljeća u Jugoslaviji, potonji je sustav, čini se, bio i dalje na snazi. S jedne strane je nastupio gospodarski slom, politička situacija u samoj državi je prerasla iz opasne u kaotičnu, a vojska je preuzela stabilizacijsku funkciju. Na taj način Jugoslavija postaje država više vlasti, s jedne strane nacionalistički orijentirane organizacije, s druge strane Savezno izvršno vijeće koje pokušava riješiti ekonomsko stanje te s treće strane vojska koja u tom trenutku još uvijek ne zna koga treba podržati. Dolaskom Ante Markovića na vlast u Jugoslaviji pojavila se

mogućnost da do raspada države ipak neće doći, no slijedom okolnosti to ipak nije bio slučaj, što zbog svrstavanja vojske na jednu stranu, što zbog naprosto manjka vremena u smislu da su reforme u ekonomskom i političkom sustavu naprosto krenule prekasno.

U radu ću se baviti dolaskom Ante Markovića na čelo Saveznog izvršnog vijeća (dalje u radu: "SIV" ili „Vlada“), provedbom reformi te planom budućih reformi jugoslavenske države, ekonomije, društva i drugog. Intencija rada je usustaviti kvalitetan pregled spomenutih reformi čija je uloga trebala stabilizirati i transformirati Jugoslaviju u državu „novog ekonomski efikasnog, demokratskog, socijalno pravednog, humanog i prema svijetu otvorenog društva“¹. Uz pomoć izvora i literature proučiti ćemo članove savezne Vlade, baviti ćemo se Markovićevim elaboratom provedenih reformi, analizirati ću neke od važnijih budućih reformi te ćemo sagledati kakav su status Ante Marković i njegova ideja reformiranja Jugoslavije uživali u nekim dnevnim novinama tadašnje Jugoslavije.

Problemska pitanja na koja ćemo dati odgovore glase: U kojem okruženju, kada, zašto i tko je preuzeo „kormilo“ vođenja Jugoslavije 1989. godine? Kakav je bio rezultat reformi nakon 29.06.1990. godine? Koje su reforme trebale zahvatiti Jugoslaviju u budućnosti? Kako su se one trebale provoditi, zašto i kroz koje zakonske okvire? Je li Marković uistinu bio osamljen u tom procesu ili je imao podršku međunarodne zajednice? Na koji način su mediji informirali javnost o novom mandataru. Što im je bilo važno?

Metode istraživanja i izrade ovog rada temelje se prvenstveno na čitanju i proučavanju dostupne literature i izvora. Glavni izvor predstavlja knjiga koju je izdao Sekretarijat za informacije Saveznog izvršnog vijeća pod nazivom „Program daljih reformi jugoslovenskog društva“. Ona predstavlja više izvor nego literaturu jer se radi o radu certificiranom od oficijelne službe savezne Vlade te sadrži obilje podatka, kroz citat Markovićeva ekspozea 29.06.1990. godine, preko plana i programa reformi za buduće razdoblje. Osim toga, odlučio sam i konzultirati dnevne novine, beogradsku Borbu, zagrebački Vjesnik i beogradsku Politiku, uz čiju sam pomoć uspio analizirati biografije članova savezne Vlade te sam proučio na koji način su tadašnji mediji opisivali dolazak Markovića za mandataru. Proučio sam i nekoliko brojeva Službenog lista koji su mi omogućili dodatnu potvrdu pojedinih podataka i tvrdnji. Za kraj, kao potvrdu nekih podataka, ali i za dobivanje dojma atmosfere u Markovićevom timu, intervjuirao sam člana devetog saziva jugoslavenske Vlade, tadašnjeg ministra vanjskih poslova, gospodina Budimira Lončara.

¹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslovenskog društva – Vreme promena. (Beograd: Sekretarijat za informacije, 1990.), stranica 7.

Prije središnje materije rada, važno je shvatiti kaotičnost situacije u Jugoslaviji devedesetih godina dvadesetog stoljeća te uočiti multipolarnost jugoslavenskog društva i politike, što sam objasnio u drugom ulomku. Naime, takva multipolarna situacija, gdje jedno društvo biva rastrgano sa više strane te gdje se više ne zna tko vlada nad kime, glavni je razlog, po mojem mišljenju, neuspjeha Markovićevih reformi, ali u konačnici predstavlja i glavni dezintegracijski faktor raspada Jugoslavije, a potom i glavni faktor lošijeg ekonomskog stanja država nasljednica.

2. Jugoslavija neposredno prije Markovićeva stupanja na dužnost

Prije dolaska Ante Marovića na mjesto premijera SFRJ, odnosno na mjesto predsjednika Saveznog izvršnog vijeća SFRJ, Jugoslavija se nalazila u politički i gospodarski nestabilnoj situaciji. Smrt Josipa Broza Tita uvjetovala je pojavom novih političkih kriza koje će se devedesetih godina rasplamsati pomoću nacionalnih kriza. Osim toga, Jugoslavija se u tom trenutku nalazi i u sve većoj gospodarskoj krizi.

Zbog toga je važno, prije ulaska u materiju reformi, proučiti i opisati 1989. godinu i na taj način prikazati ekonomsko okruženje u kojem je Marković započeo mandat i reforme.

Najvažnija stavka Markovićevih reformi je ekonomija, odnosno gospodarska politika. Činjenica je da su reforme zamišljene kao jedna cjelokupna reforma koja će mijenjati i politički, društveno-socijalni te razvojni sustav, no bez ekonomske podloge to nije moguće, stoga ćemo se i mi, kao i sam Marković, prvenstveno usredotočiti na ekonomsku pozadinu reformi pa ćemo tako kroz ovo poglavlje ponajviše opisati u kakvoj je ekonomskoj situaciji Jugoslavija bila prije Markovićevog dolaska na vlast, odnosno što je on zatekao dolaskom na vlast.

2.1. Pregled ekonomskog stanja u Jugoslaviji

Dužnost predsjednika Saveznog izvršnog vijeća SFRJ u periodu od 15.05.1986. do 16.03.1989. obnaša Branko Mikulić, naslijedivši Milku Planinić². Iako se Mikulić više veže uz razvoj Bosne i Hercegovine nakon Drugog svjetskog rata, u razdoblju obnašanja savezne izvršne vlasti odigrao je ključnu ulogu u posljednjem desetljeću Jugoslavije. Naime, njegova vladavina obilježena je mnogobrojnim štrajkovima u Jugoslaviji te njegovom reakcijom na njih. Planirao je čak iskoristiti JNA radi uvođenje reda u državi^{3,4}. Njegova Vlada provela je devalvaciju dinara za 25% 17.11.1987., a slijedeće godine su započeti pregovori sa Međunarodnim monetarnim fondom⁵. Iste godine vlade SR Hrvatske i SR Slovenije izražavaju nepovjerenje njegovoj vladi, ali bezuspješno. To je prethodilo prosvjedima u lipnju 1988., a kulminiralo izglasavanjem nepovjerenja njegovoj vladi zbog čega je morao dati ostavku na mjestu predsjednika Saveznog izvršnog vijeća, 30.11.1988. godine. To je prvi i

² The New York Times, AROUND THE WORLD; Yugoslav Panel Proposes Croat as Prime Minister. (New York: The New York Times, 07.01.1986.).

³ Chicago Tribune, Yugoslavia vows fight over unrest. (Chicago: Chicago Tribune, 23.05.1987.), stranica 8.

⁴ Josip Glaurdić, Vrijeme Europe – Zapadne sile i raspad Jugoslavije. (Zagreb: Mate, 2011.), stranica 17.

⁵ Josip Glaurdić, Vrijeme Europe – Zapadne sile i raspad Jugoslavije., stranica 18.

jedini put u povijesti SFRJ da je predsjednik Vlade morao dati ostavku.⁶ On se potom povlači u Sarajevo te umire u travnju 1994. tijekom opsade Sarajeva⁷.

Branko Mikulić za sobom ostavlja vanjski dug od 21 milijarde američkih dolara, kompleksno stanje u ekonomiji, odnosno u gospodarstvu, a time i u društvu te nestabilnu valutu⁸.

2.1.1 Ekonomsko stanje u SFRJ 1970.-1980. godine

Kako bismo jasnije shvatili stanje u Jugoslaviji 1980-tih godina, važno je analizirati i situaciju koja je prethodila ekonomskoj krizi 80-tih godina. U Jugoslaviji krajem 70-tih godina dolazi do velikih poremećaja u ekonomskom životu, nastupa gospodarska kriza te se počinje uvoditi racionalna opskrba deficitarnim proizvodima. Godine 1979. godine trgovinski deficit dostiže 7,225 milijuna američkih dolara, a platni deficit 3,661 milijuna američkih dolara. Sljedeće godine vanjski dug Jugoslavije iznosi oko 20 milijardi američkih dolara⁹.

Datum	USD	CHF	GBP	DEM
1970.	12,50	2,86	30,00	3,42
1971.	15,65	4,01	39,63	4,76
1972.	16,75	4,41	39,00	5,25
1973.	15,58	4,87	36,30	5,91
1974.	17,08	6,41	39,63	6,89
1975.	18,00	6,82	36,89	6,95
1976.	18,29	7,49	30,70	7,63
1977.	18,39	8,78	33,81	8,49
1978.	18,72	11,00	37,02	9,70
1979.	19,12	11,95	42,18	11,02

Tablica 1 - Tečaj Jugoslavenskog dinara od 1970-1979.

Uz pomoć tečaja dinara možemo vidjeti kako se ekonomsko stanje pogoršava, a time je sasvim jasno da se i životni standard slijedom vrijednosti valute mijenja. Važno je imati na umu da se 1966. godine provela denominacija dinara 1:100. U tablici 1 nalaze se tečaji dinara prema američkom dolaru, švicarskom franku, britanskoj funti te njemačkoj marki. Tečaj dinara od 1970. godine u konstantnom je blagom porastu. Najvažnije jest to da je tečaj prema njemačkoj marki sa 3,42 dinara za jednu marku do 1979. godine skočio na 11,02

dinara za jednu marku, odnosno tečaj dinara je skoro tri puta porastao. Stanje se za građane Jugoslavije definitivno pogoršavalo, računajući da je sama Jugoslavija oduvijek bila vezana

⁶ Zdenko Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. - Od zajedništva do razlaza. (Zagreb: Školska knjiga, 2006.), stranica 496.

⁷ Mile Lasić, Onaj bez kojeg ne bi bilo tako kako je bilo - Vremenu i ljudima u pomen. (Norveška: Bosanska pošta, 11.02.2009.).

⁸ The Lodi News-Sentinel, Yugoslavian Prime Minister Mikulic and Cabinet resign. (Lodi, Kalifornija: The Lodi News-Sentinel, 31.10.1988.), stranica 22.

⁹ Zdenko Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. - Od zajedništva do razlaza., stranica 493.

više za njemačku marku nego za druge valute, što zbog eventualnih kredita, a što zbog dugotrajne veze stanovništva s Njemačkom. Konačno, jasno je da jugoslavenski dinar postupno slabi.

Druga stavka koje ćemo se dotaknuti jest broj stanovnika Jugoslavije u razdoblju od 1970. do 1980. godine. Popisi stanovništva u Jugoslaviji su se provodili uglavnom svakih deset godina. Prvi popisi su provedeni 1948., 1953. i 1961. godine. Od godine

Godina	USD	CHF	GBP	DEM
1980.	29,17	16,83	69,51	15,12
1981.	40,13	22,14	76,37	17,79
1982.	62,43	30,42	101,17	25,80
1983.	125,35	57,09	179,53	45,65
1984.	203,32	79,60	241,74	65,74
1985.	305,18	145,30	442,12	121,73
1986.	452,16	271,62	650,26	227,29
1987.	1.263,90	950,17	2.310,21	773,70
1988.	4.795,05	3.238,29	8.743,57	2.728,55
1989.	107.003,43	68.546,12	171.351,86	61.795,92
1990.	10,52	8,19	20,15	7,00

Tablica 2 - Tečaj Jugoslavenskog dinara od 1980-1990.

1961. popisi su redoviti svakih deset godina. Prema popisu iz 1971. godine u Jugoslaviji je živjelo 20 522 972 stanovnika¹⁰.

2.1.2 Ekonomsko stanje u SFRJ 1980-1989. godine

Od 1980. godine Jugoslavija je sve dublje u ekonomskoj krizi. Godine 1981. inflacija iznosi 45%, a društveno vlasništvo u to vrijeme i dalje dominira, što dodatno otežava situaciju¹¹.

Zbog spomenute inflacije koja iz godine u godinu raste, 1985. godine uvodi se nova serija dinara čiji se broj novčanica rapidno povećava pa se tako uvodi novčanica od pet tisuća dinara, 1987. godine od dvadeset tisuća dinara, 1988. godine od pedeset tisuća dinara, a 1989. godina je obilježena uvođenjem čak četiri nove novčanica, od sto tisuća,

Tablica 1. Struktura BDP-a i udio međurepubličke razmjene 1986. godine (u milijunima dinara)

	BIH	CG	Hrvatska	Make-donija	Srbija	Slovenija
Osobna potrošnja	1,550.8	240.1	2,517.2	647.2	3,875.0	1,571.0
Javna potrošnja	245.3	41.0	461.0	77.1	688.3	342.1
Investicije	960.3	219.1	1,981.9	386.7	2,439.6	1,175.6
Izvoz	709.7	100.9	1,542.4	215.0	1,611.9	1,503.3
Isporuke drugim republikama	2,240.0	539.9	3,387.9	1,056.1	6,780.9	2,804.3
Statistička razlika	281.8	32.3	63.9	137.8	609.7	235.2
UKUPNI BDP	5,988.8	1,113.3	9,954.4	2,519.9	16,005.4	7,614.3
Uvoz	656.3	77.1	1,334.7	311.3	1,633.3	1,383.1
Kupovine u drugim republikama	2,311.0	578.0	3,161.8	939.3	6,424.4	2,365.7
Prodaja drugim republikama (%)	37.4	48.5	34.0	41.9	42.4	36.8
Kupovine od drugih republika (%)	38.6	51.9	31.8	37.3	40.1	31.1
Udio izvoza u BDP-u (%)	11.8	9.1	15.4	8.5	10.1	19.7
Udio uvoza u BDP-u (%)	10.9	6.9	13.4	12.3	10.2	18.1

Izvor: *Ekonomska politika*, 1991.

Tablica 3 - Statistika međurepubličke robne razmjene

¹⁰ Dragana Grabeljšek, et. al., Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije - Knjiga 1 – Podaci po naseljima i opštinama. (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1991.), stranica 11.

¹¹ Zdenko Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. - Od zajedništva do razlaza., stranica 493.

petsto tisuća, milijun te od dva milijuna dinara¹². Tečaj jugoslavenskog dinara od 1980-1990. godine je u daleko većem rastu nego u prošlom desetljeću. Mogli bi reći da se u pojedinim trenucima njegov tečaj eksponencijalno povećava sve do 1989. godine kada dostiže vrhunac. Upravo zbog toga je 01.01.1990. godine došlo do denominacije dinara 1:10000¹³. Tečaj jugoslavenskog dinara u razdoblju od 1980.-1990. godine vidljiv je iz tablice 2 na prethodnoj osmoj stranici pri vrhu. Iz toga je i jasno kako jugoslavenski dinar nastavlja još više slabiti.

Tablica 2. Udio različitih razina vlasti u ukupnim javnim rashodima, Jugoslavija 1947.-1986.

	1947./ 1951.	1954./ 1959.	1968./ 1970.	1982.	1984.	1986.
Federacija	63.1	56.3	53.1	18.2	19.7	21.9
Federalne jedinice	24.3	14.2	18.3	40.3	39.5	38.7
Lokalna samo-uprava	12.6	29.5	28.6	38.3	37.4	37.2
Neraspo-ređeno	-	-	-	3.2	3.4	2.2

Izvor: Bogoev, 1991.

Tablica 4 - Udio različitih razina vlasti u ukupnim javni rashodima

Tablica 5. Stope nezaposlenosti u jugoslavenskim federalnim jedinicama (1980.-1990.)

	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.
JUGO-SLAVIJA	13.8	13.8	14.4	14.9	15.7	16.3	16.6	16.1	16.8	14.9	15.9
<i>Nerazv. područja</i>											
BIH	16.6	16.7	17.9	20.3	23.0	24.4	24.3	23.1	24.1	20.3	20.6
CG	17.5	18.1	19.3	21.6	23.5	24.6	24.6	23.6	26.3	21.6	21.6
Make-donija	27.9	29.0	28.1	26.4	26.7	27.6	27.7	27.3	27.1	21.9	22.9
Kosovo	39.0	39.1	41.0	44.5	49.9	54.2	57.1	57.0	57.8	36.3	38.4
<i>Razvijena područja</i>											
Hrvatska	5.7	6.1	6.9	7.4	7.7	7.9	7.9	7.8	8.5	8.0	8.6
Slovenija	1.4	1.6	1.7	2.0	1.9	1.8	1.7	1.8	2.5	3.2	4.8
<i>Srbija (uža)</i>	18.9	17.7	17.9	17.3	17.0	17.4	17.9	17.8	18.1	15.6	16.4
Vojvodina	14.4	14.6	15.1	15.6	15.7	15.7	15.6	13.9	14.3	13.6	16.6

Izvor: Woodward, 1995: 384.

Tablica 5 - Stope nezaposlenosti po federalnim jedinicama

saveznoj razini su se odnosile isključivo na carine i neizravni porez, a svi oblici izravnog

Osim statusa monete, jedna od pouzdanijih mjera za razmatranje ekonomskog integriteta SFRJ je međurepublička robna razmjena koja je do tada vršila ključnu ulogu u jugoslavenskom gospodarstvu. Statistika međurepubličke robne razmjene nalazi se u tablici 3, a važan podatak predstavlja i statistika udjela različitih razina vlasti u ukupnim javnim rashodima, tablica 4¹⁴.

Najvažniji ekonomski problem odnosio se na korigiranje enormnih razlika u temeljnim makroekonomskim pokazateljima između federalnih jedinica kroz bruto domaći proizvod, tablica 5, i razinu nezaposlenosti, tablica 6. Osim toga, sustav socijalne sigurnosti je bio u rukama federalnih jedinica, odnosno bila je prisutna decentralizacija javnih financija¹⁵.

Javne financije koje su regulirane na

¹² Wikipedia BIH, Jugoslavenski dinar, 2013.

¹³ Wikipedia BIH, Jugoslavenski dinar, 2013.

¹⁴ Zdravko Petak, Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije. (Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2005.), stranica 58-65.

¹⁵ Zdravko Petak, Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije., stranica 65-70.

oporezivanja su bili regulirani na razini svake republike zasebno.

Time je savezni proračun bio ograničen na financiranje JNA, nedovoljno razvijenih federalnih jedinica, diplomaciju, mirovine ratnim vojnim invalidima te na transfere poljoprivrednim kombinatima¹⁶.

<i>Tablica 4. Indeksi BDP-a po glavi stanovnika u odnosu na prosječni BDP po glavi stanovnika u Jugoslaviji 1952.-1989. godine (podaci prema vrijednosti američkog dolara 1972. godine)</i>					
	1952.	1960.	1970.	1980.	1989.
BiH	95.50	75.95	67.58	65.98	67.91
CG	87.60	65.67	76.36	79.00	73.70
Hrvatska	121.39	119.30	125.56	126.68	126.26
Makedonija	71.42	63.85	69.95	67.24	64.75
Slovenija	181.82	180.53	193.64	198.32	196.80
Srbija	92.52	91.80	89.30	89.59	91.51
<i>Srbija (uža)</i>	101.96	96.39	95.67	98.24	103.62
Kosovo	46.51	37.36	34.45	28.21	25.66
Vojvodina	89.54	107.78	105.82	112.75	119.28

Izvor: Vojnić, 1995: 78-81.

Tablica 6 - BDP po glavi stanovnika

Zanimljivo je kako je upravo porast stanovništva najveći u BiH gdje je broj stanovnika iz 1971. godine sa 3,75 milijuna porastao na 4,13 milijuna u 1981. godini, a pao sa 67,58 na 65,98 vrijednosti. Prema BDP-u, stabilne republike poput Hrvatske ili Crne Gore doživjele su puno blaži porast stanovništva sa 4,42 na 4,60 milijuna u Hrvatskoj te sa 530 tisuća na 584 tisuće stanovnika u Crnoj Gori. Najveći pad BDP-a doživljava Kosovo, ali njegovo stanovništvo stabilno raste s 1,24 na 1,58 milijuna stanovnika. Vojvodina pak, kao razvijeniji dio „srpskog dijela“ Jugoslavije, doživljava porast BDP-a za gotovo 10 vrijednosti, dok se stanovništvo povećava za osamdesetak tisuća¹⁸.

Iz toga možemo zaključiti kako BDP i životni standard, a time i valuta, ne predstavlja najtočnije mjerilo za porast ili pad stanovništva. Dapače, iz potonjih podataka dalo bi se zaključiti kako pad BDP-a uvjetno potiče veći rast stanovništva. No, za našu temu važnije je zaključiti kako BDP stagnira, a iz toga je jasno da kvaliteta života opada. Dapače, u

Istovremeno se stanovništvo Jugoslavije povećava. Prema popisu stanovništva iz 1981. godine SFRJ je imala 22 427 585 stanovnika¹⁷. Analizom kretanja broja stanovnika i BDP-a možemo doći do nekih zaključaka. Od 1971. do 1981. godine broj stanovnika SFRJ povećao se za 1 904 613, dakle skoro za dva milijuna stanovnika. U tom periodu BDP u pojedinim dijelovima SFRJ pada, stagnira ili raste. U Bosni i Hercegovini i na Kosovu BDP pada, a u ostalim jedinicama relativno sporo raste.

¹⁶ Zdravko Petak, *Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije.*, stranica 70-72.

¹⁷ Dragana Grabeljšek, et. al., *Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije - Knjiga 1 – Podaci po naseljima i opštinama.* (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1991.), stranica 11.

¹⁸ Dragana Grabeljšek, et. al., *Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije - Knjiga 1 – Podaci po naseljima i opštinama.* (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1991.), stranica 11.

područjima Jugoslavije gdje dolazi do većeg porasta stanovništva, a BDP stagnira ili raste sporije, istiskuje činjenicu kako se tamo životni standard i kvaliteta života još više smanjuju.

2.2. Institucijski i upravni okviri prisutni u SFRJ 1989. godine

Prije nastavka teme ovog rada, ukratko valja opisati koju funkciju su zapravo Ante Marković i njegov tim obavljali, odnosno što je SIV zapravo bio, od čega se sastojao te koje je ovlasti imao.

Savezno izvršno vijeće SFRJ predstavlja vladu SFRJ koja je uspostavljena prvi put 1963. godine te je preuzela nadležnost Vlade FNRJ.¹⁹ Ono je glavni predlagač mjera i zakona, o kojima potom raspravlja i usvaja savezna Skupština, Skupština SFRJ. Stoga SIV odgovara Skupštini SFRJ, odnosno građanima Jugoslavije. Njegove ovlasti odnose se na provođenje zakona i vršenje nadzora nad radom savezne uprave, odnosno predstavlja izvršnu vlast na saveznoj razini. SIV se sastojao od najmanje petnaest članova koje je birala Skupština SFRJ, dok su predsjednici republičkih i pokrajinskih izvršnih vijeća automatikom ulazili u sastav vijeća. Članovi SIV-a su pet državnih sekretarijata, "za narodnu odbranu", "inostrane poslove", "unutrašnje poslove", "finansije" te "robni promet". Uz to bilo je nadležno nad "Komitetom za spoljnu trgovinu i poslove" u čiji sastav su ulazila dvanaest sekretarijata SIV-a, sekretarijat "uprave", "direkcije", "upravne ustanove", "inspektorijata" te "komisije".²⁰

Doduše, upravo dolaskom Ante Markovića na čelo SIV-a dolazi do izmjena. Neposredno prije nego je on dobio povjerenje za sastavljanje nove Vlade, smanjen je broj članova SIV-a s 29 na 19 članova, od kojih je njih četiri bilo bez ministarstva. Osim toga postojali su u raznim varijantama, a dolaskom Markovića, funkcioniraju sekretarijati za „trgovinu“, „energetiku i industriju“, „saobraćaj i veze“, „poljoprivredu“, „razvoj“, „rad, zdravstvo, boračka pitanja i socijalna politika“ te sekretarijat za „pravosuđe i upravu“.²¹

Do 1963. godine funkciju predsjednika SIV-a vrši po Ustavu predsjednik FNRJ, a od 1963. godine predsjednika SIV-a bira Skupština SFRJ.

Sjedište SIV-a nalazilo se u Palači federacije u Novom Beogradu²².

¹⁹ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Jugoslavija. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016.)

²⁰ The Library of Congress, Yugoslavia - Federal Executive Council. (Washington: Country Studies Series by Federal Research Division of the Library of Congress, 1990.).

²¹ Politika, Broj 27097. (Beograd, 15.03.1989.), stranica 1.

²² Wikipedia SH, Savezno Izvršno vijeće, 2013.

3. Deveti saziv Saveznog izvršnog vijeća SFRJ

Kada govorimo o vlasti, o vladama, o državi i sličnom, često mislimo o sustavu, instituciji ili o jednoj osobi ili stranci. No, jasno je da je Vlada neke države skup pojedinaca te njen uspjeh ponajviše ovisi o njima, a onda o drugim utjecajima. Shodno tome, smatram da je važno, u svrhu ovog istraživanja, jedno poglavlje posvetiti biografijama pojedinaca Markovićeve vlade. Biografije sam odlučio temeljiti ponajviše na dnevnim novinama kao izvorima. Zašto? Dojma sam da ću na taj način možda uočiti koje novine što smatraju važnim u biografijama novih članova Vlade, ali i dobit ću uvid u ono što su suvremenici i javnost znali o dotičnim osobama.

Iako ću predsjednika SIV-a, Antu Markovića, opisati u zasebnom poglavlju gdje ću se detaljnije baviti njime i njegovom prošlošću, odlučio sam i njegovu biografiju usporediti kroz novinske članke. Novine koje sam konzultirao su beogradska Borba, koja mi daje uvid u ono što je "partijsko" glasilo prenosilo, zagrebački Vjesnik, koji mi daje informaciju o preferencijama Hrvata, te beogradsku Politiku, koja mi je dala veći uvid u ono što su Srbi preferirali u biografijama.

Nakon razrade, odgovorit ću na istraživačko pitanje koje glasi jesu li različiti diskursi, odnosno novine, isticali neke druge biografske podatke članova Markovićeve Vlade? Jesu li biografije iste, slične ili različite te zašto?

Razradu ću vršiti na sljedeći način. Uz svakog člana vlade nalazit će se njegova biografija temeljena na sva tri izvora. Potom ću u zaključku istaknuti razlike u biografijama na način da ću kao temeljnu biografiju uzeti onu iz beogradske Borbe. Jedino ću imati drugačiji pristup biografiji Ante Markovića gdje ću se detaljnije upustiti u istraživanje njegova života, a usputno ću nadodati biografske jedinice izražene u dnevnim novinama, kao i analizu njegove biografije u novinama.

Na temelju istih izvora, ali ponajviše na temelju Službenog lista broj 20 od 17.03.1989., donosim pregled članova nove Vlade s pripadajućim funkcijama. Dakle, na temelju 250. Odluke o izboru Saveznog izvršnog vijeća, Službeni list broj 20/1989. na stranici 497 i 498, sastav novoizabranog Saveznog izvršnog vijeća glasi :“Za predsjednike Saveznog izvršnog vijeća bira se Ante Marković. Za potpredsjednike Saveznog izvršnog vijeća biraju se Aleksandar Mitrović i Živko Pregl. Za članove Saveznog izvršnog vijeća biraju se Nikola Gaševski, Aleksandar Mitrović, Dževad Mujezinović, Branimir Pajković i Živko Pregl. Za savezne sekretare imenuju se Budmir Lončar za vanjske poslove, Veljko Kadijević za

narodnu obranu, Petar Gračanin za unutrašnje poslove, Branko Zekan za financije, Franc Horvat za ekonomske odnose s inozemstvom, Mustafa Nazmi za trgovinu, Stevan Santo za energetiku i industriju, Jože Slokar za saobraćaj i veze, Stevo Mirjanić za poljoprivredu, Božo Marenić za razvoj, Radiša Gačić za rad, zdravstvo, boračka pitanja i socijalnu politiku i Vlado Kambovski za pravosuđe i upravu.“ Odluka završava aktom Skupštine SFRJ na temelju AS broja 682 u Beogradu, 16. ožujka 1989., a potpisuju ju Potpredsjednik Skupštine SFRJ Spasoje Medenica, Predsjednik Vijeća republika i pokrajina Abaz Kazazi te Predsjednik Saveznog vijeća Stjepan Novaković.²³

Odluka o izboru novog SIV-a donijeta je na „temelju člana 288. točke 2) i člana 348. st. 2. i 6. Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Amandmana XLIII. na Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, na prijedlog Predsjedništva SFRJ za izbor predsjednika Saveznog izvršnog vijeća te na prijedlog kandidata kojeg je Predsjedništvo SFRJ predložilo za predsjednika Saveznog izvršnog vijeća i na osnovi mišljenja Komisije za izbor i imenovanja, Skupština SFRJ na sjednici Saveznog izvršnog vijeća 16. ožujka 1989. i na sjednici Vijeća republika i pokrajina 16. ožujka 1989. donijela je Odluku o izboru Saveznog izvršnog vijeća.“ Proglašenje novog SIV-a je regulirano Ukazom o proglašenju odluke o izboru Saveznog izvršnog vijeća sa 497. stranice, pod istim brojem 250, koji glasi: “Proglašava se Odluka o izboru Saveznog izvršnog vijeća što ju je donijela Skupština SFRJ na sjednici Saveznog vijeća 16. ožujka 1989. i na sjednici Vijeća republika i pokrajina 16. ožujka 1989. P br. 952, Beograd, 16. ožujka 1989.. Predsjednik Predsjedništva SFRJ Raif Dizdarević i Potpredsjednik Skupštine SFRJ Spasoje Mednica.“²⁴

Dakle, Savezno izvršno vijeće izabrano 16.03.1989. sastoji se od jednog predsjednika, dva potpredsjednika koji su ujedno članovi Saveznog izvršnog vijeća, tri dodatna člana Saveznog izvršnog vijeća te dvanaest ministara, odnosno saveznih sekretara.

3.1. Predsjednik devetog saziva Saveznog izvršnog vijeća SFRJ

Ante Marković rođen je 25. studenoga 1924. godine u Konjicu u Bosni i Hercegovini.²⁵ Odrastao je u hrvatskoj obitelji te se školovao u Dubrovniku i Zagrebu²⁶, a već u ranijim razdobljima svog života postaje aktivan u Naprednom omladinskom pokretu,

²³ Službeni list, Broj 20. (Beograd, 17.03.1989.), 497. i 498. stranca

²⁴ Službeni list, Broj 20., 497. i 498. stranca

²⁵ Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ante Marković. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016.)

²⁶ Borba, Broj 76. (Beograd, 17.03.1989.), stranica 4.

kasnije Savez komunističke omladine Jugoslavije, čiji je član od 1940. godine²⁷. Na taj način se neposredno pred početak Drugog svjetskog rata sve više približava i postaje aktivnijim članom Saveza komunista Jugoslavije. U trenutku raspada Kraljevine Jugoslavije 1941. godine Marković pristupa Narodnooslobodilačkom pokretu²⁸ za čije vrijeme biva na „odgovornim dužnostima“ u SKOJ-u i KPJ Dubrovnika te je vršio dužnosti člana i sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a te člana Mjesnog komiteta KPJ.²⁹

Iako je Marković vrlo rano, točnije 1943. godine³⁰, postao članom Komunističke partije, tada Savez komunista Jugoslavije, njegova politička djelatnost se postupno zamjenjuje za ekonomsko djelovanje te na taj način krajem pedesetih godina prošlog stoljeća nakon završetka fakulteta započinje direktorska faza njegova života. Naime, on je nakon Drugog svjetskog rata, točnije 1954. godine, diplomirao elektrotehniku na Tehničkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu što će uvelike utjecati na njegov život, sve više ga primičući ekonomiji, liberalizmu i reformskom djelovanju. Nakon što je diplomirao, zaposlio se u poduzeću „Rade Končar“. Dnevne novine navode kako je još od 1953. godine obavljao razne poslove u dotičnom poduzeću³¹. Vrhunac karijere je doživio 1961. godine kada biva imenovan Generalnim direktorom poduzeća „Rade Končar“³², što nakon 1974. godine postaje funkcija predsjednika SOUR „Rade Končar“ koju obavlja do 1986. godine³³, odnosno prema njegovom iskazu do 1984. godine³⁴. Kvalitetu njegova rada kao generalnog direktora potvrđuje činjenica da je na toj funkciji ostao punih dvadeset i pet godina. Unutar tih dvadeset i pet godina poduzeće „Rade Končar“ je naraslo sa dvije tisuće na oko dvadeset i pet tisuća zaposlenih³⁵.³⁶

Sudjelovanje u SKOJ-u, NOP-u i u Komunističkoj partiji ne predstavlja pravi početak Markovićeve političke djelatnosti, zapravo tek 1982. godine se dublje politički aktivira i to na

²⁷ Borba, Broj 76., stranica 4.

²⁸ Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ante Marković.

²⁹ Vjesnik, Broj 14905. (Zagreb, 17.03.1989.), stranica 5.

³⁰ Borba, Broj 76., stranica 4.

³¹ Borba, Broj 76., stranica 4.

³² Budimir Lončar, Ekonomске reforme Ante Markovića, intervju. ((Hrvoje Kokotović ispitivač) Zagreb, 2016.)

³³ Borba, Broj 76., stranica 4.

³⁴ United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Tužitelj protiv Slobodana Miloševića IT-02-54-T - Sažetak predstojećeg svjedočenja – svjedok Ante Marković. (Den Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 20.09.2003.)

³⁵ Miroslav Pivičević, PRIČA O DIVU KONČARU: Rijedak primjer industrije koja nije uništena, ali je broj radnika s 20.000 spao na 3.700. (Lupiga, 16.02.2016.)

³⁶ United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Tužitelj protiv Slobodana Miloševića IT-02-54-T - Sažetak predstojećeg svjedočenja – svjedok Ante Marković.

temelju njegova iskaza, biva „nagovoren“ na bavljenje politikom.³⁷ Te iste godine vlada takozvana dužnička kriza, a Ante Marković biva izabran za predsjednika Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske³⁸ te na toj funkciji ostaje do svibnja 1986. godine³⁹. Na taj način Marković postaje važna politička figura, a njegov politički angažman se povećava. Osim funkcije predsjednika Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske, Marković je vršio i dužnosti člana Sveučilišnog i Gradskog komiteta SKH u Zagrebu, člana Centralnog komiteta SKH, zastupnika u Skupštini grada Zagreba i u Privrednom vijeću Sabora SRH, poslanika i potpredsjednika Privrednog vijeća Savezne skupštine.⁴⁰ Osim toga, bio je i predsjednik Poslovnog udruženja INGRA, član Upravnog odbora Privredne komore Hrvatske, predsjednik Poslovnog udruženja elektro-mašinogradnje Jugoslavije te, za našu temu interesantno, član Komisije SIV-a za pripremu provođenja plana ostvarenja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije.⁴¹

U svibnju 1986. godine te 1987. godine⁴² biva izabran na funkciju predsjednika Predsjedništva SR Hrvatske⁴³ te sve više u javnosti i politici ističe svoju liberalnu orijentaciju zbog čega češće biva kritiziran od pojedinaca, no unatoč tome sve glasnije se zalaže za višestranačje te za kompletnu liberalizaciju društva. Iste godine, 1985., na Trinaestom kongresu Saveza komunista Jugoslavije biva izabran za člana CK SKJ.⁴⁴

Za razdoblje neposredno prije dolaska na vlast, istaknuo bih jedan Markovićev citat s izlaganja koje je kao budući mandatar održao na sjednici Predsjedništva Savezne konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije 28.01.1989. godine. Citat glasi: “Ja vam se zahvaljujem što je omogućen ovakav razgovor, razgovor o programu koji je, ukoliko ja dobro pamtim, prvi takovog karaktera u povijesti naše zemlje i koji ja shvaćam kao dio demokratizacije našeg društva.”⁴⁵

16.03.1989. Marković zamjenjuje Branka Mikulića na mjestu predsjednika Saveznog izvršnog vijeća SFRJ, odnosno postaje „premijerom“ Jugoslavije. U tom trenutku vrši dužnost člana Predsjedništva SR Hrvatske, a neposredno prije je sudjelovao i rukovodio radnom grupom za društveno-ekonomske odnose prilikom pripreme amandmana na Ustav SFRJ pri

³⁷ United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Tužitelj protiv Slobodana Miloševića IT-02-54-T - Sažetak predstojećeg svjedočenja – svjedok Ante Marković.

³⁸ Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ante Marković.

³⁹ Vjesnik, Broj 14905., stranica 5.

⁴⁰ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁴¹ Vjesnik, Broj 14905., stranica 5.

⁴² Vjesnik, Broj 14905., stranica 5.

⁴³ Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ante Marković.

⁴⁴ Vjesnik, Broj 14905., stranica 5.

⁴⁵ Savezno izvršno veće, Jugoslovenske promene. (Beograd: Sekretarijat za informacije, 1990.), stranica 17.

Ustavnoj komisiji.⁴⁶ Zagrebački Vjesnik Markovića opisuje kao osobu koja je „u obavljanju funkcija i zadataka razvio(la) je cjelovitu političku, stručnu i radnu aktivnost na stvaranju, koncipiranju i utvrđivanju ukupnih razvojnih i novih reformskih opredjeljenja u SR Hrvatskoj i SFR Jugoslaviji.“⁴⁷ Odmah pri stupanju na dužnost Marković započinje s provođenjem opsežnih ekonomskih, društvenih, političkih i institucijskih reformi. Ubrzo, uz pomoć vrlo uspješnih reformi, često zvanih kao „novi socijalizam“ što je i tema ovog rada, te posredovanjem između „posvađanih“ strana u Jugoslaviji s ciljem mirnog dogovora⁴⁸, Ante Marković postaje jedna od najpopularnijih jugoslavenkih ličnosti, za neke druga najvažnija ličnost moderne Jugoslavije poslije Josipa Broza Tita.

Na temelju političke prepoznatljivosti i zbog težnje očuvanja Jugoslavije osnovao je u Bosni i Hercegovini 1990. godine stranku Savez reformskih snaga Jugoslavije⁴⁹.

19.12.1991. na konferenciji za medije objavio je da vraća mandat građanima Jugoslavije, budući da više ne postoji nijedan državni organ kojemu bi mogao podnijeti ostavku. Nakon ostavke nestaje iz javnog života te se posvećuje poslovnoj karijeri te živi uglavnom u Austriji u Grazu, a bavio se konkretno konzultantskim poslovima za velike tvrtke i vlade među kojima je i Vlada Republike Makedonije.⁵⁰

Godine 2003. nastupio je kao svjedok u Haškom sudu vezano za optužbe Slobodana Miloševića.⁵¹

Umire u Zagrebu 28.11.2011. godine u 88. godini života⁵².

3.2. Potpredsjednici, glavni tajnik i članovi bez resora devetog saziva Saveznog izvršnog vijeća SFRJ

Aleksandar Mitrović rođen je 1933. godine u Osladiću kraj Valjeva te je po nacionalnosti bio Srbin. Završio je tehnološki fakultet. Bio je član SKJ od 1957. godine. Bio je zamjenik generalnog direktora "Zorka" te generalni direktor Poslovnog odbora SOUR-a "Zorka". Bio je i predsjednik Predsjedništva Skupštine Privredne komore Srbije od 1981. do 1985. godine. 1985. i 1986. godine bio je član Predsjedništva CK SKS, a 1986. godine je

⁴⁶ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁴⁷ Vjesnik, Broj 14905., stranica 5.

⁴⁸ Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ante Marković.

⁴⁹ Josip Glaurdić, Vrijeme Europe – Zapadne sile i raspad Jugoslavije., stranica 95.

⁵⁰ Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ante Marković.

⁵¹ United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Tužitelj protiv Slobodana Miloševića IT-02-54-T - Sažetak predstojećeg svjedočenja – svjedok Ante Marković.

⁵² Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ante Marković.

izabran za člana Predsjedništva SR Srbije gdje se i nalazio u trenutku stvaranja nove Vlade.⁵³ Prema nekim izvorima naslijedio je Antu Markovića na mjestu predsjednika Vlade do 14.07.1992.⁵⁴. Umire 19.09.2012. godine.⁵⁵

Živko Pregl je po narodnosti bio Slovenac, rođen 1947. godine u Ljubljani. Završio je ekonomski fakultet te se aktivno služio engleskim, njemačkim i ruskim jezikom. Bio je predsjednik Republičkog Komiteta Saveza socijalističke omladine Slovenije⁵⁶, pomoćnik direktora te direktor Zavoda SR Slovenija za društveno planiranje. Osim toga, bio je podtajnik, odnosno podsekretar u Saveznom izvršnom vijeću te direktor Saveznog zavoda za cijene. U trenutku stupanja na dužnost u Markovićevoj Vladi bio je izvršni sekretar Predsjedništva CK SK Slovenije. Bio je član Saveza komunista Jugoslavije od 1965. godine.⁵⁷ Ostavku u Vladi daje nakon proglašenja samostalnosti Republike Slovenije, a devedesetih godina prošlog stoljeća poznatiji je kao jedan od voditelja trgovačkog društva "Mercator". Umire 29.11.2011. godine nakon teške bolesti u Ljubljani, a njegova smrt nastupila je ni dan nakon što je umro Ante Marković.⁵⁸

Zoran Mišković je rođen 1944. godine. Novine ne spominju njegovu narodnost kao ni mjesto rođenja te samo kazuju da je član SKJ. Osim toga, za razliku od drugih biografija, u Borbi manjka njegova fotografija što je moguće uvjetovano grafičkim dizajnom stranice. Završio je pravni fakultet. Radio je u organima unutrašnjih poslova i radnim tijelima Skupštine SFRJ gdje je bio tajnik Zakonodavno-pravne komisije Vijeća republika i pokrajina Skupštine SFRJ. Godine 1982. imenovan je za tajnika Vijeća republika i pokrajina Skupštine SFRJ. Na ovoj dužnosti ostaje do 1983. godine kada je postavljen za generalnog sekretara Saveznog izvršnog vijeća na kojoj će se dužnost nalaziti i u Markovićevoj Vladi.⁵⁹

Nikola Gašoski, odnosno prema Službenom listu, Nikola Gaševski⁶⁰ je Makedonac rođen 1933. godine u Prilepu. Završio je Tehnološko-metalurški fakultet u Beogradu. Član je SKJ od 1977. godine, a služio se engleskim i ruskim jezikom. Bio je član Republičkog

⁵³ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁵⁴ Ben Cahoon, Serbia. (WorldStatesmen.org)

⁵⁵ Wikipedia ENG, Aleksandar Mitrović (politician). (Wikipedia, 2016.)

⁵⁶ Savez socijalističke omladine Slovenije

⁵⁷ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁵⁸ tportal.hr/Hina.hr, Umro Živko Pregl, bivši šef Mercatora. (Tportal, 29.11.2011.)

⁵⁹ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁶⁰ Službeni list, Broj 20., 497. i 498. stranica

komiteta Socijalističkog saveza radnog naroda Makedonije te član Izvršnog odbora Privredne komore Makedonije. Kada postaje član Markovićevog tima bio je na dužnosti generalnog direktora topionice za cink i olovo "Zletovo" Titov Veles te je vršio dužnost predsjednika „Skupštine Privredne komore“.⁶¹

Dževad Mujezinović je "Musliman"⁶² rođen 1934. godine u Orašcu kraj Bosanskog Petrovca. Završio je Višu ekonomsku školu i Filozofski fakultet smjer njemačkog jezika 1959. godine. Stoga je i jasno da se služi njemačkim i engleskim jezikom. Član je SKJ od 1953. godine. Od 1969. godine radi u saveznom Sekretarijatu za vanjske poslove, a Borba ističe da je službovao u Delhiju, New Yorku, a između 1984 i 1987. godine vršio je dužnost ambasadora u Iraku.⁶³ Bio je i član Univerzitetskog odbora Saveza sindikata Jugoslavije Beograd te sekretar u Komisiji za međunarodne odnose SKJ.⁶⁴

Crnogorac Branimir Pajković je rođen 1949. godine u Prištini. Završio je ekonomski fakultet, a član je SKJ od 1967. godine. Radio je u "Jugoslavijapublik" kao pripravnik i suradnik u Sektoru za međunarodne sajmove i izložbe, bio je samostalni stručni suradnik u Saveznom sekretarijatu za financije, vršio je ulogu direktora predstavništva Investicione banke Titograd-Udružene banke u Londonu i Udružene banke u New Yorku te je dodatno bio angažiran u tim krugovima. Kada postaje član SIV-a nalazimo ga na funkciji člana Izvršnog vijeća Skupštine SR Crne Gore i kao republičkog sekretara za financije.⁶⁵

3.3. Ministri, odnosno savezni sekretari, devetog saziva Saveznog izvršnog vijeća SFRJ

Gospodin Budimir Lončar je specifično važan za ovo istraživanje. Imao sam priliku intervjuirati ga upravo povodom ovog istraživanja. On je rođen 1925. godine, odnosno prema drugom izvoru 01.04.1924. godine⁶⁶, u mjestu Preko na Ugljanu⁶⁷ kod Zadra.⁶⁸ Po nacionalnosti je Hrvat. Završio je veliku maturu u Splitu. Aktivno se služi engleskim i talijanskim jezikom. Bio je član NOB-a od 1941. godine, odnosno prema Leksikografskom

⁶¹ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁶² Borba, Broj 76., stranica 4.

⁶³ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁶⁴ Vjesnik, Broj 14905., stranica 5.

⁶⁵ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁶⁶ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Budimir Lončar. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016.)

⁶⁷ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Budimir Lončar.

⁶⁸ Borba, Broj 76., stranica 4.

zavodu Miroslav Krleža član je NOB-a od 1942. godine,⁶⁹ a od 1943. godine član je Saveza komunista. Tijekom Drugog svjetskog rata u sklopu NOB-a bio je sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a Zadar, član Biroa okružnog komiteta KPH Zadar, član Biroa oblasnog komiteta SKOJ-a za Dalmaciju te član Biroa okružnog komiteta KOH Zadar. Bavio se diplomatskim službama od 1950. godine. Vršio je dužnost konzula i savjetnika pri Organizaciji Ujedinjenih Naroda u New Yorku. Bio je ambasador u Indoneziji, SR Njemačkoj i u SAD-u. Bio je i na dužnosti podsekretara u Saveznom sekretarijatu za vanjske poslove za politička pitanja te zamjenik sekretara za vanjske poslove.⁷⁰ U Vladi Branka Mikulića vršio je dužnost ministra vanjskih poslova što će vršiti i u Markovićevoj Vladi.⁷¹

Veljko Kadijević se deklarirao kao Jugoslaven, a rođen je 1925. godine u Glavini kraj Imotskog. Prije Drugog svjetskog rata završio je četiri razreda građanske škole u Imotskom i jedan razred srednje tehničke škole u Beogradu kada je 1941. primljen u SKOJ. Početkom rata vraća se u Imotski i započinje raditi na jačanju SKOJ-a na tim prostorima. Od drugog mjeseca 1943. godine je član NOB-a, a od petog mjeseca iste godine je član KPJ. Bio je na brojnim vodećim dužnostima u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije i to zamjenik političkog komesara Prve dalmatinske proletherske Narodnooslobodilačke udarne brigade te sekretar divizijskog komiteta KPJ 26. divizije. S 19 godina postao je major Jugoslavenske armije. Krajem rata obavljao je mnoge dužnosti unutar JNA kao što su politički komesar nekoliko divizija JNA, član Glavne političke uprave JNA, nastavnik i načelnik Katedre predmeta "dijalektički materijalizam" u Vojnoj akademiji JNA, glavni urednik "Vojnog dela", načelnik odsjeka i odjeljenja u Operativnoj upravi Generalštaba JNA, komandant Druge proletherske divizije, načelnik Štaba zagrebačkog korpusa, načelnik nastavne uprave Generalštaba JNA, zamjenik načelnika Generalštaba JNA za rodove kopnene vojske, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu obranu za vojno-privredni sektor i zamjenik saveznog sekretara za narodnu obranu. Završio je prvu klasu više partijske škole "Đuro Đaković" i "najviše vojne škole u zemlji i inostranstvu"⁷². U trenutku slaganja Markovićeve Vlade već je bio ministar obrane.⁷³ Budući da ne bih volio ulaziti previše u pitanja Domovinskog rata, samo ću zaključiti kako je Veljko Kadijević umro 02.11.2014. u Moskvi.⁷⁴

⁶⁹ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Budimir Lončar.

⁷⁰ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁷¹ Budimir Lončar, Ekonomске reforme Ante Markovića, intervju. (Hrvoje Kokotović ispitivač) Zagreb, 2016.)

⁷² Borba, Broj 76., stranica 4.

⁷³ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁷⁴ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Veljko Kadijević. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016.)

Petar Gračanin bio je Srbin rođen 1923. godine u Svetozarevu. "Završio je najviše vojne škole. Pre rata bio je radnik. Pripadao je naprednom omladinskom pokretu."⁷⁵ Godine 1940. postaje član SKOJ-a, a od 1941. godine je sudionik NOB-a kada je stupio u Moravski partizanski odred. Tijekom Drugog svjetskog rata bio je komandir čete i komandant Druge proleterske brigade, načelnik Okružnog odjeljenja OZNE⁷⁶. "Nosilac Partizanske spomenice 1941. Narodni heroj. Ratni je vojni invalid, ranjavan pet puta."⁷⁷ Pristupio SKJ 1942. godine. Poslije rata bavio se mnogim dužnostima unutar JNA, a ističe se funkcija načelnika Generalštaba JNA. Bio je član CK SKJ dva mandata, a u trenutku sastavljanja nove Vlade bio je član Predsjedništva CK SK Srbije i predsjednik Predsjedništva SR Srbije.⁷⁸ Umro je 27.06.2004. godine.⁷⁹

Branko Zekan je po nacionalnosti Hrvat rođen 1939. godine u Postinjama Donjima kraj Splita. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Bio je član Saveza komunista od 1967. godine. "Radio je na "Brodogradilištu" Split, od analitičara, do rukovodioca financijske službe i potpredsednika SOUR-a."⁸⁰ Bio je član Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske i predsjednik Komisije Sabora SRH za razmatranje akata Skupštine SFRJ. Bio je i član Sekretarijata Općinskog komiteta Narodne omladine Hrvatske u Splitu, predsjednik Komisije IVS-a za budžetska pitanja za monetarno-kreditnu politiku i bankarski sustav. Osim toga bio je i predstavnik IVS-a u Komisiji SIV-a za ekonomske odnose sa zemljama u razvoju, član republičkog Savjeta za privredni razvoj i ekonomsku politiku. U trenutku formiranja nove Vlade bio je generalni direktor Osiguravajućeg zavoda "Croatia" i, već spomenuto, predsjednik Komisije Sabora SRH za razmatranje akata Skupštine SFRJ. Izuzev toga je u tom trenutku bio na funkciji predsjednika koordinacije IVS-a u području financija i predsjednik radne grupe za dinarsku i deviznu likvidnost.⁸¹

Franc Horvat je Slovenac rođen 1941. godine u Kuštanovci kraj Murske Sobote. Završio je ekonomski fakultet te govori engleski, njemački, francuski i talijanski jezik. Radio

⁷⁵ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁷⁶ Odjeljenje za zaštitu naroda

⁷⁷ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁷⁸ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁷⁹ Wikipedia ENG, Petar Gračanin. (Wikipedia, 2016.)

⁸⁰ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁸¹ Borba, Broj 76., stranica 4.

je u lječilištu "Radenska" - Radenci, a bio je i potpredsjednik Poslovnog odbora Ljubljanske banke - Udružene banke Ljubljana. Bio je na funkcijama pripravnika, rukovodioca direktora marketinga i generalnog direktora sve u sklopu lječilišta "Radenska" - Radenci. Bio je član komisije SR Slovenije za regionalni prostorni razvoj, predsjednik jugoslavensko-austrijske mješovite komisije za privredu, industrijsku i tehničku suradnju, član Republičkog komiteta za turizam i privredu, član upravnog odbora Turističkog saveza Slovenije. Član je Saveza komunista od 1958. godine. U trenutku vršenja dužnosti u novoj Vladi bio je član SIV-a i predsjednik Saveznog komiteta za turizam.⁸² U "novije doba" poznat je po tome što je vršio dužnost europarlamentarca u Europskom parlamentu u petom sazivu.⁸³

Nazmi Mustafa je rođen 1941. godine u Donjoj Dubnici kraj Podujeva. Po narodnosti je Albanac. Završio je ekonomski fakultet i postao magistar ekonomskih znanosti te se služi engleskim jezikom. Bio je član SKJ od 1960. godine. Bio je član Predsjedništva Privredne komore Kosova, direktor Investicione banke Priština, profesor na Pravnom i Ekonomskom fakultetu u Prištini, predsjednik Privredne komore SAP Kosova, član SIV-a, predsjednik Saveznog komiteta za saobraćaj i veze, potpredsjednik Četvrte Skupštine SAP Kosova. U trenutku formiranja Markovićeve Vlade obnašao je dužnost predsjednika te iste Četvrte Skupštine SAP Kosova.⁸⁴

Stevan Santo je Mađar rođen 1941. godine u Subotici. Završio je ekonomski fakultet i bavio se ekonomskim i finansijskim poslovima u Radnoj organizaciji "29. novembar" u Subotici. Član je SKJ od 1972. godine te je dobitnik Oktobarske nagrade grada Subotice za 1987. godinu. Bio je potpredsjednik i predsjednik Izvršnog vijeća SO Subotica, generalni direktor Radne organizacije "Sever" gdje je i u trenutku stupanja u novu Vladu.⁸⁵

Božo Marenić je po nacionalnosti bio Hrvat rođen 28.05.1939. godine u Obrovcu Sinjskom.⁸⁶ Diplomirao je na ekonomskom fakultetu i magistrirao je na londonskoj ekonomskoj školi. Govorio je i služio se engleskim i ruskim jezikom. Bio je član Saveza komunista od 1957. godine, a tijekom života je bio referent u "Kemikaliji Eksport-import" u

⁸² Borba, Broj 76., stranica 4.

⁸³ Europski parlament, Franc Horvat. (Europski parlament, 2004.)

⁸⁴ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁸⁵ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁸⁶ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Božo Marenić. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016.)

Zagrebu, savjetnik za materijalna pitanja u odboru za visoko školstvo IVS i u Republičkom sekretarijatu za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske. Bio je i asistent, istraživač te samostalni istraživač za ekonomiku radne snage u Jugoslavenskom institutu za ekonomska istraživanja Beograd. Mnoge funkcije, poput savjetnika i zamjenika direktora vršio je i u Ekonomskom institutu u Zagrebu. Osim toga bio je i sekretar OOSK Instituta. U trenutku formiranja Markovićeve Vlade bio je generalni direktor Republičkog zavoda za društveno planiranje, član Četvrtog Sabora SR Hrvatske, član Komisije Vijeća saveza sindikata Hrvatske za obrazovanje te član koordinacije IVS-a za razvoj i planiranje.⁸⁷ Umire 30.06.2005. godine u Zagrebu.⁸⁸

Jože Slokar je Slovenac rođen 1934. godine u Ajdovščini. Završio je Fakultet za arhitekturu, građevinarstvo i geodeziju. Koristi se talijanskim i ruskim jezikom. Vršio je mnoge dužnosti u SGP Primorje Ajdovščina, željezničkoj privredi Ljubljana, Samoupravnoj interesnoj zajednici SR Slovenije te uglavnom u građevinsko-ekonomskim sektorima. Bio je član Republičkog komiteta za promet, član Komisije Predsjedništva CK SKJ za društveno-ekonomska pitanja i socijalnu politiku. U Savezu komunista je bio od 1964. godine. U trenutku preuzimanja dužnosti saveznog ministra za promet i veze bio je predsjednik Poslovnog odbora željezničke privrede Ljubljana, član Izvršnog odbora Privredne komore Slovenije i član CK SKJ.⁸⁹

Radiša Gačić je Srbin rođen 1938. godine u Bajinoj Bašti. Završio je Višu pedagošku školu i Pravni fakultet. Član je SKJ od 1957. godine, a obnašao je funkcije sekretara Okružnog komiteta Bajina Bašta, sekretara i predsjednika Okružnog komiteta Socijalističkog saveza radnog naroda Bajina Bašta, MOK SKS Titovo Užice, a u političkoj domeni bio je sekretar Predsjedništva CK SK Srbije, član i sekretar Predsjedništva CK SKJ te član Kadrovske komisije CK SK Srbije. Sudjelovao je i u radu Udruženja studenata Više pedagoške škole kao potpredsjednik.⁹⁰ U trenu kada postaje savezni ministar za rad, zdravstvo, boračka pitanja i socijalnu politiku, bio je član Predsjedništva CK SKJ.⁹¹

⁸⁷ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁸⁸ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Božo Marendić.

⁸⁹ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁹⁰ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁹¹ Borba, Broj 76., stranica 4.

Stevo Mirjanić je Srbin rođen 1945. u Bosanskoj Gradiški. Član je SKJ od 1964. godine, a završio je poljoprivredni fakultet. Borba ističe da je doktor poljoprivrednih nauka. Bio je rukovodilac radne jedinice i tehnolog u Poljoprivredno industrijskom kombinatu "Mladen Stojanović" Bosanska Gradiška, direktor Radničkog odbora ratarska proizvodnja u Agroindustrijskom poljoprivrednom kombinatu "Bosanska krajina" Banjaluka, predsjednik SO Bosanska Gradiška, član 4. skupštine SR BIH, predsjednik RK za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, predsjednik Poslovnog odbora AIPK "Bosanska krajina" Banjaluka, predsjednik SO Bosanska Gradiška. Bio je i predsjednik Radničkog savjeta Složene organizacije udruženog rada Agroindustrijskog poljoprivrednog kombinata "Bosanska krajina" Banjaluka i drugo. U trenutku preuzimanja saveznog resora za poljoprivredu bio je član SIV-a i CK SK BIH.⁹²

Vlado Kambovski je Makedonac rođen u Bitolju 1958. godine. Završio je Pravni fakultet u Skoplju i tamo doktorirao. Član je SKJ od 1979. godine. Služio se engleskim, francuskim, ruskim i njemačkim jezikom. Bio je asistent i predavač na Pravnom fakultetu u Skoplju, docent na Pravnom fakultetu i dekan na Fakultetu za bedbednost i društvenu smozaštitu. Osim toga bio je i direktor Instituta za sociološka i političko-pravna istraživanja. 1989. godine, prije ulaska u novu Vladu, vršio je funkciju predsjednika Izvršnog vijeća Skupštine SR Makedonije. Borba za kraj samo kaže da je "Obavljao b(r)ojne društveno-političke i stručne funkcije."⁹³⁹⁴ Nadalje, prema Vjesniku, prilikom preuzimanja Ministarstva za pravosuđe i upravo, vršio je dužnost člana Komisije za razvoj SK i kadrovsku politiku u CK SKM, predsjednika potonje komisije te predsjednika Komisije za pitanja društveno-političkog sustava, Komisije za kadrovska i administrativna pitanja Četvrte Skupštine SRM. Potom se ističe da je u trenutku stupanja u Markovićevu Vladu bio predsjednik Republičke komisije za odnose s vjerskim zajednicama, član Radne grupe u Komisiji za ustavna pitanja Skupštine SFRJ i rukovodilac grupe u Komisiji za ustavna pitanja Skupštine SRM u području odnosa u federaciji.⁹⁵

⁹² Borba, Broj 76., stranica 4.

⁹³ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁹⁴ Borba, Broj 76., stranica 4.

⁹⁵ Vjesnik, Broj 14905., stranica 5.

3.4. Zaključak o biografijama u dnevnim novinama

Prvo i važno zapažanje pri usporedbi je sljedeće te sam se u početku analize pitao hoće li dotično biti daljnji trend! Naime, sva tri članka, odnosno sve biografije u beogradskoj Borbi, Politici i zagrebačkom Vjesniku su gotovo identične. Raspored i način prenošenja informacija, kao i stil su u potpunosti isti. Redoslijed i same informacije su isto tako identične, te jedinu razliku čine manje intervencije, poput, naravno, Vjesnikove biografije gdje je tekst pisan hrvatskim jezikom i gramatikom, odnosno ekavica je prešla u jekavicu te su ponegdje ubačena velika slova, kao na primjeru naziva funkcije "direktor Sektora", odnosno u srpskim novinama "direktor sektora". Zanimljivo je da se niti jedne novine nisu previše niti trudile mijenjati raspored riječi, osim u nekoliko slučajeva. Postavljam si pitanje: Tko je od koga kopirao? Moram priznati da mi se ovo nije svidjelo jer mi gotovo u potpunosti dovodi u pitanje legitimnost ovog mikroistraživanja unutar ovog rada. Naime, neću moći uočiti razlike, a time i diskurse pojedinih novina i javnosti, ali specifične razlike ipak postoje. Veliki dio razlika je marginalan, no uočio sam i jednu jasno vidljivu razliku, a to je činjenica da beogradska Politika Mitrovićevu i Preglovu biografiju ističe u zasebnom "prozoru" na novinskoj stranici. Pretpostavljam da se radilo isključivo o pitanju grafičkog dizajna. Budući da su članci isti, niti jedan članak ne definira na kojem sveučilištu je Mitrović završio Tehnološki fakultet te ne definiraju za koja su poduzeća njegove funkcije vezane, osim po pitanju "Zorke". Slična je situacija s drugima kod kojih nije definirana lokacija ili neka faktografska jedinica. No, razlike kod pojedinih biografija postoje.

Preglova biografija je isto tako identična kroz sva tri izvora, izuzev već spomenutih manjih razlika. Istaknuo bih samo banalnu razliku, a to je da su beogradska Politika i zagrebački Vjesnik kraticu SSO prenijeli u punom nazivu. Radi li se o želji pojašnjavanja čitateljima o čemu se radi ili je u pitanju nešto drugo? Nisam siguran. Osim toga, kao što sam spomenuo u Mitrovićevoj biografiji, Preglova biografija je u Politici istaknuta u zasebnom "prozoru". Zaključci su kao i članci isti. Kao kod Mitrovićeve biografije, ni u Preglovoj nije definirano gdje je završio ekonomski fakultet.

Mujezinovićeva biografija u Vjesniku i Politici sadrži umetak gdje se govori o njegovom članstvu u Univerzitetskom odboru SSJ Beograd te gdje se navodi da je bio sekretar u Komisiji za međunarodne odnose SKJ. Biografija Branimira Pajkovića u Vjesniku sadrži dio gdje se detaljnije objašnjava njegov angažman u "Jugoslavijapubliku". Kod biografije Franca Horvata Politika izostavlja da je bio član Saveza komunista od 1956.

godine. Potom u Vjesniku i Politici dolazi do promjene redoslijeda biografija gdje primjerice Stevo Mirjanić i Branimir Pajković mijenjaju redoslijed.

Prve prave razlike uočavamo kod biografije Bože Marendića. Vjesnik i Borba imaju identične članke, ali članak u Politici je malo drugačiji. Naime, Marendićeva biografija u Politici ne sadrži informacije o jezicima koje govori ni od kada je član SK. Osim toga, cijeli dio o društveno-političkim dužnostima koje je obavljao nedostaje. Dok Vjesnik i Borba kazuju da je u trenutku stupanja na dužnost član i Četvrtog Sabora SR Hrvatske, dok Politika to izostavlja.

Različiti članci su se dogodili i kod biografije Vlade Kambovskog gdje Borba i Politika imaju identične članke, no Vjesnikov članak je drugačiji. On sadrži isti članak koji nalazimo u Borbi i Politici, ali ga proširuje sa nekoliko dodatnih informacija, točnije, proširuje ga s informacijama vezanim za njegove tadašnje trenutne funkcije koje je vršio. Postavlja se pitanje zašto ovaj članak prekida niz istih članaka. Ne mogu naći pravi razlog, no zanimljivo je da Vjesnik spominje njegov angažman s vjerskim zajednicama.

Budući da smo biografiju Ante Markovića istraživali zasebno, analizu biografije kroz novine ćemo isto tako zasebno istaknuti u ovom zaključku. Ona je uglavnom slična među trima dnevnim novinama. Temeljne razlike su sljedeće.

Vjesnik i Politika sadrže, za razliku od Borbe, informacije o Markovićevom angažmanu u NOB-u te daljnje informacije o njegovom političkom i poslovnom životu. Borba jednostavno staje nakon navođenja njegovog angažmana u Privrednom vijeću Savezne skupštine, a Vjesnik i Politika navode daljnje dužnosti u INGRA i drugome. Druga, vrlo važna i zanimljiva razlika jest isticanje, odmah na početku, činjenice da je Marković diplomirani inženjer, što se očituje na način da biografije u Vjesniku i Politici ne počinju s „Rođen“, već s „Diplomirani inženjer“, odnosno u slučaju Politike „Dipl. inž.“.

Nadalje, Borba i Politika, osim gore navedenih razlika, prenose identične stavke biografije, stoga pak, Vjesnik nastavlja stvarati razlike. Prvo, u Vjesniku je jedan dio kratica napisan punim nazivom. Drugo, podosta važno, Vjesnik cijelu biografiju završava svojevrsnim „hvalospjevom“ Anti Markoviću.

Za kraj, jedino možemo zaključiti kako su generalno sve biografije u svim obrađenim novinama iste. Postavlja se pitanje zašto? Radi li se o nekakvom napatku od strane vlasti ili su mediji zbog manjka vremena odlučili dostaviti identične članke? Ako je drugo slučaj, otvara se pitanje tko je originalan autor biografija?

Osim toga, čisto iz statističkih razloga, uz pomoć biografija možemo promotriti nacionalnu zastupljenost u Markovićevoj Vladi. Tim devetog saziva SIV-a činili su četvorica Hrvata, četvorica Srba, tri Slovenaca, dva Makedonaca te po jedan Albanac, Mađar, Crnogorac te jedan izjašnjen kao Jugoslaven, jedan čiju narodnost ne možemo utvrditi te jedan za kojega se navodi da je „Musliman“.

3.5. Formiranje devetog saziva Saveznog izvršnog vijeća prema dnevnim novinama

Reforme koje su zahvatile Jugoslaviju 1989. godine odigrale su jednu ulogu u političko-ekonomskoj domeni tadašnje države, ali su njene stavke ponajviše osjetili jugoslavenski građani. Kao dobar primjer kako je javnost gledala na same reforme i Markovićevu Vladu jesu mediji. Mediji možda ne predstavljaju izvorište stavova javnosti, ali zasigurno vrše snažnu ulogu mijenjanja i formiranja javnog mnijenja. Stoga, u svrhu ovog istraživanja, odlučio sam konzultirati pojedine medije tog doba kako bih dobio bolji uvid u klimu kakva je okruživala Markovićevu Vladu, a s druge strane mediji će mi omogućiti stvaranje slike o tomu što je javnost mogla znati te na koji je način mogla shvaćati što se konkretno događa.

Budući da je Markovićeva Vlada vladala jedan duži period, odlučio sam u obzir uzeti medijske napise i članke dnevnih novina iz perioda konstituiranja Vlade Ante Markovića, odnosno, pozornost sam usmjerio na datume od 13. do 20.03.1989. godine. Od dnevnih novina izabrao sam zagrebački Vjesnik te beogradsku Politiku i beogradsku Borbu.

Novine ćemo analizirati na način da ćemo u člancima povezanim s temom tražiti citate koji svjedoče o klimi oko reformi te na način da ćemo tražiti informacije i faktografiju o dolasku Ante Markovića za mandataru koje nismo bili u mogućnosti pronaći u drugim izvorima i literaturi.

3.5.1 Beogradska Borba

Prve dnevne novine koje sam uzeo za detaljniju analizu su beogradska "Borba". Ona se često shvaća kao glasilo Komunističke partije Jugoslavije. Sadrži zadovoljavajuću količinu podataka i članaka, a u ovom poglavlju ćemo obraditi brojeve 73, 75 i 76, koji su podarili veću količinu informacija.

Broj 73 beogradske "Borbe" iz 14.03.1989. godine naslovnu stranicu započinje s naslovom "Spremanje kreće od vladine kuće", autora Dragoljuba Žarkovića. Iz toga se jasno

dade iščitati potreba za promjenama, ali uočava se i doza optimizma i vjere u novu Vladu. Glavni fokus ovog članka je upravo u svojevrsnoj "prvoj reformi" nove Vlade, a to jest smanjenje članova Saveznog izvršnog vijeća. Ane Marković, a autor članka to prenosi, vjeruje da će se ukidanjem komiteta i dva sekretarijata prekinuti takozvana "dogovorna ekonomija". Taj nestanak "dogovorne ekonomije" autor zapravo stavlja u poseban fokus te kroz podnaslov "Kvalitet je mera" ističe kako bi se time trebali postići bolji rezultati. Zanimljiv je način na koji je autor prenio podatak da su delegati Odbora za društveno-političke odnose Saveznog vijeća Skupštine SFRJ pozdravili tu odluku "poprilično euforično" te ističe da će se zakon koji regulira sastav SIV-a mijenjati "pod hitno". Na taj način autor jasno pokušava stvoriti optimističnu atmosferu kao uvod u razradu onoga što će se zapravo dogoditi.⁹⁶

Nadalje, citira se Markovićevo obrazlaganje ovakvog poteza te se ističe pet konkretnih stvari. Prvo, efikasnost naspram glomaznog aparata dotadašnje Vlade. Drugo, ističe se podatak da niti jedna republika neće biti zakinuta za "svog čovjeka". Treće, individualna odgovornost naspram kolektivne odgovornosti. Četvrto, negativna usporedba dotadašnjeg sustava SIV-a naspram ostalih Vlada u drugim svjetskim državama. Te peto, nastup Vlade isključivo sa "jugoslovenskom koncepcijom". Iz ovih pet stavki možemo puno zaključiti. U prvom planu je pitanje efikasnosti, dakako zbog činjenice da je Jugoslavija tada već duže vrijeme u ekonomskoj krizi koju prijašnje Vlade nisu uspjeli riješiti. Zbog toga nije teško dokazati da je jedan od primarnih problema koji tišti jugoslavensku javnost pitanje gospodarstva, a dolaskom novog rukovodstva postavlja se pitanje koliko to rukovodstvo uistinu može riješiti taj problem. Nezakinutost republika je vrlo vjerojatno stalno goruće pitanje, poglavito u takvoj heterogenoj državi. No, siguran sam da je dodatan fokus na to stavljen i zbog očiglednih međurepubličkih tenzija i nepovjerenja koje već traju gotovo jedno desetljeće. Sličan motiv je i u petoj istaknutoj noti, odnosno isticanje "jugoslovenskoj(e)" naravi nove Vlade. Fokus na zajedništvo je definitivno bilo jedino privremeno rješenje u tom trenutku kao podloga novoj Vladi. Bez zajedništva i suradnje nisu moguće reforme, a potom se dovodi u pitanje legitimnost i opstojnost nove Vlade. Uspoređivanje s drugim državama nije novost među jugoslavenskim narodima. Poznata je činjenica da je kompleks "manje vrijednosti" duže vrijeme prisutan među jugoslavenskim narodima te je shodno tome jasno zašto se ističe usporedba s drugim državama svijeta. Dapače, dan danas svjedočimo takvim usporedbama. Je li Marković bio u pravu da je Jugoslavija jedina država s takvim "glomaznim aparatom", to je pitanje za diskusiju, ali se jasno iz toga može iščitati nezadovoljstvo dosadašnjim

⁹⁶ Borba, Broj 73. (Beograd, 14.03.1989.), stranica 1.

funkcioniranjem Vlade te se jasno nazire jasna vizija nove Vlade, što dodatno pogoduje optimističnoj klimi oko nove Vlade. Treća stavka je možda najzanimljivija. Jugoslavija, kao socijalistička zemlja i zemlja usmjerena prema kolektivizmu, svoj legitimitet i svoje funkcioniranje do tada isključivo temelji na kolektivnoj odgovornosti, na važnosti zajedništva te na kolektivu kao boljem sustavu od sustava koji tangira individualnost. Ovime se već na samom startu može vidjeti jedna od glavnih političko-društvenih promjena koje Markovićeve Vlada počinje uvoditi. Kroz ovaj rad često sam uočavao odmicanje od dogmatičnosti socijalizma i uviđao tendenciju prelaska sa socijalizma prema kapitalizmu te s jednodimenzionalnošću prema pluralizmu. U ovom članku, prije nego što su reforme uopće počele, možemo jasno vidjeti da su potonje ideje duže vrijeme u Markovićevom planu. On kolektivizam jasno mijenja za individualizam, i to poprilično oprezno i proračunato, ističući da više neće postojati kolektivna krivnja, već da će pojedinac snositi krivnju za ono za što je odgovoran. No, Marković biva poprilično oštar prema kolektivnoj krivnji, a Borba je taj njegov „obračun“ prenijela na sljedeći način: “Marković je naglasio da kolektivna odgovornost mora biti proterana iz državnih poslova, jer je to onemogućilo identifikaciju individualne odgovornosti iza čega se kriju krupne greške, ali se i ne priznaje dobar kvalitet nečijeg rada”⁹⁷. Smatram da se radilo o poprilično važnom, ali i hrabrom potezu. Time je, na određen način, eventualni neuspjeh svoje Vlade, Ante Marković prebacio na sebe, a sebi, osim veće odgovornosti, dao više manevarskog prostora vršeći veći pozitivan pritisak na svoje članove Vlade.⁹⁸

U nastavku članka uviđamo još jednu zanimljivu stvar. Naime, prenosi se upit Tomislava Milenkovića koji zaključuje da će Vlada predstavljati te promjene "kao promenu firme u kojoj sve ostaje isto"⁹⁹. Taj njegov zaključak ticao se promjene u zakonu kojom se predviđa "da će se svima zaposlenicima u resorima koji se ukidaju služba biti obezbeđena". Tu prvi put u članku nailazimo na mogući pesimizam i negativnu kritiku. Marković je na to odgovorio, čini se dosta hladno i nekonkretno rekavši "da je reč samo o načelu, ali da nema nikakvih garancija da će baš tako i biti."¹⁰⁰. U nastavku članka govori se o tehničkim promjenama u Vladi, no na kraju pod podnaslovom "Krojači i mera" članak zaokreće prema opreznijem optimizmu kroz prenošenje riječi Albina Bajrambašića, predstavnika Konferencije Saveza socijalističke omladine Jugoslavije. Ističe se kako su se i Đuranović, Planinc i Mikulić "igrali" državnih "krojača" te da su potrošili puno vremena "a država nam je pritom ostajala bez

⁹⁷ Borba, Broj 73., stranica 1.

⁹⁸ Borba, Broj 73., stranica 1.

⁹⁹ Borba, Broj 73., stranica 1.

¹⁰⁰ Borba, Broj 73., stranica 1.

odela". S druge strane kaže: "Nadajmo se da program Ante Markovića ima za cilj ne samo uzimanje mere, nego i krojenje i šivenje tog državnog odeli."¹⁰¹ ¹⁰²

U drugom dijelu Broja 73, uglavnom se daju analize i "savjeti" novoj Vladi po pitanju rješavanja ekonomskog pitanja Jugoslavije te nailazimo na članak koji fokus stavlja na pitanje tko i koliko će biti zastupljene pojedine republike u Markovićevoj Vladi. Naravno, sve veći medijski prostor usmjerava se prema međurepubličkim problemima i, naravno, prema Kosovu. Jedan od članaka savjetodavnog karaktera napisao je Franjo Štiblar. On je vidio tri moguća puta nove vlade. Prvi je "Strategija oživljavanja aktivnosti" gdje se primarnost daje oživljavanju privrede, a sekundarnost smanjenju inflacije. Druga metoda je "Neutralna strategija" koja tangira indeksiranje, odnosno rast ekonomskih agregata brzinom rasta cijena. Treća metoda je, čini se, ona koju je u konačnici Markovićeve Vlada provela, a to je "Strategija dezinflacije" gdje se prvo radi na smanjenju inflacije i zatim na oživljavanju privrede. On potom u članku razrađuje svaku metodu.¹⁰³

U 75. broju, iz 16.03.1989. godine, isti dan kada Ante Marković stupa na mjesto predsjednika SIV-a, uviđamo puno manje tekstova i članaka o novoj Vladi. Naime, pitanja Kosova i njihovih rudara pune tadašnji broj beogradske Borbe. Na naslovnoj stranici možemo uočiti tek informaciju da je Predsjedništvo SSRNJ prihvatilo prijedlog Ante Markovića za sastav nove Vlade te se navode koji će pojedinci činiti tu Vladu. Potom se kratko u omanjem članku ta obavijest proširila sa nekoliko rečenica.¹⁰⁴

U Borbinom Dnevniku nailazimo na članak pod naslovom "Vlada piše račune" bez označenog autora gdje se samo prenose brojke vezane za financije, odnosno budžet. 20,6 tisuća milijardi dinara budžeta se podijelilo na sljedeći način. JNA je prema članku trebala dobiti 14,7 tisuća milijardi dinara, potom slijedi Kosovo, odnosno nerazvijene republike sa 1,6 tisuća milijardi dinara. Oko tri tisuće milijardi dinara odlazi za boračko invalidski zaštitu i vojne penzije te 1,3 tisuća milijardi dinara za rad saveznih organa. Članak nam daje i podatke o tome koliko koja republika donosi samom budžetu te slijedi, Bosna i Hercegovina 327,2 milijarde, Makedonija 134,3 milijarde, Slovenija 470,6 milijarde, Srbija 547,9 milijardi, Vojvodina 258,4 milijardi, Kosovo 11 milijardi, Hrvatska 635,6 milijardi te Crna Gora 47 milijardi dinara. No, zanimljivi dio članaka je onaj gdje autor kaže da su se nakon prihvaćanja budžeta donijele još četiri odluke koje je predložio Odbor za budžet. Prema njima SIV redovno mora

¹⁰¹ Borba, Broj 73., stranica 1.

¹⁰² Borba, Broj 73., stranica 1.

¹⁰³ Borba, Broj 73..

¹⁰⁴ Borba, Broj 75. (Beograd, 16.03.1989.).

obavještavati Skupštinu SFRJ o trošenju novaca za pripremu Konferencije nesvrstanih, Vlada do kraja petog mjeseca mora izraditi plan potrošnje za nerazvijene zemlje i SAP Kosova, mora predložiti i rješenja za bolje korištenje federacijske imovine koja sa ustupa diplomatima i konzulima te odluka da SIV do kraja trećeg mjeseca mora izraditi program racionalizacije i štednje sredstava iz budžeta. Za kraj, spominju se još dvije odluke usko vezane za doneseni budžet, a one govore o, zanimljivo, 22 milijardi dinara koji će se utrošiti za tehnološku modernizaciju saveznih organa i to samo u 1989. godini te 6 milijardi dinara za izgradnju stanova za potrebe istih saveznih organa.¹⁰⁵

Možda najintrigantnija stvar u ovom broju Borbe je sličica koja se nalazi na vrhu naslovne stranice, odmah pokraj kratke informacije o sastavu nove Vlade. Naime, sličica prikazuje karikaturu Ante Markovića koji u rukama drži razne alate, no zanimljivo je koji su to alati. On je na karikaturi prikazan kako drži sve varijante alata i posuda koje služe za nekakvo čišćenje, metle, usisavače, kantice i slično. Mišljenja sam da nam ta slika govori puno više od svih mogućih članaka koji se nisu pojavili u ovom i prethodnom broju. Jasna je poruka, Markovića se gleda kao čistača nereda stvorenog do tada. Radi li se o optimističnoj ili ironičnoj poruci autora karikature ne možemo znati, ali daje nam do znanja da, unatoč velikom manjku vijesti o Markoviću u beogradskoj Borbi, postoji određena simpatija prema njemu.¹⁰⁶

Nakon zatišja u posljednja dva broja, broj 76 iz 17.03.1989. godine je prepun novih informacija o novoj Vladi. Doduše, nakon ovog broja informacije o Anti Markoviću i njegovoj Vladi bivaju ponovno rijetke. No, razumljivo je da je baš ovaj broj bogat informacijama, naime on izlazi dan nakon formiranja nove Vlade te se ponajviše usmjeruje ka biografijama novih članova nove Vlade.¹⁰⁷

3.5.2 Zagrebački Vjesnik

Druge novine koje sam analizirao su zagrebački „Vjesnik“. Razlog uzimanja dotičnih novina leži u ideji da se analizom uđe u trag što su hrvatski građani znali i čitali o novoj Markovićevoj Vladi. Neko vrijeme sam razmišljao koje hrvatske dnevne novine da koristim u analizi te je li potrebno koristiti ih više, no na kraju sam odlučio uzeti na analizu upravo „Vjesnik“. To su bile prve novine koje sam počeo analizirati te sam nakon analize zaključio kako su dovoljne za stvaranje slike hrvatskog pogleda na Antu Markovića i njegovu Vladu.

¹⁰⁵ Borba, Broj 75.

¹⁰⁶ Borba, Broj 75., stranica 1.

¹⁰⁷ Borba, Broj 76.

One su podarile možda najviše podataka koji se protežu od 14902. do 14905. broja te u vjesnikovoj 558. „Panorami subotom“ iz 18.03.1989.

Vjesnik Broj 14902 iz 14.03.1989. naslovnu stranicu uređuje sa sličnom porukom kao što to radi beogradska Borba. Članak s naslovom „Smanjenje vlade na najviše 19 članova“ autora V. Peruničića na prvi pogled ostavlja dojam ravnodušnosti. On započinje s citiranjem Markovićevog govora te je vidljivo da ga citira drugačije nego što to radi Borba. Prvo se ističe Markovićevo opravdavanje smanjenja broja članova SIV-a kroz paradigmu da reformi društva nužno treba prethoditi reforma države, a smanjenje broja članova Vlade je u tom trenutku početak provođenja državne reforme. Ističe se i kako će smanjenje članova Vlade formalno provesti, odnosno predložiti SIV-u, Odbor za društveno-političke odnose zbog činjenice da Marković još nema formalne prerogative. To će se postići izmjenama i dopunama Zakona o osnovama sistema državne uprave, SIV-a i saveznih organa uprave te izmjene i dopune Zakona o organizaciji i djelokrugu rada saveznih organa uprave i saveznih organizacija. Ističe se da će se potonje sprovesti u hitnom postupku.¹⁰⁸

Za razliku od beogradske Borbe, Vjesnik navodi konkretne zakone koji će se mijenjati, ali obje dnevne novine ističu na svojevrsan način hitnost takvog postupka. No, kako članak odmiče, možemo uočiti nekoliko stvari. Atmosfera ravnodušnosti je i dalje prisutna, za razliku od Borbinog optimizma, ali Vjesnik u dotičnom članku ne prenosi upit Tomislava Milenkovića, kao što ni ne ulazi u pitanje usporedbe s inozemstvom po pitanju državnog aparata, što će zapravo spomenuti u drugom članku. Umjesto toga, Vjesnik prenosi kroz cijeli članak zapravo Markovićeve citate bez komentara ili izražavanja osjećaja i atmosfere, kao što je bio slučaj kod Borbe. No, Vjesnik prenosi Markovićev zaključak kako „Moramo provesti takvu transformaciju države u kojoj ćemo kompetencije i prava države prenijeti na subjekte i na samo tržište, odnosno iz sfere političkog sistema na institucije ekonomskog sistema...“¹⁰⁹. Dotičnu Markovićevu ideju nije prenijela Borba, a ona između redaka zapravo govori o prijelazu na liberalnu tržišnu ekonomiju, nešto što je u svim državama socijalističko-ekonomskih preferencija bio svojevrsni tabu. Razlog prenošenja toga možda se nalazi u hrvatskoj opterećenosti raspodjelom financijskih sredstava u Jugoslaviji, ali i u hrvatskom ekonomskom potencijalu u domeni liberalne ekonomije. No, vrlo vjerojatno se ista poruka krije iza Borbine konstrukcije „dogovorna ekonomija“. Za razliku od Borbe, Vjesnik prenosi i Markovićevu izjavu da će se sve reforme i transformacije SIV-a i države „...učiniti do kraja

¹⁰⁸ Vjesnik, Broj 14902. (Zagreb, 14.03.1989.), stranica 1.

¹⁰⁹ Vjesnik, Broj 14902., stranica 1.

godine.“. No, valja imati na umu da je članak s naslovnice samo prvi dio veće cjeline, što i sam autor ističe navodeći čitatelja na nastavak članka.¹¹⁰

Nastavak Vjesnikove analize nove Vlade nalazi se na šestoj stranici te se radi o skoro cijeloj stranici. On započinje, odnosno nastavlja, naslovom „Visoka samostalnost“. Stvar započinje prenošenjem nekih podataka koje je primjerice Borba istaknula u članku s naslovnice. To je podatak da se ukidaju međurepublički komiteti. No, kao što je i za očekivati, zbog većeg prostora koji je Vjesnik osigurao za Antu Markovića, samo ukidanje komiteta je detaljnije objašnjeno. Članak nam prenosi da Marković smatra da se ukidanjem komiteta ostvaruje preduvjet za veću samostalnost, efikasnost i odgovornost SIV-a, odnosno da je cilj oslobađanje državnih organa od funkcija koje bi trebale po novom obavljati privredni subjekti. Zaključuje da se komiteti ukidaju i zato što su pokazali značajne slabosti, manjak odgovornosti i manjak preciznosti. Ističe se da se njihovim ukidanjem ne ukida potreba međurepubličke suradnje.¹¹¹

Nadalje, strukturalne promjene kreću prema formiranju samostalnih organa uprave, ali organa koji su odgovorni za svoj rad i za stanje područja u kojoj organ funkcionira. Ističe se da će takva razina samostalnosti biti uvjetovana odgovornosti pred Skupštinom SFRJ, SIV-om i društvu u cjelini. Vjesnik donosi i podatak da će se ukinuti i određen broj radnih tijela SIV-a, uključujući koordinacijske komisije. Istaknuo bih da i dalje članak odiše suzdržanošću i manjkom emocija, te bih stoga iskreno zaključio da je Perunčićeva intencija prenijeti što više informacija s nepristranom tehnikom.¹¹²

Pod podnaslovom „Podrška i pitanja“, autor članka govori o činjenici da su delegati Odbora prihvatili Markovićevu inicijativu te da su mu postavljali pitanja. U duhu prijašnjeg članka, autor bez isticanja pojedinih pitanja ili „nedoumica“ navodi neke od tema koje su delegati raspravljali. To su „pitanja resora za zaštitu čovjekove okoline, poboljšanje kvalitete rada u diplomaciji, sudbina državne uprave u smislu njene brojnosti i na razinama nižim od savezne, uvođenje instituta stalnih veza između SIV-a i Skupštine SFRJ, potpuno ukidanje pariteta u saveznoj vladi do kojeg sada po svoj prilici neće doći, kompetencije novoformiranog sekretarijata za razvoj, položaj turizma, sistem motiviranja i nagrađivanja kadrova i slično.“ Iz toga jedino možemo izvući autorov zaključak da ukidanje pariteta u saveznoj vladi nije realno za očekivati. Tu bi se mogla detektirati doza pesimizma, no moguće je da su sami sudionici to zaključili što znači da autor prenosi samo zaključke drugih. Potom ulazimo u domenu

¹¹⁰ Vjesnik, Broj 14902., stranica 1.

¹¹¹ Vjesnik, Broj 14902., stranica 6.

¹¹² Vjesnik, Broj 14902., stranica 6.

odricanja kolektivne odgovornosti. Ovdje autor daje svoj komentar koji glasi: „...što je opet važno za činjenicu da se ne može praviti razlika između ideja i ljudi, jer ne može čovjek kao zastupnik jedne ideje provesti u život drugu, s kojom se ne slaže i koju ne razumije. U tom bi smislu nova Vlada trebala ostvariti pomak.“¹¹³ . Komentar odiše razumnošću, ali i diskutabilnim pitanjem je li posljednja rečenica optimistična ili ironična? Nakon toga, članak citira Markovićevu usporedbu i kritiku državnog aparata kao i težnju da Vlada mora biti jugoslavenski orijentirana te konstrukciju da „nam ne mogu ni bog ni svi sveci pomoći“ .

Članak se nastavlja podnaslovom „Nije sve u nazivu“ gdje se prenosi Markovićeva konstatacija da nije važno kako se resori zovu, već je važno da su „na jednom mjestu svi faktori koji čine pretpostavku suvremenog razvoja makroekonomske politike.“. Potom se prenosi zanimljiv Markovićev govor gdje kaže da on, Marković, ima u viziji detalje funkcioniranja pojedinih resora, ali nije htio išta raditi bez konzultacija s ministrima. Dapače, ističe kako će u tom slučaju biti odgovoran samo on, a on to ne želi, već želi da mu ministri sami donesu prijedloge te da snose odgovornost. Čini mi se da je takav Markovićev stav dojmio pomalo neimpresioniranog autora članka, stoga je možda takav dojam ostavio i na hrvatsku javnost.

U zasebnom prozoru na istoj stranici nalazi se članak naziva „Što se ukida, što ostaje“. On ima istu ulogu kao Borbin članak sličnog naziva, a to je tehničko objašnjenje Markovićeve „prve reforme“. No, Vjesnikov pandan je nešto detaljniji po pitanju kojem ministarstvu pripadaju koji zavodi.¹¹⁴

Za kraj valja istaknuti poseban članak u zasebnom prozoru autora Ratomira Petkovića na istoj šestoj stranici. Članak ima zanimljiv naslov „Praktičan čovjek“, a u uvodnom podnaslovu stoji da je Marković „pokazao da su mu u funkcioniranju savezne vlade odavno poznata minska polja i on ih nastoji demontirati prije nego što njegov SIV bude izabran“ . Ovaj članak je velika promjena u odnosu na prošli. Kroz tekst uočavamo epitete i opise poput racionalnost, praktičnost, početak rada prije dolaska na vlast, osobina koja imponira, ličnost koja pokazuje da brzo i bez oklijevanja prelazi s riječi na djela, odlučan čovjek, osoba koja neće pokleknuti pred prvim zaprekama, čovjek koji će unijeti posve novu klimu u rad savezne Vlade, mandatar koji je naišao na punu podršku parlamenta i slično. A tekst se zaključuje idejom o izlasku zemlje iz „duboke i nadasve teške krize.“ . Pomalo je nevjerojatno da se radi o istim novinama. Ovaj članak, dapače, odiše pretjeranim optimizmom te me dovodi do pitanja čemu

¹¹³ Vjesnik, Broj 14902., stranica 6.

¹¹⁴ Vjesnik, Broj 14902., stranica 6.

takva razlika u pristupu ta dva autora? Štogod, hrvatska javnost je na ovaj način o novoj Vladi saznala puno, ali je dobila input da se ne radi nužno o trenutku za optimizam, a s druge strane je dobila opis Ante Markovića kao osobe kojoj treba vjerovati i koja opravdava optimizam. Možda je i to jedan od razloga zašto većina, poglavito sudionici tog vremena, Markovića smatraju pozitivnom i dragom ličnošću, a tadašnju Vladu negativnom, dakako, druga zbivanja su bila glavni generator negativne percepcije vlasti.¹¹⁵

U Vjesniku 14903 iz 15.03.1989. naslovna stranica započinje naslovom „Danas novi SIV“ te je dotičan članak jedini koji te srijede u Vjesniku govori o Markovićevoj Vladi. Za istaknuti je da autor, već u ovom radu poznati Ratomir Petković, smatra da pažnja nije usmjerena ka imenima novih ministara, već prema programu. Tu ideju čitateljima ističe jednostavno, kazujući da je važniji program. Članak je, u skladu s autorovim duhom, pun optimizma, ali ipak u razumnoj količini. Ističe danonoćan rad Ante Markovića za sastavljanje Vlade te činjenicu da će nova Vlada biti predstavljena u vrlo kratkom roku, no, u fokus stavlja da to kratko vrijeme za sastavljanje Vlade „neće ostati u pamćenju po kratkoći u kojem je sastavljena nova Vlada, već u nastojanju mandataru da sastavi suvremen tim koji će efikasno funkcionirati“. Odmah uviđamo dva ključna pojma, suvremenosti i efikasnost. To ostavlja pomalo populistički okus u ustima, ali nam daje do znanja da povjerenje postoji. Zanimljivo, odmah u nastavku članka, autor koristi točno taj pojam, povjerenje. Ističe da je Marković za kratko vrijeme pridobio povjerenje za „jednu posve novu koncepciju“. Zaključuje i to da se slušajući Markovića ostavlja dojam da su stvari koje Marković postavlja na noge dosad stajale na glavi. U nastavku govori o Markovićevim postulatima temeljenim na važnosti odgovornosti, privrženosti čovjeka ideji te važnosti odvajanja politike od države. Analizira i Markovićevo prekidanje ideje jednake zastupljenosti republika gdje komentira da će vrlo vjerojatno zbog toga Marković biti kritiziran, ali je očigledno da podržava takovu ideju. Za kraj smanjuje dozu optimizma te ističe opreznost. Kaže da nova Vlada ne znači i rješavanje državnih problema, ali za njega „program kojeg je najavio Marković ulijeva povjerenje, jer u prvom redu stvari postavlja na svoja mjesta, u takvim okolnostima stvara se ambijent za postizanje povoljnih rezultata.“^{116 117}

Broj 14904 zagrebačkog Vjesnika iz 16.03.1989. godine na naslovnici sadrži članak „Članovi novog SIV-a“ autora R. Stankovića koji je koncipiran slično kao onaj iz 14.03.1989. godine, odnosno podijeljen je na dio članka na naslovnoj stranici i na nastavak članka na, u

¹¹⁵ Vjesnik, Broj 14902., stranica 6.

¹¹⁶ Vjesnik, Broj 14903. (Zagreb, 15.03.1989.), stranica 1.

¹¹⁷ Vjesnik, Broj 14903., stranica 1.

ovom slučaju, četvrtoj stranici. U tom članku objašnjava se tko i zašto je izabran na ministarska mjesta. Navodi da je ovakav izbor bio jedini mogući te da je Ante Marković rekao da jedna osoba nedostaje. Navodi se da je Marković izričito htio da jedan od potpredsjednika savezne vlade bude iz nerazvijenog područja zemlje, ali navodno nije uspio to realizirati pa je na to mjesto izabrao Mitrovića i Pregla. Prema članku, Mitrović je bio zadužen za razvoj, ekonomsku i socijalnu politiku, a Živko Pregl za ekonomski i politički sustav. Jedini kandidati za vanjske poslove i narodnu obranu su bili Lončar i Kadijević te se ističe da su to članovi i prošle Vlade. Za mjesto posljednjeg, devetnaestog člana Vlade, Ante Marković je navodno rekao da je tu poziciju predvidio za „...druga iz Crne Gore“, ali on je u ovom trenutku predložen i za drugu funkciju, pa ostaje da se vidi što će biti.“. Radi se o Branimiru Pajkoviću. Autoru se svidio Markovićev odgovor na pitanje je li zadovoljan kvalitetom novog SIV-a, na što je Marković odgovorio, kako autor ističe, diplomatski „Kad ne bih bio uvjeren da je ovaj prijedlog više od minimalnog jamstva i da je ovaj sastav SIV-a sposoban da preduzme odgovornost – ne bih ga ni predlagao!“^{118, 119}

U članku imena „Ljudi od zanata“ na istoj stranici, Vjesnikov autor s inicijalima R. P. govori o načinu na koji je Marković sastavio svoju Vladu. Daje nam i informaciju da će se izbor nove Vlade dogoditi u četvrtak, odnosno upravo taj dan, 16.03.1989. godine na sjednici oba skupštinska vijeća. Autor je smatrao važnim istaknuti da je Marković birao „ljude od zanata“ i da među njima dominira jugoslavenska orijentacija. Osobno mi je zanimljiva i informacija koju ovaj članak daje, a to je da je postojalo ukupno 120 kandidata za sastav SIV-a, odnosno da je za svako mjesto konkuriralo sedmero ljudi. Bilo bi zanimljivo vidjeti, ako ništa, barem uži krug ljudi o kojima je Marković razmišljao pri sastavljanju Vlade. Saznajemo i to da je za posao sastavljanja nove Vlade bilo predviđeno pola godine, čime je Marković uistinu poprilično brzo sastavio novi SIV. Iz ovog članka saznajemo još jednu zanimljivost. Naime, onaj „Crnogorac“, odnosno Branimir Pajković, kojeg je Marković htio kao devetnaestog člana Vlade, nije kalkulirao između dva zaduženja, već je bio zauzet na pripremama izvanrednog partijskog kongresa Crne Gore. Valja provjeriti što je od toga bila činjenica. Za kraj saznajemo i da je došlo do odluke da se neće najesen ponavljati proces, već će se Markoviću dati mandat na punih četiri godine. Članak „Raspoređeni budžet“ govori o istim temama kao članak u Borbi.¹²⁰

¹¹⁸ Vjesnik, Broj 14904. (Zagreb, 16.03.1989.), stranica 1.

¹¹⁹ Vjesnik, Broj 14904., stranica 1.

¹²⁰ Vjesnik, Broj 14904., stranica 1.

Broj 14905 zagrebačkog Vjesnika iz 17.03.1989. godine, baš kao i ostali mediji tog dana, usmjerava se na biografije članova nove Vlade. O biografijama smo već govorili u zasebnom poglavlju, stoga nema potrebe za ponavljanjem da su članci „ponovljeni“ u sva tri medija. Što se ostalih članaka tiče situacija je sljedeća. Vjesnik naslovnu stranicu otvara s velikim člankom o novom SIV-u koji se potom nastavlja na četvrtoj i petoj stranici gdje se nalaze i biografije. Članak su napisali, već upoznati s ovom temom, novinari V. Peruničić i Ratomir Petković. Naslov članka glasi „Marković preuzeo dužnost“, a uvodni naslov govori o činjenici da je glavni zadatak te dužnosti izlazak zemlje iz krize, ali koristeći „ogromne potencijale socijalističkog samoupravnog društva“. Članak sa svoje lijeve strane ima i umetak „Neposredno“ koji predstavlja komentar autora Ratomira Petkovića, a odiše zanimljivim naslovom „Zanatlije“. On započinje optimističnom notom da je Jugoslavija dobila novu saveznu Vladu u koju se polažu velike nade te odmah spušta čitatelja ne zemlju kazujući kako su i prijašnje Vlade uživale sličan tretman, a ispraćene su s velikim razočarenjem. Ističe kako se kroz mandat zadnje dvije Vlade inflacija svaku godinu udvostručavala. Uvod završava pitanjem je li „novi Markovićev kabinet može očekivati sličnu sudbinu.“. No, u nastavku autor ponovno smiruje čitatelja navodeći tri razloga zašto je ova Vlada u drugačijem, povoljnijem položaju. Kao prvu stvar ističe se da je Marković dobio veliko povjerenje i to zbog „bogatog praktičnog iskustva“ te zbog „programa koji najavljuje da će mnoge stvari koje su dosad stajale na glavi, uskoro biti postavljene na noge“. To je već drugi put da autor koristi tu konstrukciju postavljanja nečega s glave na nogu. Drugi razlog autor vidi u tome što „smatra da je nastupilo krajnje vrijeme za okončavanje političkih sukoba u zemlji, jer su odnosi pali na najniže stepenice.“¹²¹. Treći razlog leži u tome da je novi SIV predstavljen kao „Vlada od zanata“. Potom autor kaže da je sastav Vlade prilično „anoniman“, ali im povjerenje ulijeva činjenica da je taj sastav dobio „bezrezervnu podršku i povjerenje“ te kako su prihvaćeni kao „ljudi od zanata i jugoslavenski orijentirani“. Ističe da bi to samo po sebi uz dobar program trebalo biti jamstvo za daljnji boljitak. Nadalje, Marković je prije izbornog govora jasno odavao svoju orijentaciju prema tržištu, deregulaciji sustava, oslanjanje na motiviranje i oslobađanje građana od administrativnih okova. Optimistično prenosi Markovićevu izjavu da izlaz postoji, ako se prione poslu te ističe da je Marković uočio sve prepreke u „provedbi njegova programa okrenutog otvaranju prema svijetu, uspostavljanju konkurencije i tržišnog načina privređivanja.“¹²². Vidi se kako je u fokusu tržište i reforme,

¹²¹ Vjesnik, Broj 14905., stranica 1.

¹²² Vjesnik, Broj 14905., stranica 1.

zapravo ništa novo na ovim prostorima. Ali, na kraju ovog umetnutog članka autor skreće pažnju na mogući negativan ishod. Pribojavaju se masovnog otpuštanja radnika, nesposobnosti novih razvojnih programa prilagođavanju stvorenim viškovima te pojave socijalnih gibanja „pogodna da ta nezadovoljstva koriste oni koji su za status quo, odnosno za distribuciju siromaštva po cijenu zaustavljanja kotača razvoja.“¹²³. Mišljenja sam da nam ovaj članak jasno pokazuje i sažima što hrvatska javnost misli i osjeća. S jedne strane dominira nada i optimizam, a sa druge strane stvari se postavljaju puno realnije i opreznije. Sve odiše nečime što bih ja nazvao realno-optimističnom nadom s puno opreznosti i nesigurnosti.¹²⁴

Glavni članak dvojice novinara započinje prenošenjem informacije da je nakon osamdesetak dana nakon Mikulićeve ostavke formirana nova Vlada. Prenose riječi predsjednika Vijeća republika i pokrajina Abaza Kazazija koji je naglasio da Marković preuzima zemlju u teškoj situaciji i zbog toga se od njega i njegove Vlade očekuje visoka doza odlučnosti i ustrajnosti za izlazak zemlje iz krize. Nakon toga izriču kako je vidljivo iz jednosatnog Markovićevog govora da će aktivnost novog SIV-a biti u četiri glavna smjera. A to su, uspostavljanje i funkcioniranje integralnog tržišta, dosljedno otvaranje tekuće ekonomske politike, koncipiranje razvoja koji će se oslanjati na mala poduzeća te na reformu same države. Prema Markoviću izlaz iz krize ovisi o sposobnosti društva da se uklopi u integralno tržište te samostalnost i pravo privrednih subjekata u donošenju tekućih i razvojnih odluka. Iz toga se jasno vidi kako je Marković više menadžer nego političar. On važnost vidi i u tome da se ljude motivira da se ponašaju „racionalno i efikasno“. Eh, ta ideja me nekako potiče da iskažem svoj komentar, ali zaključak je mjesto gdje ću se više dotaknuti takvih pitanja. Autori ističu kako je Markovićev govor saslušan s velikom pažnjom te da je vladalo veliko zanimanje u domaćoj, ali i u svjetskoj javnosti. Vijeće republika i pokrajina je Antu Markovića izabralo jednoglasno te je imenovalo dvanaest Saveznih sekretara, a ostalih šest je izabrano. Preostali devetnaesti član biti će naknadno izabran, a razlog tome Vjesnik navodi identično kao u prošlom broju. Nadalje, zanimljivo je kako autori nedostajanje devetnaestog člana vide kao pokazatelj „...da je Marković imao dosta teškoća u njezinu (op.a. sastavljanju Vlade) sastavljanju, što i ne začuđuje jer je on posao izbora obavio u samo mjesec dana...“¹²⁵. Nakon izbora, članovi nove Vlade su primili čestitke, a među prvima je čestitku primio, ističe članak, Branko Mikulić. Nakon čestitki u skupštinskom salonu održala se prva sjednica

¹²³ Vjesnik, Broj 14905., stranica 1.

¹²⁴ Vjesnik, Broj 14905., stranica 1.

¹²⁵ Vjesnik, Broj 14905., stranica 1.

Savezne vlade na kojoj je Zoran Mišković izabran za generalnog sekretara SIV-a, a napominje se kako je on tu dužnost obavljao i u Planinčinoj i u Mikulićevoj Vladi.¹²⁶

Sada bih se usmjerio na vrlo zanimljiv članak. Na istoj naslovnoj stranici u zasebnom prozoru nalazi se omanji članak naziva „Deset do podne“. Budući da nije naveden autor, pretpostavit ću da su autori centralnog članka autori i ovog. Zašto je članak zanimljiv? On govori o upravo spomenutoj prvoj sjednici nove Vlade. Navodi kako je sjednica sazvana za podne, ali je počela „neuobičajeno“ deset minuta ranije. Navode kako je Ante Marković postavio retoričko pitanje je li to što je sastanak uranio nekakva simbolika. No, zanimljiva je činjenica da je Marković odlučio zaobići „zakratko uobičajeni način praćenja savezne vlade koji predviđa samo novinara Tanjuga¹²⁷, pedantan i strog protokol“¹²⁸ te da je dopustio novinarima svih redakcija da poprate početak sjednice. Siguran sam da je takav potez dodatno ohrabrio javnost te da jasno daje do znanja kako je Marković od samog starta započeo s detaljnim promjenama. Toliko smo se puta susreli sa sličnim „odskakanjima“ da se često zapitam proučavam li Jugoslavensku povijest ili povijest neke otvorenije i liberalnije države? Često se zapitam bi li jedno takvo „odskakanje“ Marković, ako bi i bio predsjednik SIV-a, mogao učiniti da je na vlast došao nekoliko godina prije? Dalje autori navode kako je sjednica otvorena u vedrom raspoloženju. Navode kako je Marković izrazio „nadu da će se tim suočiti s manjim teškoćama nego prije, ali ne u onome što treba riješiti već u komunikaciji među njima.“, „Situacija je takva da nam ne dopušta da se opustimo pa ni da pola sata nakon ovog izbora budemo bez posla. Dokaz je tome i dnevni red pred nama.“¹²⁹. Potom autori u vedrom duhu prenose kako je Marković potom predstavio članove svoje Vlade na simpatičan način gdje je njemu poznate opisivao na način da je Radišu Gačića opisao kao „ovaj dugački“, Božu Marendića kao „krupnog, ali u njegovoj obitelji tek laka kategorija“, Jože Slokara kao osobu koja mu sjedi slijeva te postavlja pitanje „da li je to zapad pa nas brani s te strane?“, Branka Zekana kao čovjeka koji će nam morati „biti i slijeva i zdesna“ te Veljka Kadijevića kao čovjeka kojega ćete prepoznati zato jer je uvijek u uniformi, ali se šali kako će poneki put doći i u civilu kako bi se zadovoljio zahtjev da Vlada ima civilnog Ministra narodne obrane. Autori navode kako su ti komentari izazvali „dobrohotne“ osmjehe, a nakon toga su novinari napustili sjednicu.¹³⁰

¹²⁶ Vjesnik, Broj 14905., stranica 1.

¹²⁷ Tiskovna agencija nove Jugoslavije

¹²⁸ Vjesnik, Broj 14905., stranica 1.

¹²⁹ Vjesnik, Broj 14905., stranica 1.

¹³⁰ Vjesnik, Broj 14905., stranica 1.

Na četvrtoj stranici Vjesnik prenosi cijeli Markovićev govor. U problematiku samog govora ne ću ulaziti jer smo zapravo o tome govorili kroz cjelokupni rad, a budući da se radi o citiranju, nismo u mogućnosti uočiti preferencije autora. Naglašava se važnost reformi i odgovornosti te produkti koji iz toga trebaju proizaći, a to su humanost, kulturne, civilizacijske i ostale tekovine suvremenog svijeta. Istaknuo bih jedino završnu rečenicu govora koja glasi „Ako znamo što hoćemo, i ako na tome ostvarimo jedinstvo svih progresivnih snaga našeg društva, njihovu jugoslavensku koheziju, tada ne treba sumnjati da će ovaj naš samoupravni socijalizam zaista i pobijediti.“ Na sljedećoj, petoj stranici, se nalaze biografije članova novog SIV-a.¹³¹

U Vjesnikovoj 558. „Panorami subotom“ iz 18.03.1989. godine nailazimo na nekoliko komentara i članaka o našoj temi. Uglavnom se radi o komentarima i savjetima Markoviću, stoga ne želim previše ulaziti u to područje, ali bih istaknuo jedan članak. Doduše neću se niti tu previše zadržavati, ali vrijedi spomenuti kako Vjesnik kroz članak „Reformist na čelu vlade“ prenosi što svjetski mediji govore o izboru Ante Markovića. Navodi kako „Svi vodeći svjetski listovi bez izuzetaka i velike novinske agencije ocjenjuju da „izbor kabineta novog jugoslavenskog premijera Ante Markovića znači lijek za jugoslavensku krizu““¹³². Navodi kako je većina medija prenijela da je Ante Marković „pristaša tržišne privrede, koji napušta birokratska pravila igre“. Prenose rimski dnevnik „Tempo“ koji je izrazio da je Ante Marković „prvi put napustio sveto pravilo (jednake) republičke zastupljenosti i najavio da neće prihvatiti miješanje politike u izbor ministara“. Talijani, uključujući i rimsku „Res publicu“, ističu i to da se očekuje osobna, a ne kolektivna odgovornost te da je „Vlada formirana od ljudi koji su uglavnom nepoznati.“. Prenose se i mnogi drugi zapadni mediji, njihova usmjerenost ka ukidanju republičkog ključa gdje su po običaju ministri obavezno morali biti istaknuti političari i „članovi bezbrojnih komisija i koordinativnih tijela“.¹³³

3.5.3 Beogradska Politika

Posljednje novine koje ćemo obraditi u ovom radu su beogradska Politika. Ona je, čini se, uvijek bila etablirana kao strogo srpske dnevne novine, no ne ulazeći u subjektivni dojam, odabrao sam ih jer su bile najčešće spominjane srpske dnevne novine kroz moj studij te sam stoga zaključio kako imaju određenu važnost i kredibilitet kao predstavnica srpskog narodnog

¹³¹ Vjesnik, Broj 14905., stranica 4.

¹³² Vjesnik, Panorama subotom broj 558. (Zagreb, 18.03.1989.), stranica 1.

¹³³ Vjesnik, Panorama subotom broj 558.

mnijenja. Doduše, odmah na početku iznosim kako su one sadržavale manje podataka, ali su s druge strane podarile neke informacije koje nisam pronašao u Borbi ili Vjesniku. Za detaljnu analizu uzeo sam od 27097. do 27099. broja.

Politika broj 27097 iz 15.03.1989. godine sadrži prvi članak vezan za formiranje nove Jugoslavenske savezne Vlade. On se nalazi na naslovnoj stranici, a kao autora članka navodi Telegrafsku agenciju nove Jugoslavije, odnosno Tanjug. Naslov članka glasi „Danas Ante Marković predlaže članove novog SIV-a“, a započinje navodeći podatak da će novi SIV sadržavati, umjesto 29, 19 članova koji će sutradan biti i izabrani. Politika čitateljima ističe da je sveukupno za pozicije u Markovićevom SIV-u kandidirano 81 kandidat. Zanimljivo, Vjesnik kazuje da ih je bilo 120. Članak nudi podatke koje smo već susreli u Borbi i u Vjesniku, a to su informacije o činjenici da predsjedništvo SK SSRNJ razmatra društveno-ekonomsku situaciju te kandidate te ostale informacije vezane uz postupak formiranja nove Vlade. Spominje se i komparacija Mikulićevog SIV-a u kojem je bilo prisutno dvanaest članova Vlade bez ministarske pozicije, dok ih u Markovićevoj ima tek četiri. Ističe se i podatak o osnivanju sedam dodatnih ministarstava, odnosno sekretarijata, o kojima smo već govorili. Politika govori i o činjenici da se radi o devetoj poslijeratnoj Vladi, navodi članove Vlade koji su bili članovi i u Mikulićevom sastavu te tko će i što preuzeti. Ona smatra da je teži prvi zadatak nove Vlade izrada programa kojeg će trebati elaborirati i predstaviti 16.03.1989. godine pred delegatima skupštine SFRJ. Istaknuo bih dva citata. Prvi, u kojemu se važnost pridaje vanjskim suradnicima koji će pomagati Markoviću, koji glasi: “Na tom krupnom poduhvatu, pored članova kabineta, angažovat će se kako se saznaje i neki poznati i priznati ekonomisti”¹³⁴, makar se nigdje ne navode imena dotičnih suradnika. Drugi citat smatram interesantnim jer se uviđa važnost nove Vlade kao sredstvo ka „jačanju ekonomske efikasnosti i demokratije“. Osim navedenog, 27097. broj Politike više ne govori o Markoviću, već se usredotočuje na problematiku Kosova.¹³⁵

Broj 27098. iz 16.03.1989. godine sadrži opsežniji članak isto formiran od strane Tanjuga s naslovom „Osamnaest kandidata za članove novog SIV-a“ u kojem se prvenstveno navodi tko će preuzeti koji resor i koje zaduženje, a potom dolazimo do nekih novih informacija. Članak nastavlja citiranjem Božidara Čolakovića, tadašnjeg predsjednika savezne konferencije SSRNJ, a nama zanimljiv dio njegovog govora je citat: “Uspešnom SIV-

¹³⁴ Politika, Broj 27097., stranica 1.

¹³⁵ Politika, Broj 27097., stranica 1.

u nećemo dati da prekine sa radom“¹³⁶. Dotični citat nam daje do znanja sljedeće. Unatoč tome što je novi saziv SIV-a iz ožujka 1989. godine svojevrsna nastavnica Mikulićeve Vlade, on će dobiti priliku „vladati“ sljedećih četiri godine ukoliko ispuni, kako Čolaković navodi, „realne uspjehe“. Tome se nije davalo prostora u Borbi i Vjesniku, već se zaključilo kako nova Vlada ima četiri godine na raspolaganju. Dalje se u članku navode riječi koje je uputio Josip Hrvatin, sekretar SK SSRNJ, gdje se govori o tome da su konzultacije po pitanju novog SIV-a obavljene u svim pokrajinama i republikama, da je cijela situacija ohrabrujuća jer se uviđa spremnost republika i pokrajina da se založe za realizaciju Markovićevog programa te se ponovno govori o produživanju djelovanja nove Vlade s jedne „na više“ godina, ali da se isto tako očekuju i rezultati. Potom se citira Marković, o čemu smo već imali prilike govoriti. Navode se izmjene u SIV-u, ukidanje pariteta i komiteta, važnost kvalitete, odgovornost, važnost individualne odgovornosti, ali jasan ostanak na važnosti kolektivizma i slično. Za istaknuti valja neke stvari. Kada se govori o ukidanju komiteta, Politika citira sljedeće Markovićeve riječi kojima on opisuje komitete kao „neuspio vid podruštvljavanja društvene funkcije“. Smatram zanimljivom tu Markovićevu konstrukciju, koja me na neki način podsjeća na onu konstrukciju „federiranje federacije“. Dalje, Politika govori o još jednom dijelu Markovićeva govora koji do sad nismo vidjeli u drugim obrađenim medijima, a to je pitanje pritiska na Markovića prilikom imenovanja članova njegove Vlade. Do sad se nitko nije zapitao koliko je uistinu Marković kroji svoj tim, a koliko je bilo drugih utjecaja na to. Marković kaže da generalno „nije bilo uslovljavanja, osim jednog slučaja“¹³⁷, iako sam slučaj ne navodi. Osim toga, Marković ističe da je najviše problema imao pri postavljanju ministra na čelo unutrašnjih poslova, gdje su, kaže, postojala dva kandidata između kojih se nije mogao odlučiti te da je izabrao Petra Gračanina nakon konzultiranja s predsjedništvom. Je li Gračanin na kraju bio „uslovljeni“ ili netko drugi? Politika ističe i Markovićev opis svog tima kao tim progresivne, reformske i jugoslavenske orijentacije. Na kraju se ponovno citira Božidar Čolaković i tu bih istaknuo citat koji zapravo sažima sve o čemu Politika ova tri dana govori. „Kosovska situacija je na kritičnoj tački, to je samo dio naše složene stvarnosti. U takvoj situaciju SIV preuzima svoje ustavne obveze.“¹³⁸. Iz ovog citata uistinu možemo uočiti o čemu Politika najviše tada piše, a to je stanje na Kosovu, a tek onda na kraju važnost se pridaje novoj Vladi.¹³⁹

¹³⁶ Politika, Broj 27098. (Beograd, 16.03.1989.), stranica 1.

¹³⁷ Politika, Broj 27098., stranica 1.

¹³⁸ Politika, Broj 27098., stranica 1.

¹³⁹ Politika, Broj 27098., stranica 1.

Potom slijedi nastavak članka koji se s naslovne stranice nastavlja na petu stranicu. Tamo se ističe ekonomsko otvaranje, važnost se pridaje privatnom vlasništvu i prestrukturiranju poduzeća, štednji i racionalizaciji, progresivnosti i demokraciji. Od ostalih motiva spominje se tržišni način poslovanja, „slobodna ekonomska utakmica“, protivljenje nacionalizmu i dogmatičnosti. Svi ti motivi se protežu kroz nastavak citiranja Čolakovića koji govori i o problemima dijeljenja radničke klase prema nacionalnoj osnovi te o manipulaciji i o „antijugoslovenski(m) potezi(ma) nekih političkih subjekata koji iskorištavaju lošu situaciju“¹⁴⁰. Posljednji citat smatram ekstremno interesantnim. Zanima me na koga je Čolaković mislio? On govori i o neodgovornoj dosadašnjoj politici i navici privrede na takvo stanje. Kao nastavnica ovoga slijedi citat Jože Smole koji glasi: „U pojedinim sredinama glavna politička energija usmjerena (je) na traženje unutrašnjeg neprijatelja“¹⁴¹.¹⁴²

Na šestoj stranici se uglavnom govori o budžetu federacije koji iznosi 20 633 000 000 dinara, govori se i o Pokretnu nesvrstanih zemalja, Kosovu, ali Politika ističe i, zanimljivo, činjenicu da je propala Rezolucija o planiranju porodice kojom se trebalo ograničiti na Kosovu broj djece na dvoje do troje djece po obitelji. Mislim da je jasno što je u glavnom fokusu beogradske Politike.¹⁴³

Broj 27099 iz 17.03.1989. godine sadrži biografije članove novog SIV-a te poput ostalih obrađenih medija citira Markovićev govor te se usmjeruje na neke prve Markovićeve pravce i planove. Često se koriste termini demokracija i ekonomija, izgradnja i funkcioniranje integralnog tržišta, reforma cjelokupne Jugoslavije i drugo. Istaknuo bih motiv koji je sveprisutan u ovom broju beogradske Politike, a to je novi, pobjednički i „humani-civilizacijski“ moral. Upravo se težište stavlja na problematiku motiviranja građana i poslovnih subjekata te, uz probleme na Kosovu, ovaj broj uglavnom odiše optimizmom. Ističu Markovićevu rečenicu: „Statički gledano naša situacija izgleda bezizlazna, ali dinamički gledano izlaz postoji“¹⁴⁴.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Politika, Broj 27098., stranica 5.

¹⁴¹ Politika, Broj 27098., stranica 5.

¹⁴² Politika, Broj 27098., stranica 5.

¹⁴³ Politika, Broj 27098., stranica 6.

¹⁴⁴ Politika, Broj 27099. (Beograd, 17.03.1989.), stranica 1.

¹⁴⁵ Politika, Broj 27099.

3.5.4 Zaključak analize dnevnih novina

Prije nego nastavimo, treba sagledati dnevne novine kao izvore za ovaj rad, odgovoriti na istraživačka pitanja te usustaviti zaključak.

Prvotni plan koji sam pretpostavio za ovaj zaključak se odnosio na formiranje određenih statističkih parametara po pitanju učestalosti članaka i informacija u novinama te formiranje određenog spektra često korištenih riječi i motiva u njima. Glavna služba potonjeg jest odgovoriti na pitanje koje su novine bile zaineresiranije za Markovićevu Vladu te na koji način su opisivale stvaranje devetog saziva SIV-a. Kolika doza optimizma ili pesimizma je prisutna u člancima i slično.

Beogradska Borba o temi govori u tri broja te, u prvom broju, sadrži jedan striktno vezan članak za temu i tri članka koja se nadovezuju na novi saziv SIV-a. U principu se radi o oko dvije pune novinske stranice teksta. U drugom broju uočavamo samo jedan direktno vezani članak i jedan članak koji se nadovezuje na temu, što iznosi oko pola novinske stranice. Na kraju, treći broj sadrži najviše informacija koje se protežu kroz tri direktna članka i dva indirektna članka koji zajedno iznose oko četiri pune novinske stranice. Najčešći motivi u Borbi su uglavnom pozitivističke prirode, a neke od češćih motiva i riječi su, naravno, „reforma“, potom „kvaliteta“, „rezultati“, „odgovornost“, „euforičnost“, „efikasnost“, „nezakinutost“, „jugoslavenska koncepcija“, „zajedništvo i suradnja“ i drugo. Dok s negativne strane spominju se uglavnom motivi poput „međurepubličke tenzije“, „biti ispod zapadnoeuropskog prosjeka“, „privremenost određenih rješenja“, „igranje državnih krojača“ i drugi. Vrijedi još jednom istaknuti karikaturu Ante Markovića koji ide putem „popravljanja“ Jugoslavije. Ta karikatura, smatram, dobro opisuje ozračje kakvim odiše Borba.

Zagrebački Vjesnik, kao što smo već rekli, sadrži možda najviše podataka o novoj Vladi. Kroz ovaj rad analizirali smo pet brojeva Vjesnika. Prvi broj sadrži tri članka koji zajedno čine nešto više od jedne Vjesnikove stranice. No, drugi broj potom sadrži isključivo jedan članak koji zauzima polovicu naslovne stranice, za razliku od trećeg broja koji sadrži tri direktno vezana za temu članka te dva jasno usko tematski vezana članka, koji sve zajedno čine oko dvije stranice. Četvrti broj je, kao i kod ostalih obrađenih novina, najopsežniji te sadrži, naizgled malo, tri članka, no oni ujedno čine više od tri stranica teksta. Peti broj je zapravo Vjesnikova panorama koja uglavnom donosi već poznate podatke kroz nekolicinu članaka kao sažetak tjedna. Valja istaknuti kako je u Vjesniku prisutno puno više komentara nego klasičnih članaka, a sličan je slučaj i s Politikom, o čemu ćemo uskoro više reći. On je za razliku od Borbe puno opreznije optimističan, a za razliku od politike je optimističniji. Ono

što je specifično za Vjesnik jest činjenica da na istoj stranici nalazimo na dva članka dvoje različitih autora s oprečnim ugođajem, jedan odiše pretjeranim optimizmom, dok drugi o cijeloj priči govori pomalo nezainteresirano i ravnodušno. Stoga je malo teže iznijeti popis najčešćih motiva. Neki od njih su „samostalnost“, liberalna tržišna ekonomija“, „efikasnost i odgovornost“, „turizam“, „motivacija“, „nagrađivanje“, „pomak“, „praktičnost“, „suvremenost“, „ljudi od zanata“ i drugo, dok sa pesimistične strane uočavamo motive „manjak odgovornosti i preciznosti“, „ljudi koji provode ideje u koje ne vjeruju“ i slično. Odmah možemo zaključiti kako Vjesnik nije pesimističan, već pesimistično ozračje artikulira kroz manjak emotivnosti. Već ovdje možemo uočiti kako nam motivi zapravo daju jasnu sliku onoga što se uistinu i događalo, a to je, za u ovom slučaju Hrvate, važnost samostalnosti, turizma, liberalizma i suvremenosti.

Beogradska Politika je u ovom radu analizirana kroz tri broja. Same novine su drugačije koncipirane od Borbe i Vjesnika jer, osim kroz direktne tematski određene članke, donosi komentare i članke koji, makar naočigled ne govore o temi, u konačnici podare određene informacije. Stoga je i teže odrediti koliko točno članaka spominje novi SIV, Markovića, planirane reforme ili, napose, govore pojedinaca usmjerene ka novoj Vladi. U prvom broju kroz tri članka posvećena je ukupno jedna stranica, drugi broj kroz oko četiri članka posvećuje ovoj temi oko dvije stranice, a treći broj kroz oko četiri stranice donosi biografije članova SIV-a, citate govora nekoliko indirektno vezanih ljudi za novi SIV te kroz komentare, primjerice o Kosovu, gdje se protežu informacije koje se tiču nove Vlade. Kosovo je jedan od najvažniji motiva u Politici, no uočavamo korištenje motiva poput „angažiranje priznatih ekonomista“, „realni uspjesi“, „spremnost republika i pokrajini“ te ostali motivi koje smo već spominjali kroz analizu drugih dvaju dnevnih novina. Negativnost je prvenstveno vezana za Kosovo, međurepubličke probleme te za ekonomsko stanje, a iščitavamo ih iz motiva poput „antijugoslavenski potezi“, „unutrašnji neprijatelj“, „kritična točka“ i drugo.

Za kraj valja zaključiti kako je Vjesnik podario najviše konkretnih informacija, potom slijedi Borba, dok je Politika davala više za Srbiju važnih informacija za razliku od informacija direktno vezanih za Markovića i novi SIV. Borba odiše uglavnom umjerenim, ponekad pretjeranim, optimizmom. Atmosfera koju uglavnom stvara Vjesnik je podijeljena između pretjeranog optimizma i ravnodušnosti. Dok Politika općenito najviše prostora u cjelokupnim novinama troši na teme vezane za Kosovo, te su, imam dojam, zbog toga članci vezani za novu Vladu ravnodušniji te se uglavnom bave citiranjem govora pojedinaca.

Sveukupno, možemo zaključiti kako je Markovićevu Vladu okruživao umjeren i oprezan optimizam, s ponekim izuzecima koji su pretjerano optimistični. Markovića i njegove suradnike se gleda kao na ekonomiste, „ljude od zanata“, a ne kao na političare. Hrvatima su važnije teme vezane za samostalnost republika, okretanje prema zapadu i teme vezane za turizam, Srbima je važan utjecaj nove Vlade na Kosovo te na njima bliže teme te na pitanja podrške Markoviću od strane svih razina, dok Borba odaje dojam neke poveznice između potonjih pazeći na ravnomjernost i zastupljenost republika i pokrajina u novoj Vladi.

4. Tijek i rezultat provođenja reformi do 29.06.1990. godine

Kako bismo što kvalitetnije shvatili reformni sustav Ante Markovića, bitno je imati u vidu da se on sastoji od konkretno dva ključna djela. Jedan dio se odnosi na reforme koje su provedene ili je postotak njihove provedbe dovoljno visok da je mogao utjecati na stanje u Jugoslaviji. Drugi dio se odnosi na plan i program provedbe budućih reformi, odnosno dovršetak već započetih reformi, koji u konačnici zbog slijeda događaja devedesetih godina nikad nije proveden. Polazišno problemsko pitanje ovog rada jest, koliko su provedene reforme uistinu odigrale ulogu u stabilizaciji države i društva te koliko su neprovedene reforme mogle izmijeniti isto. Zbog toga se razradu može podijeliti na dva ključna poglavlja, poglavlje o provedenom i rezultatima provedbe te poglavlje o ciljevima za sljedeće razdoblje.

Ovo će se poglavlje usmjeriti na prvotni dio. Preko ekspozea Ante Markovića, koji je on elaborirao na zajedničkoj sjednici Saveznog vijeća i Vijeća republika i pokrajina Skupštine SFRJ, doći ćemo do konkretnih podataka o tome što je provedeno ili je u procesu provedbe te koje je negativne i pozitivne posljedice donijelo. Drugo poglavlje će se usmjeriti na dio ekspozea u kojemu Ante Marković daje stručno stajalište o stvaranju uvjeta za daljnju provedbu reforme, što je ključno za razumijevanje cjelokupno reforme, budući da se ono direktno tiče stvaranja temelja koji su u principu najvažniji dio posla kada je neka reforma u pitanju.

4.1. Ekspoze Ante Markovića na zajedničkoj sjednici Saveznog vijeća i Vijeća republika i pokrajina Skupštine SFRJ

Kao što sam već spomenuo, ekspoze Ante Markovića je ključan za stvaranje slike reforme do tada te pretpostavke kamo dotična reforma može ići. Ekspoze se održao 29.06.1990. na zajedničkoj sjednici Saveznog vijeća i Vijeća republika i pokrajina Skupštine SFRJ. Preko njega je Ante Marković obrazlagao "Program ekonomske reforme i mjera za njegovu realizaciju", odnosno je elaborirao svoju viziju i način izlaska Jugoslavije iz krize. Bitna je Markovićeva rečenica u kojoj ističe da reforma zapravo predstavlja pravce izgradnje „novog ekonomski efikasnog demokratskog, socijalno pravednog, humanog i prema svijetu otvorenog društva“¹⁴⁶. Dotična rečenica zvuči revolucionarno s obzirom na dotadašnju jugoslavensku politiku koja je jako dugo bila svojevrsni zarobljenik istočno-blokovskog

¹⁴⁶ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 7.

tumačenja marksizma. Poglavito su zanimljiva stajališta ka stvaranju demokratskog te, prema svijetu, otvorenog društva. Kroz istraživanje ćemo kasnije uočiti puno ovakvih, uvjetno rečeno, revolucionarnih stajališta. Jedno od njih se i odnosi na drugi dio Markovićeve pravca, pravca ka društvu sposobnom da se uspješno uključi u suvremene međunarodne ekonomske tokove i integracijske procese, odnosno da postane uspješan partner zemalja razvijene ekonomije, odnosno zapada¹⁴⁷. Bitno je reći kako se njegov program ne odnosi samo na ekonomsku, nego i na ukupnu reformu društva te na radikalne promjene u političkom sustavu.

Tijekom ekspozea te obrazlažući ciljeve buduće reforme, Marković uporno ističe dva najvažnija problema te time i dvije najvažnije stavke i cilja provedbe reforme, a to su slamanje inflacije te uspostava konvertibilnosti dinara. Iz toga se daje zaključiti kako je glavni problem Jugoslavije bilo gospodarstvo.¹⁴⁸ No, kao što već znamo, za najvažniji problem Jugoslavije ispostaviti će se da su zapravo međunacionalne i međureligijske netrpeljivosti koje će u konačnici dovesti do njena raspada, a time i do raspada Markovićeve reformnog pokreta. Dapače, mnogi povjesničari i novinari već u to vrijeme kazuju da je Ante Marković jedan od najkvalitetnijih ekonomista svog vremena, ali da je s druge strane u potpunosti slijep na nacionalne netrpeljivosti. To se daje i iščitati iz njegovih brojnih intervjua u periodu i nakon raspada Jugoslavije, gdje potvrđuje da mu nije jasno zašto bi itko htio međusobno ratovati ako vlada blagostanje i sigurnost.

Nadalje, Marković daje konkretne statističke podatke uspjeha njegove dotadašnje reforme. Prvotna stavka koje se dotiče jest inflacija za koju simbolički kaže da je oborena. Naime, u 10. mjesecu 1988. inflacija je iznosila 64%, a u 4. mjesecu 1990. ona iznosi 0% s time da će prema kalkulacijama ona u 5. mjesecu iste godine iznositi -0,3%. Smatra da je tomu tako zbog otklanjanja glavnog generatora inflacije kroz postupno otklanjanje preostalih razlika u relativnim odnosima cijena te zbog dobro vođene restriktivne monetarne politike konvertibilnosti valute te jačanjem uvozne ponude. Naime, što se inozemne ekonomije tiče, devizne rezerve od 6. mjeseca 1988. su povećane za tri milijarde američkih dolara te sad iznose 8,7 milijardi američkih dolara, a očekuje se i rast do deset milijardi američkih dolara. Ističe kako se radi o fenomenu kada jedna država koja se nalazi u hiperinflaciji naglo prelazi u period deflacije¹⁴⁹.

Potom se nadovezuje na troškove života koji su u padu od -0,9%. Jedan od glavnih razloga tomu jest formiranje cijena za oko 4/5 vrijednosti proizvoda i usluge te uspješno održavanje

¹⁴⁷ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 7.

¹⁴⁸ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 7-8.

¹⁴⁹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 7-8.

stabilnosti cijena. Osim toga, napominje kako je vanjski dug smanjen za oko dvije milijarde američkih dolara, što je za današnje pojmove pravo čudo¹⁵⁰.

Osim generalnih promjena u inflaciji i što se tiče konkretnih promjena u životu građana, govori o velikoj ekspanziji robne razmjene kroz uvoz, ali i kroz izvoz. Kroz to ističe činjenicu da je crno devizno tržište uništeno praktički preko noći vraćanjem povjerenja u domaću valutu u zemlji te ubrzanim unošenjem stranih deviza u zemlju. To je prethodilo činjenici da se sada dinar nalazi na tečajnim listama mnogih svjetskih banaka s tečajem koji je na nivou domaćeg deviznog tržišta¹⁵¹.

Sve je to utjecalo na veliki rast novootvorenih poduzeća u privatnom i mješovitom sektoru, čija se brojka kreće oko 45 tisuća. Uz to, sklopljeno je 1315 novih ugovora o inozemnim ulaganjima u visini od skoro milijardu njemačkih maraka što dovodi do povećanja zaposlenosti, unošenja novih tehnologija i znanja kroz menadžment i marketing te smanjenjem socijalne razlike. Doduše, navodi kako je socijalni mir možda prividan zbog takozvane sive ekonomije te zbog faktora iščekivanja, odnosno još uvijek izrazito prisutne bojazni za posao i budućnost. Zbog toga je BDP vjerojatno bio i viši nego što se smatralo¹⁵².

Na kraju, Ante Marković se ne ustručava govoriti i o negativnim posljedicama reforme. Navodi kako je u prvih pet mjeseci industrijska proizvodnja manja za 10%. Kao glavni razlog tomu navodi nekoliko uzročnika, a to su neprilagođenost proizvodne strukture subjekata i organizacija, autarkična privreda sa dugogodišnjom egzistencijom velikih poduzeća sa gubicima, činjenica da antiinflacijski programi uvijek dovode do pada proizvodnje te činjenica da su mnoga poduzeća dijelila osobne dohotke neovisno o ostvarenom i na tržištu verificiranom dohotku, odnosno zbog nedostataka u Zakonu o ograničavanju rasta osobnih dohodaka, što dovodi do pogoršanja akumulativnosti i likvidnosti te time i do pada proizvodnje. Osim toga, uzročnik su i velika opterećenja u polju javne potrošnje te činjenica da je politička situacija uvjetovala sve većim zatvaranjem privrede u regionalne okvire, prekidima poslovnih veza, štrajkovima i sličnim. Uz to, najuobičajeniji problem su kamate na dugove te tako zvani Tanzi-Oliverov efekt¹⁵³ čime su prihodi javnog sektora na nivou republika i pokrajina znatno probili bilancom predviđene okvire. Kao

¹⁵⁰ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 7.

¹⁵¹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 8.

¹⁵² Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 8.

¹⁵³ ekonomska situacija dužeg perioda visoke inflacije u nekoj državi što dovodi do pada sakupljanja poreza

dodatne uzročnike navodi i troškove mirovinskog i invalidskog osiguranja koji su u rastu zbog starenja stanovništva i nedostataka u sustavu¹⁵⁴.

4.2. Stvaranje uvjeta za daljnju provedbu reforme

Stvaranje uvjeta za daljnje provođenje reforme, prema Markovićevim riječima, traje već petnaest mjeseci. Ističe nekoliko gorućih problema i prepreka ka kvalitetnom nastavku provođenja reforme. To su ustavna ograničenja, inercija i opterećenost starim odnosima, određeni otpori reformi, stečene navike, nedostatak znanja te manjak novca i kapitala¹⁵⁵.

Tu se nadovezuje na, kako on kaže, "raščišćavanje „istočnog grijeha” svih socijalizama”, odnosno na rješenja problema vlasništva jer dosad je definirano isključivo društveno vlasništvo, ali ne i sam vlasnik¹⁵⁶. Činjenica je da je dotičan problem predstavljao najveću barijeru ka provođenju reforme, ali izrazito je zanimljiva i činjenica da je potonju rečenicu Marković uistinu izrekao, što bi u ranijim razdobljima socijalističke Jugoslavije bilo blasfemično uopće pomisliti. Je li na nesmetano izricanje tih Markovićevih riječi zaslužno sazrijevanje društva ili ipak nešto drugo?

Nakon toga Marković govori o stvaranju preduvjeta za provedbu reforme preko konstituiranja i razvoja institucija i mehanizama te kroz transformaciju i prevođenje realnog i financijskog sektora ekonomije na nove tržišne uvjete .

Što se konstituiranja i razvoja institucija i mehanizama tiče, moramo znati dvije činjenice, nepostojanje tržišta rada, odnosno neraspologanje kolektivnim ugovorima te nepostojanje objektivno i tržišno verificiranih cijena rada i kapitala. Dotičan problem se već pokušao riješiti kroz stimulaciju „vlasnika kapitala” preko Privredne komore Jugoslavije, no sindikati nisu bili organizirani dovoljno da mogu na odgovarajući način zastupati interese radnika. Smatra da je jedino Zakon o radnim odnosim dao kakvu-takvu osnovu da dođe do promjena u odnosu prema radu, demonopolizacijom prava na radno mjesto i konkurencijom rada, znanja i sposobnosti¹⁵⁷.

Što se transformacije i prevođenja realnog i financijskog sektora ekonomije na nove tržišne uvjete tiče, kaže da nije puno učinjeno. Najveći odmak je postignut u složenim privrednim sustavima i velikim privatnim kolektivima koji su se transformirali u holdinge i na taj način

¹⁵⁴ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 8-10.

¹⁵⁵ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 10.

¹⁵⁶ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 10.

¹⁵⁷ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 11.

vrše podjelu društvenog kapitala. Takva transformacija u srednjim i malim poduzećima je još bila u začetima¹⁵⁸.

Bitna stavka je i transformacija banaka koje su konstituirane na identifikaciji ulagača, ali, kao što smo već spomenuli, nigdje nije identificiran vlasnik kapitala zbog čega su hipoteke moguće jedino kao hipoteke na društveno vlasništvo. Usto, rekonstrukcija bankarskog sustava je ostala još uvijek neriješena zbog, kako kaže, što su banke ostale zarobljenici svojih loših plasmana, pod utjecajem društveno-političkih zajednica ili upravljača koji posluju sa gubitcima ili su insolventni¹⁵⁹.

Treći važan preduvjet nalazi se u makroekonomskoj politici, odnosno u onom dijelu gdje federacija može autonomno obavljati funkcije. Smatra da je to uspješno obavljeno tako što je monetarna sfera odvojena od fiskalne te na taj način monetarna politika može efikasno obavljati svoje funkcije, vodeći računa o očuvanju vrijednosti nacionalne valute. To je omogućeno time što se raskinulo sa starom praksom spojenosti dvaju kasa u jednu, čime je dolazilo do situacije da kada nedostaje u budžetu novaca, za pokriće rashoda države monetarna politika tiska novac i pokriva nedostatak¹⁶⁰.

S druge strane ističe kako javna potrošnja nije u potpunosti stabilizirana. Savezni budžet je odigrao aktivnu i stabilizacijsku ulogu smanjenjem svog udjela u društvenom proizvodu te preuzimanje poslova koje je prije obavljala Narodna banka, a nije bio u njenoj domeni. No, na nivou republika i pokrajina javna potrošnja je mjesecima u snažnoj ekspanziji, odnosno na tom području su i dalje prisutne mnoge slabosti što istiskuje važnost provođenja reforme u području društvene djelatnosti na temelju tri polazišta, a to su činjenice da se radi o dugom procesu, da su institucije tek osnovane ili su u osnivanju te da privreda još nije stabilizirana¹⁶¹.

Valja napomenuti kako su svi podatci, koje Marković spominje u ekspozeu, prisutni u daljnjem tekstu koji nije napisan u obliku njegova govora, već je sastavljen od samog Sekretarijata za informacije SIV-a. Markovićev je ekspoze stoga svojevrsan sažetak najosnovnijih promjena.

¹⁵⁸ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 11.

¹⁵⁹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 11.

¹⁶⁰ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 12.

¹⁶¹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 12.

4.3. Kritika reformi

Važno je za ovaj rad sagledati i eventualne kritike, poglavito one negativne, kako bismo dobili jasniju sliku viđenja reformi, ali i njih samih.

Prvo ćemo nešto reći na temelju govora general-potpukovnika Marka Negovanovića, načelnika Uprave bezbednosti SSNO¹⁶², koji se održao 25. rujna 1990. godine. On u svom govoru navodi kako je Markovićev SIV krenuo u odlučnu reformu te kako je ona donijela sa sigurnošću puno značajnih propisa te da je krenula u smjeru stabiliziranja Jugoslavije. Ističe da su reforme dovele i do mnogih važnih rezultata od kojih navodi kako je dinar postao konvertibilan, kako je došlo do pada inflacije te poima važnost prihvatanja reformi od strane međunarodne organizacije i ističe kako je međunarodna zajednica te reforme podržavala kroz konkretne poteze, vjerojatno misleći na financijske i slične injekcije. No, smatra kako su se pojavili krupni problemi. Kaže kako je došlo do velikog pada proizvodnje, o čemu je i sam Marković govorio, odnosno da je pad proizvodnje bio veći od Markovićevih 10,4% te da je iznosio 16,4%. Potom, navodi kako je porasla nelikvidnost poduzeća te da je inflacija 1990. godine trebala iznositi 13% godišnje, a prema njemu iznosi 75%, a možda čak i 200% godišnje. Kritizira i problematiku likvidacije gubitničkih poduzeća, gdje kaže da se na tom polju nije učinilo ništa, za što okrivljuje dijelom i republike. Za kraj ističe probleme međurepubličkih sukoba i republičke nesuradnje sa SIV-om, poglavito kritizirajući Srbiju zato što odbacuje sve reforme.¹⁶³

U kontekstu biografije Jakše Barbića, „oca“ Zakona o pretvorbi društvenih poduzeća u Hrvatskoj, možemo uvidjeti neke dodatne stavke Markovićevog prestrukturiranja poduzeća. Navodi se kako je Marković zapravo srušio ZUR¹⁶⁴ kako bi omogućio provedbu reformi, poglavito zbog jačanja i formiranja privatnog kapitala. Jakša Barbić je prema tome bio jedan od važnijih suradnika Anti Markoviću na tom području te je bio i autor Zakona o društvenom kapitalu i Zakona o vrijednosnim papirima iz 1990. godine, koji su omogućili pretvorbu i privatizaciju TDR¹⁶⁵-a i Zagrebačke banke.¹⁶⁶

No, kroz tekst Ivana Ribnikara naslova „Ukidanje društvenog vlasništva (uopće i prvenstveno u Sloveniji)“ možemo uočiti nekoliko negativnih aspekata prestrukturiranja poduzeća sa kraja devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Ribnikar navodi kako su se svi troškovi i problemi

¹⁶² Savezni sekretarijat za narodnu obranu

¹⁶³ Marko Negovanović, Govor general-potpukovnika Marka Negovanovića, načelnika Uprave bezbednosti SSNO-a, 25. rujna 1990. (25.09.1990.), stranica 14. i 16.

¹⁶⁴ Zakon o udruženom radu

¹⁶⁵ Tvornica duhana Rovinj

¹⁶⁶ Večernji list. Jakša Barbić. (Zagreb: Večernji list biografije, 2016.)

prenosili zapravo na budućnost, a to se lagano prikrivalo. Lakoću prikrivanja toga uviđa kroz nezainteresiranost većine da vidi istinu. Smatra kako se sustav htio samoodržati kroz nastavak iscrpljivanja federalnih rezervi, za koje kaže da još nisu bile na granici potpune iscrpljenosti. Markovićeve zakone o društvenom kapitalu poima kao „neobični svijet s kolektivnim kvazi-vlasništvom društvenog kapitala“ iz čega smatra da sami predlagači zakona ne znaju o čemu se zapravo radi jer forsiraju ograničavanje funkcija voditelja poduzeća tražeći specifične kvalifikacije te na taj način formiraju osobe koje su za njih podobne voditi neku gospodarsku djelatnost i oni koji za to nisu sposobni. Ističe i kako je fokus prestrukturiranja poduzeća podrazumijevao prodaju društvenog kapitala, a ne njegovo povećanje uz pomoć novih dionica. On isto tako smatra kako je sustav samoupravljanja uistinu ukinut, a cijela poanta prestrukturiranja je zapravo bila usmjerena ka nadzoru i kontroli poduzeća.¹⁶⁷ Iskreno, iako je važno objektivno sagledati sve strane „medalje“, čini mi se kako je ovaj tekst temeljen na negativnoj pretpostavci te da zadire previše u pretpostavljanje određene zavjere, a manje u donošenje mjerljivih podataka i informacija. Siguran sam kako je sustav prestrukturiranja poduzeća sadržavao puno manjkova, što i dokazuje situacija kada je došlo do provedbe pretvorbe i privatizacije u Hrvatskoj, koja je i bila temeljena na Markovićevoj viziji. No, sumnjam da se radilo o pažljivo koordiniranoj akciji Ante Markovića i njegovog tima.

U članku HINA-e¹⁶⁸ iz 2013. godine gdje se govori o problematici privatizacije devedesetih godina u Hrvatskoj, ističe se odlomak koji negativno percipira Markovićovo prestrukturiranje. Ljubo Jurčić, čije riječi članak prenosi, ističe kako su počeci loše pretvorbe i privatizacije u Hrvatskoj temeljeni upravo na razdoblju kada je Ante Marković bio savezni premijer. Tada je omogućena kupovina društvenog kapitala, ali poduzeća nisu bila pripremljena na novi sustav. Dapače, kaže kako je tehnologija poduzeća bila na visokoj razini, ali je nadogradnja bila netržišna i loša te je zbog toga došlo do formiranja agencije za restrukturiranje kako bi se poduzeća prilagodila novom sustavu. To, prema njemu, nije bilo odrađeno kvalitetno, no, valja istaknuti kako se radilo o kratkom periodu, periodu neposredno prije raspada države.¹⁶⁹

Za kraj valja istaknuti kako su ekonomske reforme Ante Markovića i reforme uopće zasigurno imale manjkove. Dapače, tako krupne reforme jednostavno ne mogu biti bez

¹⁶⁷ Ivan Ribnikar, *Ukidanje društvenog vlasništva (uopće i prvenstveno u Sloveniji)*. (Ljubljana: Ekonomski fakultet, izvorni znanstveni rad, 1993.)

¹⁶⁸ Hrvatska izvještajna novinska agencija

¹⁶⁹ Hrvatska izvještajna novinska agencija, *Osam osoba je nepravomoćno osuđeno zbog privatizacije i profiterstva – Novi podaci DORH-a*. (Zagreb: HINA, 10.11.2013.)

problema i manjkova, ali sam uvjeren kako je cilj reformi bio pozitivan te sam mišljenja da je taj cilj mogao biti i ispunjen, barem u nekakvom obliku.

Ovaj rad je prvenstveno koncipiran kao kvalitetan pregled reformi i vladavine devetog saziva SIV-a, a manje kao stručno-ekonomska analiza reformi. Stoga je za adekvatnu kritiku reformi, pozitivnu ili negativnu, potrebna interdisciplinarna suradnja sa ekonomskim i pravnim stručnjacima.

5. Ciljevi Saveznog izvršnog vijeća

Nakon Markovićeve ekspozee, slijedi službeni dokument Saveznog izvršnog vijeća s pregledom budućih ciljeva reforme te način provođenja. Ciljeve i provedbu možemo podijeliti na četiri osnovna dijela, "Makroekonomska politika u drugom polugodištu 1990. godine", "Politika razvoja", "Program za prestrukturiranje poduzeća" te "Osnovni pravci promjena u političkom sustavu". Makroekonomska politika će se ticati ekonomskih zahvata u reformi, politike razvoja se tiču svih ostalih razvojnih planova, primjerice razvoja turizma, prometa i drugoga. Program za prestrukturiranje poduzeća predstavlja zapravo svojevrsnu pretvorbu i privatizaciju, a osnovni pravci u političkom sustavu će obrađivati izborno pravo, izbore i višestranačje.

5.1. Makroekonomska politika u drugom polugodištu 1990. godine

Makroekonomija predstavlja najvažniju stavku za daljnje provođenje reforme. Budući da nije u potpunosti moguće izraditi plan reforme za više godina, Markovićeve Vlada se ponajviše usmjerila na drugo polugodište 1990. godine.

Glavni zadatci makroekonomske politike se odnose na konsolidiranje pozitivnih rezultata Programa ekonomske reforme iz prvog polugodišta, stvaranje uvjeta za zaustavljanje pada proizvodnje te postepeno uspostavljanje ulaznih tendencija. Markovićeve Vlada prepoznaje tri osnovna uporišta, koja smo već spominjali, a to su konvertibilnost dinara i fiksirani kurs dinara prema njemačkoj marki 7:1, zadržavanje rasta cijena ispod 1% mjesečnog prosjeka te čvrst monetarni okvir u kome bi se neto domaća aktiva Narodne banke Jugoslavije do kraja godine zadržavala na približno istom nivou na kojem će biti krajem prvog polugodišta¹⁷⁰.

Konkretno gledajući, ciljevi se odnose na promjene monetarne politike, javne potrošnje, politike plaća, ekonomskih odnosa s inozemstvom, tržište robe i cijena te pozitivne promjene u proizvodnji.

Ključ reforme monetarne politike leži u već spomenutom održavanju kretanja cijena ispod nivoa od 1% mjesečnog prosjeka te u stabilnosti valute. Osim toga, bitno je stvoriti prostor za porast plasmana banaka. Konkretno promjene će se ticati eskontne stope Narodne banke Jugoslavije koja će se sniziti na 14%, a doći će i do snižavanja aktivnih kamatnih stopa

¹⁷⁰ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 42.

banaka i to maksimalno do 19,6%. Usto, trebala bi se proširiti osnovica za obračun obavezne rezerve¹⁷¹.

U području javne potrošnje, važno je stvoriti rezerve u svim njenim dijelovima. Uz to, prosječni mjesečni prihodi u republikama i pokrajinama do kraja godina moraju biti 18% manji od istoga u prvom kvartalu. Shodno tome, republike i pokrajine trebaju donesti posebne zakone o ograničenju prihoda ili će se donesti savezni zakon o privremenom ograničenju raspolaganja dijelom društvenih sredstava za ovu potrošnju. Što se konkretnih promjena tiče, osnovni porez na promet će se smanjiti za 3%, povećat će se rashodi za 12 milijardi dinara shodno stvaranju sredstava za invalidsko-boračku zaštitu i intervencije u privredi preko JUBMES-a¹⁷². Važna stavka javne potrošnje čine i penzije. Što se njih tiče, doći će do uvođenja realnih statističkih osnova, odnosno do realnog iskazivanja prosječnih osobnih dohodaka sa ciljem prilagođavanja penzija. Dotično usklađivanje penzija će se vršiti dva puta godišnje. Doći će i do korigiranja prava u boračko-invalidskoj zaštiti, odnosno u većoj mjeri će se vezivati za kretanje osobnih dohodaka i smanjenje nerazmjera u kretanju ove vrste primanja u odnosu na ostala primanja u domeni penzijsko-invalidskog osiguranja¹⁷³.

Jasno je da vrlo važnu stavku ekonomije čine i plaće. Zbog toga je u planu da dođe do mnogih promjena u politici plaća. Prema tome u planu je uvođenje novog zakona čiji će glavni cilj biti povećanje motiviranosti za rad, odnosno plaće će biti u skladu sa rezultatima na tržištu i raspoloživim likvidnim novčanim sredstvima. Uvest će se i obveza da se u okviru bruto osobnog dohotka, jedan dio osobnog dohotka daje radnicima u obliku dionica¹⁷⁴.

Osim plaća, u ekonomiji neke države, čak presudnu važnost imaju ekonomski odnosi sa inozemstvom. Na tom polju istaknuto je da su svi postavljeni ciljevi uspješno ostvareni. Shodno tomu javila se težnja da se pozitivni trend nastavi te da se pritom uklone uočene slabosti. Važno je i osigurati takozvana neophodna sredstva kroz mogućnost zaduženja s manjim kamatama, povećanjem uloga Federacije u sredstvima JUBMES-a, što trebaju učiniti i banke i proizvođači kapitalnih dobara. Poduzimat će se mjere i aktivnosti za unaprjeđenje turističke ponude, kojima ćemo dati više prostora u slijedećem poglavlju. Naravno, za inozemne odnose bitno je omogućiti poticaje stranim ulagačima, kao i usustaviti bolje načine

¹⁷¹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 42-43.

¹⁷² „Jugoslovenska banka za međunarodnu ekonomsku saradnju“ osnovana 1979.

¹⁷³ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 43.

¹⁷⁴ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 43-44.

privlačenja stranih ulagača. S tim na umu oformiti će se i politika zaštite uvoza kroz novi Carinski zakon te kroz Uredbe o antidampinškom¹⁷⁵ postupku¹⁷⁶.

U domeni tržišta roba i cijena doći isto tako do određenih promjena. Nastaviti će se proces formiranja tržišta roba te slobodno formiranje cijena koje bi zadržavale stopu njihovog rasta ispod 1% prosječno mjesečno. Trebalo bi doći i do povećanja ponude robe široke potrošnje sa posebnim ciljem razbijanja monopola¹⁷⁷.

U konačnici ključno je da dođe do pozitivne promjene u proizvodnji i to kroz smanjenje kamatnih stopi, otvaranjem procesa stambene reforme i formiranjem fondova na bazi otkupa stanova. Za cilj je uzeta i rekonstrukcija željezničke magistrale i izgradnja putnih pravaca u drumskom prometu. Ističe se i jačanje poljoprivrede. Naime na kraju 1990. godine očekuje se 2-3% veća poljoprivredna proizvodnja od prošlogodišnje, što se ne želi samo zadržati, već i povišiti¹⁷⁸.

5.2. Politika razvoja

Politika razvoja se odnosi na, uvjetno rečeno, puno manjih stavki reformskog procesa. Smisao riječi razvoj se temelji na cjelokupnom razvoju društva, infrastrukture, energetike i drugoga. U skladu s time, ovo poglavlje će obraditi ciljeve reforme postupno kroz obrazloženje pristupa koncepcije razvoja. Nadalje slijedi prezentacija osnovnih strategija razvoja kroz politiku strukturnog prilagođavanja, kroz ideju otvaranja prema međunarodnom ekonomskom i političkom okruženju te kroz promjene u tržištu kapitala i investicija. Sektorske politike će se usmjeriti na pitanja politike naučno-tehnološkog razvoja, energetske i poljoprivredne politike, politike razvoja prometa i veza, trgovine i turizma, politike u području stambeno-komunalne djelatnosti te na pitanje ljudskih resursa, društvenih usluga i kvalitete života. Na samom kraju, povući će se i pitanja posebnih politika, odnosno pitanja u području poticanja bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i Socijalističke autonomne pokrajine Kosova te u domeni zaštite i unaprjeđenja životne sredine te prostornog razvoja.

¹⁷⁵ Damping predstavlja prodaju proizvoda na inozemnom tržištu ispod tvorničke cijene ili ispod cijene koja je prisutna u matičnoj zemlji, a antidampinški proces predstavlja svojevrsnu zaštitu domaćeg tržišta

¹⁷⁶ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 44.

¹⁷⁷ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 45.

¹⁷⁸ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 46-47.

5.2.1 Pristup koncepciji razvoja

Koncept razvoja se temelji na dubokim promjenama u privrednom sustavu i usmjerenju ka daljnjem otvaranju prema međunarodnom okruženju.

Markovićeva Vlada prepoznaje i ističe nekoliko osnovnih ograničenja, a to su dugoročno odsustvo političke reforme, odnosno manjak demokratizacije društva, manjak ustavnih promjena, dugogodišnja recesija i neefikasnost privrede, nerazvijeni financijski i bankarski sustav, spora transformacija poduzeća, loša struktura kadrova te materijalna ograničenja. Iz toga su izlučena tri ključna zadatka, očuvanje i unaprjeđenje postignutih rezultata dezinflacije, poboljšanje ponude i izmjena njene strukture te rast investicija, proizvodnje i razvoja¹⁷⁹.

Suština nove koncepcije odnosi se na važan proces prestrukturiranja poduzeća i banaka eliminiranjem tržišno neefikasnih. Cilj je stvoriti nove proizvodne orijentacije i postići tehnološku modernizaciju razvitkom tercijarnog sektora i trgovine te kroz preobražaj sela. Shodno tomu treba izraditi i realizirati socijalne programe¹⁸⁰.

Konkretni zadatci ovog stupa reforme odnose se prvenstveno na, već mnogo puta spomenuto, održavanje konvertibilnosti dinara te na osiguravanje likvidnosti uz osposobljavanje privrede za otplatu dugova bez većih posljedica po razvoj. Bitno je i uključiti privredne subjekte u širi proces razvoja kroz vlasničko prestrukturiranje. Nadovezujući se na konvertibilnost dinara, ključno je i održavanje niske stope inflacije¹⁸¹.

Osim spomenutog, cilj je postepeno sniziti cijene domaćeg kapitala i kamata na razini međunarodnog financijskog tržišta, uspostaviti stabilne tendencije rasta osobnih primanja na temelju rada i kapitala kao bitnog motivacijskog faktora, zaustaviti daljnji pad proizvodnje te provesti radikalnu transformaciju društvenog u mješoviti i privatni sektor. Posljednja stavka podrazumijeva uvjet da bude prisutno učešće što većeg broja radnika u procesu čime bi se trebala osigurati kvaliteta upravljanja, efikasnost i dodatna sredstva. Osim toga, Markovićeva Vlada smatra da će se ekspanzijom privatnog sektora bitno povećati i broj novozaposlenih u tom sektoru, što bi unatoč eventualnom smanjenju broja zaposlenih u društvenom sektoru i poljoprivredi omogućilo povećanje ukupne zaposlenosti¹⁸².

Važno je i podići produktivnost rada kroz potpuno iskorištavanje kapaciteta, smanjenje fiksnih troškova po jedinici proizvoda te kroz tehničko-tehnološku modernizaciju privrede.

¹⁷⁹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 53.

¹⁸⁰ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 54.

¹⁸¹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 55.

¹⁸² Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 55-56.

Pritom će se i povisiti tendencija povećanja štednje te će se vršiti dodatna akumulacija osiguranja s direktnim inozemnim ulaganjima. Marković kazuje da su upravo u tijeku pregovori sa Svjetskom bankom i Međunarodnim monetarnim fondom u vezi dodatnog zaduživanja, od čega je dio sredstva već na raspolaganju. Naime, važna je i izjava da će se povećati dug države, ali on neće prijetiti prezaduženjem. Planirana je i sanacija hipoteka u bankama i privredi čime bi se trebala osloboditi i mobilizirati domaća akumulacija kapitala, a to bi trebalo omogućiti lakši spoj s inozemnim kapitalom¹⁸³.

5.2.2 Osnove strategije razvoja

Osnovne strategije razvoja tiču se, kao što sam već rekao, pitanja politike strukturnog prilagođavanja, pitanja otvaranja prema međunarodnom ekonomskom i političkom okruženju te pitanja u svezi s tržištem kapitala i investicija.

Politika strukturnog prilagođavanja tangira započinjanje realizacije programa prestrukturiranja i rehabilitacije nelikvidnih banaka, uključivanje u međunarodne standarde, radikalne promjene u strukturi vlasništva i u financijskoj strukturi te uključivanje specijalnih agencija i institucija u prestrukturiranje¹⁸⁴.

Što se otvaranja prema međunarodnom ekonomskom i političkom okruženju tiče, istaknute su brojne organizacije i suradnje koje su ili već započete ili će uskoro biti započete. Objavljeno je da je zahtjev za pristupanje OECD-u¹⁸⁵ već predan te da se očekuje ulazak u devetom mjesecu 1991. godine. Europski parlament je dao suglasnost da 1991. godine SFRJ postane njenim članom. Europska ekonomska zajednica je, pak, ponudila SFRJ da postane njen pridruženi član, a očekivao se puni ulazak u 2000. godini¹⁸⁶. Potom je istaknuta mogućnost unaprjeđenja institucijskih odnosa s EFTA-om¹⁸⁷ te je navodno već formiran fond EFTA-e za industrijski razvoj Jugoslavije. Što se drugih institucija i suradnji tiče istaknut je angažman u mnogim regionalnim aktivnostima, među kojima je "Proces balkanske suradnje", "Suradnja Alpe-Jadran", "Suradnja četiri zemalja - Jugoslavija, Austrija, Italija i Mađarska", suradnja u okviru "Skupštine europskih regija", suradnja u okviru "Jadranskog projekta",

¹⁸³ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 56.

¹⁸⁴ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 56-57.

¹⁸⁵ Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj

¹⁸⁶ Budimir Lončar, Ekonomске reforme Ante Markovića, intervju.

¹⁸⁷ Europska slobodna trgovinska zona

inicijativa o podunavskoj regionalnoj suradnji te buduća suradnja srednjeg i južnog Jadrana¹⁸⁸.

U području tržišta kapitala i investicija radit će se na rasterećenju obveza po osnovi opće i zajedničke potrošnje te na ulaganju u infrastrukturu preko inozemnih kredita¹⁸⁹.

5.2.3 Sektorske politike

Sektorske politike sastoje se od puno manjih projekata. Radi boljeg pregleda ponovit ću što u sektorske politike spada. Politike naučno-tehnološkog razvoja, energetske i poljoprivredne politike, politike razvoja prometa i veza, trgovine, turizma, politike u stambeno-komunalnim djelatnostima te pitanja ljudskih resursa, društvenih usluga i kvalitete života.

Politika naučno-tehnološkog razvoja odnosi se ponajviše na usmjerenje ka postizanju inovacija i stvaranje tehnološko sposobnih poduzeća putem instrumenata ekonomske politike, difuzije suvremenih tehnologija i, posebno, osnivanjem infrastrukture. Naučno-tehnološki razvoj podrazumijeva povećanje poticaja, stoga ni Markovićeva Vlada ne isključuje mogućnost izdašnog poticanja razvoja i inovacija. Zanimljivo je da ona pozornost usmjeruje ka razvoju informacijskih znanosti i biotehnologije te da ima u vidu poticanje informatičke znanosti. Planirano je i povezivanje sa službama EZ¹⁹⁰, OECD, UNIDO¹⁹¹, GATT¹⁹², UNEP¹⁹³ i s drugima. Uza sve to, u cilju je donošenje Nomenklatura dobara i usluga, ali istaknut je i cilj donošenja Programa tehničko-tehnološke modernizacije i razvoja informacijskog sustava SIV-a i saveznih organa, što je izrazito zanimljiva činjenica s obzirom na vrijeme i prostor o kojemu govorimo. Usto, prema svemu sudeći, u planu je intenziviranje izgradnje SNTIJ-a¹⁹⁴, formiranje Zakona o inovativnoj djelatnosti te su pripremljeni prijedlozi za ratifikaciju dvije međunarodne konvencije vezane za potonju temu¹⁹⁵.

Na polju energetske politike planira se povećati energetski razvoj, štednjom i racionalnom potrošnjom energije, racionalnom supstitucijom pojedinih vidova energije, obnovom objekata elektroprivrede, orijentacijom na veću potrošnju prirodnog plina te

¹⁸⁸ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 58.

¹⁸⁹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 58-59.

¹⁹⁰ Europska zajednica

¹⁹¹ United Nations Industrial Development Organization (UN-ova organizacija za industrijski razvoj)

¹⁹² General Agreement on Tariffs and Trade (Opći sporazum o carinama i trgovini), danas Svjetska trgovinska organizacija

¹⁹³ United Nations Environment Programme (UN-ova organizacija za zaštitu okoliša)

¹⁹⁴ Sistem naučnih i tehnoloških informacija Jugoslavije od 1988.-1991.

¹⁹⁵ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 60.

iniciranjem formiranja javnih poduzeća. Posljednje zahtijeva određenu koncentraciju investicijskih sredstava, alokaciju sredstava po kriteriju optimalizacije i najracionalnijih rješenja za društveno-političke zajednice, efikasnost u odlučivanju, ekspeditivnosti i odgovornosti u izvršavanju te jedinstvenost kontrole u upravljanju tehnologijom na nivou sustava. Važno je nadodati da je došlo do realizacije projekata izgradnje magistralne i razvodne plinske mreže radi kupnje plina od SSSR-a i Alžira uz pomoć Zakona o odobravanju kredita za izgradnju kapaciteta plinske mreže. Zanimljivo je istaknuti da je Markovićeve Vlada u vidu imala i zaštitu prirode za koju ipak nije podarila konkretan plan. No, najavljeno je da je u pripremi Program razvoja energetike SFRJ do 2000., s vizijom razvoja do 2020. godine koji je trebao sve ciljeve i ideje skupiti na jednom mjestu¹⁹⁶.

Poljoprivredna politika Markovićeve vlade odnosi se na stvaranje instrumenata stabilnosti proizvodnje kroz orijentacijske bilance, zaštitu cijena, preciziranje metodologije, konkretiziranje načina obrazovanja te formiranje sustava tržišnih rezervi. Kompletно financiranje će se izvoditi iz različitih izvora, što se može protumačiti na više načina. No, važno je spomenuti politiku poticanja za prestrukturiranje i intenziviranje agroindustrijske proizvodnje. Naime, obećani su regresi dijela kamata, regresi inputa, premije poljoprivrednim proizvodima, promjene poreza i carina. Najavljeno je i poticanje izvoza, odnosno formiranje uvozne zaštite preko kvantitativnog i sezonskog ograničenja uvoza te uvođenjem posebnih poreza na uvoz. Ovdje zapravo dolazi do kontradiktornosti u planu, budući da je u prijašnjim poglavljima jasno vidljivo da je državi ključni značaj uvoz, no zasigurno se radi o konkretnim iznimkama koje su trebale održati razvoj i intenzitet uvoza, a pritom jačati izvoz. No, sve dotično nije od koristi ukoliko ne dođe do prilagođavanja zahtjevima svjetskog poljoprivrednog tržišta i uključivanja u međunarodnu trgovinu i integracijske procese pa je shodno tomu Markovićeve Vlada najavila uvođenje novih internacionalnih propisa, standarda i normi. U konačnici, plan podrazumijeva i poticanje te reguliranje aktivnosti sela, kao još uvijek bitnog faktora poljoprivrede¹⁹⁷.

Kod prometa i veza, Markovićeve Vlada je imala u vidu mnoge promjene i zahvate. Željeznički promet je u tom trenutku bio u vrlo lošem položaju te je ključno da se čim prije provede prestrukturiranje JŽ¹⁹⁸. Prema izvoru, projekt prestrukturiranja JŽ je već u pripremi. No, za uspješno prestrukturiranje navodi se nužnost ubrzavanja osam projekata koji su još uvijek u početnim stadijima. Osim spomenutog, doći će do izmjena u Zakonu o osnovama

¹⁹⁶ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 61-62.

¹⁹⁷ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 62-63.

¹⁹⁸ Jugoslavenske željeznice

sigurnosti u željezničkom prometu čime bi se trebala povećati nadležnost JŽ. Poduzimat će se i mjere za razrješavanje dubioza, viška radnika i drugog što je već duže prisutno u JŽ. Sukladno tome podići će se novi zajmovi od Europske investicijske banke i Međunarodne banke za obnovu i razvoj s ciljem modernizacije pruge Jesenice-Dimitrovgrad te je javnost informirana da su se JŽ prijavile za korištenje kredita EUROFIMA-e¹⁹⁹ od 20 milijuna švicarskih franaka²⁰⁰.

Cestovni promet je u tom trenutku sinonim za izgradnju auto-puta „Bratstva i jedinstva” te će se shodno tomu podići zajam od 704 milijuna američkih dolara zbog njegove daljnje izgradnje. Osim auto-puta „Bratstva i jedinstva”, Europska investicijska banka već je dala zajam za izgradnju auto-puta Dobanovac-Bubanj Potok te je evidentirano da su mnogi drugi projekti u provođenju, bilo uz pomoć stranih ili domaćih investicija. Što se zakonske regulative tiče, doći će do izmjena Zakona o prijevozu u međunarodnom drumskom prometu te je u fazi pripreme Zakon o zaštiti prirode²⁰¹.

Integralni transport se treba u potpunosti uključiti u europsku i svjetsku podjelu rada što podrazumijeva izgradnju robno-transportnih centara i osiguranje opreme i kapaciteta. U zračni prijevoz se treba uvesti odgovarajuća flota za kratke relacije te se treba provesti liberalizacija uvjeta za rad na domaćem tržištu te time dovesti do jačanja konkurencije i smanjenja cijena prijevoza. U planu je formiranje agresivnijeg i suvremenijeg marketinga, modernizacija opreme za kontrolu leta i uključivanje u europski sustav EUROKONTROL²⁰². U konačnici je objelodanjena ideja naplate plovidbe Dunavom²⁰³.

PTT²⁰⁴ podrazumijeva, zanimljivo za to vrijeme, razvoj digitalizacijske PTT mreže, telematike, odnosno teleteksta i informatike, infrastrukture kablom „Central”²⁰⁵ do kraja 1990. godine i optičkim kablovima, povećanje broja telefonskih priključaka, uvođenje novih usluga preko satelita i digitalne mreže zbog čega se planira uzimanje u zakup transpondera za jugoslavenski program²⁰⁶.

¹⁹⁹ European Company for the Financing of Railroad Rolling Stock (Europsko društvo za financiranje željezničkog prometa)

²⁰⁰ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 63-64.

²⁰¹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 64.

²⁰² European Organisation for the Safety of Air Navigation (Europska organizacija za sigurnost zračne plovidbe)

²⁰³ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 65.

²⁰⁴ Pošta, telekomunikacija i telegraf

²⁰⁵ Central Cable Contractors (Korporacija za izgradnju kabela)

²⁰⁶ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 65-66.

Što se politike razvoja trgovine tiče, u planu je liberalizacija propisa, razvoj javne infrastrukture, izgradnja standarda robe i informacija preko EDIFACT-a²⁰⁷, razvoj tržišne strukture i izgradnja niza institucija, međusobno povezivanje i izgradnja novih formi tržišnog poslovanja te prilagođavanje školstva za obrazovanje zaposlenih kadrova²⁰⁸.

Za turizam je rečeno da se provodi Program opće turističko-informativne djelatnosti prema inozemstvu za koji je izdvojeno 150 milijuna američkih dolara. Za turističku sezonu 1990. godine osigurano je 1132 milijuna američkih dolara. Što se turističke ponude tiče, najavljen je projekt klasifikacije i kategorizacije objekata turističke ponude, što je presudno važno za razvoj turizma kao djelatnosti. Uz to, Markovićeva Vlada po treći put ne isključuje ekološku osviještenost, pa tako ima u vidu zaštitu vode, zraka i kopna Kaštelanskog i Šibenskog zaljeva, uvođenje vodovoda i kanalizacije u Istru, dio riječkog zaljeva i Plitvička jezera²⁰⁹.

U području stambeno-komunalne djelatnosti predložen je propis kojim će se ujednačiti kriteriji cijene otkupa²¹⁰.

U domeni ljudskih resursa, društvenih usluga i kvalitete života izdan je zahtjev za većom stručnosti radnika kao preduvjet sveopćeg razvoja društva i države. Markovićeva Vlada u vidu ima i socijalnu zaštitu nezaposlenih, usklađivanje programa obrazovanja te fiskalnu reformu²¹¹.

5.2.4 Posebne politike

Posebne politike odnose se na dvije konkretne stvari.

Prva stvar se odnosi na politiku poticanja bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova i to kroz davanje poticaja projektima, a ne društveno-političkim zajednicama ili udrugama. To bi se provodilo kroz uspostavu težišta na zajedničkim projektima iz drugih pokrajini i inozemstva te promjenom uvjeta za neizvršene obveze prema Fondu federacije koje se shodno tome trebaju otplatiti u šest rata.

Druga stvar se odnosi na politiku zaštite i unaprjeđenja životne sredine te prostorni razvoj. Najavljeno je donošenje saveznog Zakona o osnovama sistema zaštite i unaprjeđenja životne

²⁰⁷ Electronic Data Interchange For Administration, Commerce and Transport (Organizacija za digitalnu raspodjelu podataka)

²⁰⁸ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 66-67.

²⁰⁹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 67-68.

²¹⁰ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 68-69.

²¹¹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 69-70.

sredine. Najavljeno je i oporezivanje zagađivača okoliša, što je zapravo prvi konkretni potez ka ekološkoj stabilizaciji i zaštiti prirode i okoliša. Osim tog konkretnog poteza, najavljena je i razrada spiska tehnologija i roba koje će biti izbačene iz upotrebe do 1992. godine, što je vrlo bitna stavka u ekologiji, ali i u

povećanju kvalitete u mnogim sektorima gospodarstva, poljoprivrede i u drugima. U konačnici je i najavljen rad na prostornom i urbanističkom planiranju²¹².

5.3. Program za prestrukturiranje poduzeća

Program za prestrukturiranje poduzeća predstavlja svojevrsnu pretvorbu i privatizaciju ondašnjih poduzeća. Program možemo podijeliti na dva osnovna dijela, "opći dio" i "program akcija". Opći dio odnosi se na osnovne ciljeve i principe prestrukturiranja poduzeća, dok program akcija podrazumijeva sljedeće podnaslove:

Podnaslov „Stvaranje sistemskih pretpostavki i zakonskih okvira“ predstavlja skup objašnjenja reforme sustava vlasništva, razvoja finansijskog sustava i svih pratećih institucija tržišta kapitala, promjene tržišne strukture te reforme fiskalnog sustava.

Podnaslov „Programi za prestrukturiranje“ podrazumijeva i objašnjava program vlasničkog prestrukturiranja, program za prestrukturiranje industrijskog sektora, program razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva, program rješavanja problema viška radne snage i razvoj mreže socijalne sigurnosti, interventni program za velike gubitake, program prestrukturiranja bankarskog sustava, program stambene reforme te prestrukturiranje poduzeća u svijetu transformacije postizanja razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja.

Podnaslov „Konstituiranje institucija za razvoj i prestrukturiranje poduzeća“ govori o agenciji za prestrukturiranje i rekapitulaciju, o jugoslavenskoj instituciji za razvoj poduzeća, o fondovima za razvoj te o agenciji za mala i srednja poduzeća.

Konačni podnaslov „Promocija i implementacija“ osvrće se na promociju i državnu pomoć i podršku kroz školovanja i priručnike za provedbu prestrukturacije.

5.3.1 Opći dio

U samom startu navodi se pozitivni rezultat reformi kroz ulazak u zonu dezinflacije. Napominje se da je potrebno otvoriti i poticati nove procese koji će svojom unutrašnjom

²¹² Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 70-72.

logikom i prirodnom snagom dovesti do razvoja tržišnog i poduzetnog modela privrede. Navodi se i glavna pretpostavka prije nastavka reforme, a to je eliminiranje neefikasnih poduzeća²¹³.

No, prestrukturiranje podrazumijeva niz međusobno povezanih akcija, odnosno stvaranje novih institucija i mehanizama koji su ključ za uspješnu provedbu prestrukturiranja. Glavne stavke potonjeg su koordiniranost, znanje, jasna podjela posla i nadležnosti između velikog broja organa i subjekata koji provode prestrukturiranje.

Ono što program prestrukturiranja obuhvaća je zasebno prestrukturiranje realnog sektora, bankarskog sustava, prestrukturiranje društva, društvena nadogradnja, i državne službe, odnosno ističe se da je proces prestrukturiranja poduzeća ovisan proces te zahtijeva prestrukturiranje svih pora društva o kojima smo već govorili te ćemo još govoriti u ovom radu.

Kao ključnu podlogu za prestrukturiranje ističe se prestrukturiranje vlasničke strukture, odnosno postavlja se glavno i najvažnije pitanje, kako osigurati motivaciju, interes te brzu reakciju subjekata, odnosno njihov što prije ulazak u proces. Kako prestrukturirati čovjeka, subjekta i glavnog činitelja poduzeća i sustava? Prema mišljenju Markovića i njegovih suradnika, to se može osigurati promjenom strukture upravljanja, odnosno uvođenje i jačanje imovinskog rizika u poslovanju te zahtijeva promjene vlasničke strukture. Na neki način, iz toga se može iščitati, da će doći do velikih promjena u upravljačkim ovlastima, u količini i kvaliteti vladajućih struktura poduzeća te će se time omogućiti i osnažiti želja za napredovanjem popraćena rezultatima²¹⁴.

To sve upućuje na već više puta spominjane motive, kompetentnost, konkurencija, privatno vlasništvo kao glavni preduvjet tomu i stabilnosti, inovativnost te uspješnost i rezultati.

Nadalje, govori se i o intervenciji države u smislu formiranja mehanizama, institucija i agencija. Tu se spominju sljedeće agencije, „Agencija za prestrukturiranje i rekapitalizaciju“ koja bi imala konzultantsku funkciju u republikama i pokrajinama koja će pripremati planove prestrukturiranja te će vršiti nadzor nad njihovim implementacijama te će se baviti privatizacijom društvenog vlasništva. Formirat će se i institucija za razvoj poduzeća na saveznom nivou sa ciljem koordinacije procesa prestrukturiranja privrede, prijenosa stranih znanja i domaćeg iskustva. Formirat će se i tijelo koje će se baviti striktno privatizacijom. Potom fondovi za privatizaciju, „Savezna agencija za mala i srednja poduzeća i

²¹³ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 79.

²¹⁴ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 80-81.

poduzetništvo“, Savezna agencija za sanaciju banaka i osiguranje depozita“, „Savezna komisija za hartije²¹⁵ od vrijednosti“ te fondovi federacije, republika, pokrajina i općina za zapošljavanje. Sve u svemu, radi se o institucijama koje osiguravaju stručnu i tehničku pomoć te provode zacrtanu politiku²¹⁶.

5.3.2 Program akcija

Što se konkretnih koraka tiče, detaljnije je opisano njih četiri. Prvi korak podrazumijeva stvaranje pretpostavki i zakonskih okvira, potom se formiraju programi za prestrukturiranje, konstituiraju se institucija za razvoj i prestrukturiranje poduzeća te se konačno provodi promocija i implementacija.

Prvi korak, stvaranje pretpostavki i zakonskih okvira tangira četiri glavna faktora, reformu sustava vlasništva o kojoj smo nešto već govorili, razvoj financijskog sustava i svih pratećih institucija tržišta kapitala, promjene tržišne strukture te reforma fiskalnog sustava. Na polju reforme sustava vlasništva u planu je napraviti sljedeće. Kroz zakonska rješenja trebaju se ukinuti privilegije društvenog vlasništva u ekonomskom sustavu, afirmirati se privatno vlasništvo te se trebaju stvoriti uvjeti za ravnopravnu konkurenciju svih vlasničkih oblika. Istovremeno se moraju razvijati mehanizmi upravljanja. Promjene će biti vidljive kroz amandmane na Ustav SFRJ, te kroz izmjene i dopune Zakona o prometu i raspolaganju društvenim kapitalom, Zakona o preduzećima te Zakona o osnovnim pravima iz radnog odnosa²¹⁷.

Što se razvoja financijskog sustava i svih pratećih institucija tržišta kapitala tiče, ističe se da su gubici u bankama, nerazvijeni financijski sustav i nedostatak institucija jedan od neposrednih negativnih činitelja na proces prestrukturiranja. Usto, napominje se da ne postoje institucije za investiranje rizičnog kapitala, pa je zato ograničeno osnivanje malih i srednjih poduzeća. Osim toga, prisutni su i neadekvatni računovodstveni standardi koji onemogućuju da se točno sagleda uspjeh poslovanja. Dotične probleme se očekuje riješiti na sljedeće načine. Provest će se sanacija i reforma bankarskog sustava te će se uvesti određene izmjene u zakonima o bankama, Narodnoj banci Jugoslavije i Agenciji za sanaciju banaka. Doći će i do reforme obračunskog sustava i do uspostavljanja nezavisne financijske revizije u zemlji kroz promjenu propisa o ekonomsko-financijskoj reviziji te kroz uvođenje novog Zakona o

²¹⁵ papir, vrijednosni papiri

²¹⁶ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 81-83.

²¹⁷ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 83.

računovodstvu. Nadalje, trebaju se uspostaviti bonitetne službe te regulative i nadzori nad poslovanjem vrijednosnim papirima u osiguravajućim zavodima, investicijskim poduzećima, rizičnim fondovima i drugim financijskim posrednicima²¹⁸.

Što se promjene tržišne strukture tiče, glavna ograničenja su monopolistička struktura u dijelovima privrede, neefikasna velika poduzeća koja dominiraju na tržištu te visoke uvozne carine i dažbine na proizvodne inpute. Na tom polju se planira donesti Zakon protiv monopolskog ponašanja na tržištu, Zakon o trgovini, valja se provesti transformacija velikih poduzeća na tržišnim principima i njihovo razdvajanje na više manjih samostalnih poduzeća te je u planu smanjenje carinske i vancarinske zaštite jugoslavenskog tržišta na osnovanima novog carinskog zakona²¹⁹.

Reforma fiskalnog sustava podrazumijeva izgradnju suvremenog poreznog sustava koji će biti prilagođen pluralizmu vlasničkih oblika i koji će poticati procese strukturnog prilagođavanja i tehnološke modernizacije privrede i njene brže integracije u europske i svjetske ekonomske tokove. Osnove te reforme su usvojene još 1979. godine, a predviđene su promjene kroz reintegraciju fiskalnog sustava u smislu da se svi porezi objedine izuzev doprinosa za socijalno osiguranje. Podrazumijeva i modernizaciju porezne strukture u pravcu prihvatanja osnovnih poreznih oblika prisutnih u suvremenim fiskalnim sustavima. Konačno, porezna reforma je zamišljena kroz tri faze. Prva faza podrazumijeva uvođenje poreza na dobit, što istiskuje manje promjene u više zakona. Druga faza bi obuhvatila fiskalnu integraciju svih vidova javne potrošnje, odnosno poreza i doprinosa. Treća faza bi pak obuhvatila zamjenu sadašnjeg poreza na promet proizvoda i usluga porezom na dodatnu vrijednost²²⁰.

Drugi korak se odnosi na programe za prestrukturiranje. Svaki program zasebno je bio detaljno razrađen te zapravo svaki program predstavlja mnoge već navedene stavke. Osim najosnovnijih poteza kroz izmjene i dopune zakona, akta i drugog, Markovićeva politika je podrazumijevala i određenu razinu državnog intervencionizma preko financijskog potpomaganja, formiranja ugovora, institucija i sličnog. Na taj način su se formirali Markovićevi programi prestrukturiranja, a to su „Program svojinskog prestrukturiranja“, „Program za prestrukturiranje industrijskog sektora“, „Program razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva“, „Program rješavanja problema viška radne snage i razvoj mreže socijalne sigurnosti“, „Interventni program za velike gubitake“, „Program prestrukturiranja bankarskog sistema“, „Program stambene reforme“ te program čiji cilj je „Prestrukturiranje

²¹⁸ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 84.

²¹⁹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 84.

²²⁰ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 84-85.

poduzeća u svijetu transformacije postizanja razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja“. Svi navedeni programi zapravo predstavljaju jedan *suma summarum* svih Markovićevih reformi u smislu njihove implementacije u procesu prestrukturiranja²²¹.

Treći korak, konstituiranje institucija za razvoj i prestrukturiranje poduzeća, zapravo smo već u više navrata analizirali, budući da su institucije jedan od glavnih problema Jugoslavije zbog izostanka i nedostataka istih. Konkretno, Markovićeva Vlada je imala u vidu osnivanje i rekonstrukciju četiri temeljne institucije, a to su „Agencija za prestrukturiranje i rekapitulaciju“, „Jugoslavenska institucija za razvoj poduzeća“, „Fondovi za razvoj“ te „Agencija za mala i srednja poduzeća“²²².

O „Agenciji za prestrukturiranje i rekapitulaciju“ smo već više puta govorili. Njena glavna funkcija bi bila izrada i nadzor planova prestrukturiranja, koji bi specificirali pragmatične i akcijski orijentirane mjere koje bi mogle obuhvatiti i likvidaciju poduzeća. „Jugoslavenska institucija za razvoj poduzeća“ bi pružala tehničku potporu i obuku kadrova, a imala bi četiri glavne funkcije, koordinaciju i širenje iskustva i napora iz prestrukturiranja širom Jugoslavije, osiguravala bi obuku tehničkom osoblju, poduzimala bi prestrukturirana poduzeća na zahtjev republika i pokrajina te bi djelovala u obliku savjetodavne institucije koja bi usmjeravala i sužavala izbor za tehničku pomoć, znanja i iskustva iz inozemstva. „Fondovi za razvoj“ bi prvenstveno bili u rukama nezavisnih menadžera, a omogućavali bi razvoj domaćih i inozemnih investitora i investicija. Konačno „Agencija za mala i srednja poduzeća“ bi se bavila konzultantskim poslovima, analizama, edukacijama te konkretno u njenim rukama bi bila informatika, informiranje i izdavaštvo. Uz ovu agenciju možemo vezati trinaest glavnih stavki, odnosno ona će provoditi analize razvojnih tendencija u malim i srednjim poduzećima, analize propisa i mjera ekonomske politike za razvoj malih i srednjih poduzeća i poduzetništva, identificirat će poticajne i ograničavajuće faktore za razvoj malih i srednjih poduzeća i poduzetništva, predlagati će SIV-u izmjene i dopune u području zakonodavstva i mjera tekuće ekonomske politike u cilju poticanja bržeg razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetnika, prenositi će strana iskustva i nova znanja organiziranjem seminara, informirat će o tokovima i postignutim sporazumima u inozemno-ekonomskim odnosima od značaja za mala i srednja poduzeća i poduzetništva, provoditi će stalni protok i ažuriranost informacija, pratit će i specijalizirat će centre za konzultiranje u republikama i pokrajinama, imat će savjetodavnu ulogu u smislu udruživanja malih i srednjih poduzetnika, bavit će se

²²¹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 85-98.

²²² Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 98.

informativnim i izdavačkim djelatnostima, stvarat će inkubatore i inovacijske centre, usavršavat će mehanizme kreditiranja malih i srednjih poduzeća te će raditi na poboljšanju mehanizama za formiranje i poslovanje malih i srednjih poduzeća. Zapravo, posljednja Agencija imat će najkonkretniju ulogu, te po mojem mišljenju najvažniju²²³.

Četvrti korak, promocija i implementacija, koncentrirati će se na promociju svih aktivnosti te na promociju donesenih zakonskih propisa i mjera. Shodno tomu predviđeno je izdavanje serije priručnika za prestrukturiranje i privatizaciju koji će po svom sadržaju biti dostupni zaposlenima i menadžerskom kadru te će se kroz njih detaljnije objasniti zakonska rješenja te će se razraditi odgovarajući modeli i postupci za njihovu promjenu. Usto, Vlada će pružiti i posebnu podršku osnivanjem i škola za poslovne kadrove te će se provoditi i drugi načini za obrazovanje kadrova o čemu smo već nešto govorili. Konačno pratit će se i efekt donesenih propisa i provedenih akcija čime će ovaj korak zapravo podariti konkretan rezultat reforme²²⁴.

5.4. Osnovni pravci promjena u političkom sustavu

Osnovni pravci promjena u političkom sustavu su bitni za poimanje budućeg plana uređenja Jugoslavije kao države više država, religija i nacija. U uvodu se nalazi osvrt na aktualne ustavne promjene i pravci daljnje izgradnje političkog sustava i to dajući uvodne napomene i opći pregled osnovnih principa na kojima bi se trebalo zasnivati državno uređenje Jugoslavije. Nadalje slijede osnovni pravci reforme države koji će konkretno tumačiti reformu izvršnih i upravnih funkcija te reformu pravosudnog sustava. Potom slijede pravci reforme u području ljudskih sloboda i prava te poglavlje u kojemu će biti više riječi o političkom organiziranju i o izbornom sustavu.

5.4.1 Osvrt na aktualne ustavne promjene i pravci daljnje izgradnje političkog sustava

U uvodnim napomenama Markovićeve Vlada obavještava da su predloženi Amandmani na Ustav SFRJ za jačanje pravne države i to usklađivanjem uloge državnih organa sa uspostavljenim odnosima u privrednom sustavu, pozicioniranjem države u uvjetima tržišne ekonomije, demokratizacijom društvenog života, smanjenjem jaza između ustavom utvrđenog karaktera, funkcija i organizacije institucija političkog sustava i nastalih promjena u realnom političkom životu zemlje te, vrlo interesantno, raskidanjem s „veoma jednosmjerno

²²³ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 88-103.

²²⁴ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 107.

ideološki naglašenim, nerealnim, uniformnim i otud neracionalnim određenjima pojedinih institucija političkog sistema”²²⁵.

5.4.2 Osnovni pravci reforme države

Osnovni pravci reforme države predstavljaju određene promjene u Ustavu. Shodno tome, ustavno koncipiranje državnog ustrojstva Jugoslavije treba imati sljedeća polazišta. Citiram: „Jugoslavija se uređuje kao moderna i efikasna parlamentarna pravna država dobrovoljno ujedinjenih naroda i njihovih republika, zasnovana na načelu samoopredeljenja do otcepljenja i sistemu podele vlasti i kao demokratska društvena zajednica građana i naroda i narodnosti.”, „Politički sistem Jugoslavije polazi od građanina kao političkog subjekta i njegovog većeg utjecaja u procesima odlučivanja kroz garantovanje slobode, neposrednih tajnih izbora i prava na slobodno političko udruživanje.”²²⁶ Potom se ističe načelo samoorganiziranja republika kao suverenih država, odnosno društveno-ekonomska pitanja uređenja političkog i pravnog sustava koji se utvrđuju kao zajednički interesi i ostaju izvan samoorganiziranja, a sve ostalo biva autonomno. Nadalje se ističe da se Ustavom uspostavlja zajednička država te se utvrđuju osnovne slobode, prava i dužnosti građana i osigurava se njihova zaštita i ostvarivanja. Njime se i osiguravaju načela pravne države i to principima pravne legitimacije državne vlasti, podjele vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu, principom pravnog ograničavanja državne vlasti, ustavnosti i zakonitosti, javnosti rada i odgovornosti, pravne sigurnosti, javne efikasnosti, socijalne pravde te principom slobode višestranačkog organiziranja i poštovanje i zaštite ljudskih i građanskih sloboda i prava koji se ne smiju ograničiti zakonom.

U konačnici zamišljeno je da se Jugoslavija u potpunosti otvori kao međunarodno-pravni subjekt za međunarodnu suradnju, povezivanje i integraciju. Istaknuto je da organi kojima je povjereno ostvarivanje zajedničkih interesa budu samostalni u svom radu i odgovorni da efikasno i zakonito obavljaju svoje dužnosti. Najavljeno je i sužavanje državnog intervencionizma u privredi, ali ne u smislu decentralizacije²²⁷.

Reforma izvršne i upravne funkcije odnosi se na uređivanje položaja, funkcija i načina rada izvršnih i upravnih organa u skladu sa zahtjevima koncepcije pravne države i demokratskog društva. Podrazumijeva depolitizaciju uprave i osiguravanje uvjeta za njeno samostalno i

²²⁵ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 107-108.

²²⁶ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 108-109.

²²⁷ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 109-110.

zakonito djelovanje u višestranačkom sustavu, razdvajanje funkcija države od funkcija lokalne samouprave te razgraničavanje funkcija izvršnih i upravnih organa od funkcija drugih državnih organa i nedržavnih subjekata. U pripremi je i izmjena 149. članka iz Ustava koji utvrđuje ulogu državne uprave u društveno-ekonomskim i političkim odnosima s ciljem poboljšanja kadrovskih, organizacijskih i tehničko-tehnoloških potencijala uprave, odnosno cjelovitost teritorijalne dislokacije određenih saveznih organa uprave na način da SIV postane nosilac izvršne funkcije kao prvenstveno političke funkcije. Drugim riječima SIV dobiva ovlasti da utvrđuje i vodi tekuću politiku zemlje, a parlament ostvaruje zakonodavnu i kontrolnu funkciju što stvara nužnost brisanja odredbi stavka 5 iz članka 348 Ustava SFRJ o nespojivosti svojstva delegata u Skupštini SFRJ sa svojstvom predsjednika, odnosno člana SIV-a²²⁸.

Pravosuđe će se urediti na temelju samostalnog sudstva u skladu s međunarodnim stanjem sudstva te će se imunitet nositelja sudske funkcije izjednačiti s imunitetom delegata u predstavničkom organu²²⁹.

5.4.3 Pravci reforme u području ljudskih sloboda i prava

Na polju ljudskih sloboda i prava planiraju se prilagodbe zakonodavstva s međunarodnim aktima i primjena instrumenata koji uvode nadzor međunarodnih tijela na temelju Europske konvencije o pravima čovjeka. U državi će se konstituirati odgovarajuće tijelo koje bi se bavilo zaštitom ljudskih sloboda i prava te će se osigurati adekvatna komunikacija s međunarodnim organizacijama, vladinim i nevladinim, po pitanjima stvaranja univerzalnih i regionalnih standarda o pravima čovjeka uz pomoć peticija, žalbi te svih informacija koje su u funkciji ostvarivanja zaštite tih prava²³⁰.

5.4.4 Političko organiziranje i izborni sustav

U području političkog organiziranja i izbornog sustava planirane su radikalne promjene. Cilj je stvoriti politički pluralnu državu i stvoriti uvjete za političko udruživanje građana. Na temelju toga u proceduri je donošenje Zakona o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije. On bi omogućio osnivanje političkih stranaka i drugih političkih organizacija čiji su programski ciljevi učlanjivanje i djelovanje te otvorenost

²²⁸ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 110-111.

²²⁹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 111.

²³⁰ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 111-112.

za slobodan pristup građanina s cijelog teritorija SFRJ i koje su svojim programom i statutom opredijeljene za slobodno i dobrovoljno ustanovljavanje svojih organizacija i djelovanja. Pritom se onemogućava osnivanje i djelovanje organizacija čiji su ciljevi i djelovanje usmjereni na nasilno rušenje ustavnog uređenja, ugrožavanje teritorijalne cjelokupnosti i nezavisnosti zemlje, kršenje Ustavom SFRJ zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina i nezavisnost zemlje, kršenje zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina i na raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti. Dotični zakon su do tad, 15.06.1990. godine, ratificirale SR Slovenija, SR Hrvatska, SR Bosna i Hercegovina te SR Makedonija, dok je on u ostalima republikama ostao u procesu²³¹.

5.5. Elementi indikativne projekcije razvoja Jugoslavije od 1991. do 1995. godine

Za kraj analize materije ovog rada usmjerit ćemo se na viziju budućnosti koja svoje temelje upravo nalazi na obrađenim provedenim i planiranim reformama. Zanimljivo je proučiti kakvu su Jugoslaviju u tadašnjem SIV-u očekivali do 1995. godine. Dotične informacije nalazimo u glavnom izvoru „Program daljih reformi jugoslovenskog društva“ pod aneksima na 73., 74., 75. i 76. stranici, te su podijeljeni na prvi aneks koji se bavi preliminarnom verzijom Stručnog tima za razvoj do 1995. te na drugi aneks koji se bavi prvenstveno programom suradnje sa Svjetskom bankom, odnosno sa pitanjem novčanih injekcija i suradnjom sa međunarodnim organizacijama.

Vizija Jugoslavije Stručnog tima SIV-a podrazumijeva sljedeće. Ekonomska politika se treba usmjeriti na čvrstu monetarnu politiku te na smanjenje sive ekonomije i budžetskih ograničenja. To će se moći provesti stvaranjem deviznih rezervi do oko 10 milijardi američkih dolara za osiguravanje uvoza s ciljem stabiliziranja cijena i osiguravanja likvidnosti. Na taj način bi se stvorio uvjet za pad inflacije s 13% u 1991. godini na 5% u 1995. godini. Dalje se ističe važnost da se u 1990. godini osigura domaća akumulacija kapitala koja bi trebala omogućiti povlačenje inozemnih kredita. Do toga će se doći ako se osigura minimalna bruto akumulacija privrede u iznosu od 8,4 milijarde američkih dolara. Računa se i da će doći do ulaganja od strane građana u privatni sektor u iznosu od oko 0,5 milijardi američkih dolara. Na taj način bi se uveo red i stabilnost u situaciju oko inozemnih kredita. Naravno, valja imati na umu da se mnoge stvari moraju odviti prema planu Stručnog tima, a to su, osim uspješne provedbe zacrtanih reformi, i uvjet da će postojati mnoga ulaganja iz inozemstva, kao i u

²³¹ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 112-114.

aktivnost radništva, elita i građanstva u cijelom procesu.²³² Tako postoje očekivanja u rastu investicija u domeni stambenog i komunalnog uređenja, velika razina otplate dugova, povećanje ulaganja u svim pogledima te mnogo drugih stvari. Tu bih skrenuo pažnju kako ove projekcije zbog toga ne smijemo uzimati zdravo za gotovo. Dapače, čini mi se da se radi o puno pretpostavki koje se u realnosti zapravo ne će uvijek dogoditi. Primjerice, smatra se da će bruto društveni proizvod rasti u periodu do 1995. godine po prosječnoj stopi od 3,5-4% te se iz toga izvlači ideja da bi došlo do pojave rasta privatnog sektora koji bi stoga dodatno pospješio utjecaj reformi, ali sam uvjeren da se radi o projekciji, a ne realnosti. Zbog toga ovo treba uzeti sa zadržkom, no na žalost ne možemo ni potvrditi radi li se o realnim projekcijama, jer, kao što znamo, uskoro će doći do raspada same države. Nadalje se navodi važnost štednji te se projicira da će kapital iz štednji rasti 4% godišnje, a opća i zajednička potrošnja u društvenom proizvodu bi nedostatak sredstava za vraćanje dugova kompenzirala „dinamičkim rastom izvoza robe i usluga (prosečan rast izvoza bio bi oko 12%, a uvoza 10%).“²³³ Za kraj se pretpostavlja da će rast investicija do 1995. godine rasti po stopi od 5,5%, a za tu svrhu će se osigurati sredstva iz inozemnih dugova u iznosu od 13 milijardi američkih dolara.²³⁴

Iz drugog aneksa ćemo podariti pregled ideje uzimanja zajmova za budućnost. Neki su već odobreni u tom trenutku, dok se za neke još uvijek čega odobrenje.

Od lipnja 1990. godine koristi se zajam u iznosu od 400 milijuna američkih dolara u sklopu Zajma za strukturno prilagođavanje, odnosno SAL-II. Zajam za prilagođavanje financijskog sektora, FSAL, je u fazi pregovora, a trebao bi iznositi 300 do 400 milijuna američkih dolara te bi bio dostupan od kraja 1991. godine. U isto vrijeme bi trebalo započeti korištenje Zajma za prilagođavanje fiskalnog sektora u iznosu od, isto, 300 do 400 milijuna američkih dolara. Važan zajam koji je u fazi pregovora jest Zajam za prestrukturiranje poduzeća i Zajam za razvoj malih i srednjih poduzeća koji bi svoju kasu otvorio početkom 1991. godine te bi iznosio od 200 do 300 milijuna američkih dolara. Nadalje, navode se projektni zajmovi, a to su Zajam za vodovod u Slavoniji i Istri koji je odobren i iznosio bi 60 milijuna američkih dolara, Zajam za vodovod u Crnoj Gori koji će započeti financirati vodovod od sljedeće godine u iznosu od 40 milijuna američkih dolara, Zajam za željeznicu koji će uskoro biti potvrđen te će iznositi 138 milijuna američkih dolara, Zajam za putove od 292 milijuna američkih dolara za koji su završeni pregovori, Zajam za zaštitu životne sredine od 100 milijuna američkih dolara te će provedbu doživjeti u dva vala sljedeće godine, Zajam za

²³² Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 73.

²³³ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 74.

²³⁴ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 74.

proširenje kapaciteta Termoelektrane „Kolubara B“ te Zajam za financiranje Termoelektrane „Buk-Bjela“ i Hidroelektrane „Morača“ od 190 milijuna američkih dolara, odnosno za ova dva od 350 milijuna američkih dolara, što je u procesu potpisivanja isto kao Zajam za revitalizaciju hidro i termoenrgijskih kapaciteta od 200 milijuna američkih dolara.²³⁵ Potom, u procesu je nastavak pregovora za Zajam za strukturalno prilagođavanje, SAL II. Sa MMF-om je zaključen „stand-by aranžman“ za zajam u iznosu od 600 milijuna američkih dolara koji bi se isporučivao u nekoliko navrata s ciljem osnove za suradnju s drugim međunarodnim organizacijama. Taj je program omogućio pregovore s „Pariškim klubom“ o reprogramiranju glavnice duga što odgađa otplatu jednog dijela duga od 700 milijuna američkih dolara. Uskoro bi trebalo započeti korištenje Zajma za rehabilitaciju bankarskog sektora u iznosu od 1 milijardu američkih dolara, koji se primarno vuče iz zemalja Europske zajednice te manji dio iz Sjedinjenih američkih država, Japana i Kanade. Slijedi korištenje zajma u okviru drugog financijskog protokola za prestrukturiranje i željeznice od 280 milijuna američkih dolara te odmah slijedi treći financijskih protokol od 1 500 milijuna američkih dolara. Tijekom 1990. godine trebao bi se aktualizirati Fond za industrijski razvoj Jugoslavije od strane EFTA u iznosu od oko 20 milijuna američkih dolara u prvoj godini. Isto tako je u procesu Fond za reintegraciju Europskog savjeta u iznosu od 17,5 milijuna američkih dolara.²³⁶ Jugoslavija je i potpisala akt o osnivanju Europske banke za obnovu i razvoj te će i iz toga moći izvlačiti određena sredstva. 55 milijuna ECU²³⁷ je trebalo ojačati željezničku infrastrukturu u 1990. godini, a iz Europske investicijske banke će se vući daljnja sredstva za promet u Jugoslaviji, o čemu smo već govorili, poglavito po pitanju autoceste „Bratstva i jedinstva“. Za kraj u okviru programa tehničke pomoći kroz razne programe Ujedinjenih naroda očekuju se ulazi za razvoj, prestrukturiranje, privredu i drugo. Tu valja istaknuti Program „Svetionik“ od 50 milijuna ECU koji je stopiran zbog grčko-makedonskog spora, Bejkerova inicijativa iz SAD-a koja bi trebala angažirati američke eksperte u Jugoslaviji te Memorandum o suglasnosti između SFRJ i Republike Italije koji podrazumijeva suradnju u obrazovanju.²³⁸

Za kraj, možemo zaključiti kako je Jugoslavija bila vrlo aktivna na polju međunarodnog financiranja, kreditiranja i pomoći te se postavlja pitanja koliko bi te financijske injekcije utjecale na transformaciju Jugoslavije. Važno je imati na umu da je ovo

²³⁵ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 74.

²³⁶ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 75.

²³⁷ ECU - European Currency Unit, preteča Eura

²³⁸ Savezno izvršno veće, Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena., stranica 76.

poglavlje svojevrsni pregled, odnosno da su stvari bile puno razrađenije i dublje, ali ne mijenja činjenicu kako je jedan od preduvjeta uspjeha reformi financiranje iz međunarodnih zajmova i programa.

6. Odnos Markovićeve Vlade s međunarodnom zajednicom i s unutrašnjim problemima te intervju s Budimirom Lončarem

U ovom posljednjem poglavlju dotaknut ćemo se odnosa Jugoslavije s međunarodnom zajednicom i s financijskim sredstvima međunarodne zajednice s ciljem podrške reformama.

Naime, postoji informacija da je početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća Europska komisija predložila da će Jugoslavija postati pridružena članica Europske zajednice, a za spas reforme Ante Markovića ponuđeno je 5,5 milijardi američkih dolara pomoći.²³⁹ Uvjet je bio da se Jugoslavija zadrži u bilo kakvom obliku kako ne bi došlo do rata. Jedan od izvora za potonje navodi kako se radilo o svibnju 1991. godine i o iznosu od, ipak manje, 4,5 milijardi američkih dolara te da je uvjet bila demokratizacija Jugoslavije.²⁴⁰ Informacija je izrazito intrigantna isključivo zbog posljednje rečenice. Potvrda toga je proizašla iz intervju sa Budimirom Lončarem koji se nalazi u cijelosti u daljnjem tijeku ovog poglavlja. Činjenica je da je postojala velika vjerojatnost da će Jugoslavija pristupiti Europskoj zajednici, dapače to je bila jedna i od stavki Markovićeve reforme o kojoj sam u prethodnim poglavljima već govorio. Opet, činjenica je da je Jugoslavija kroz razne načine dobivala pomoć EZ, no postavlja se pitanje jesu li svijet i Europa htjeli snažnu Jugoslaviju ili samo Jugoslaviju. Ponuda od 5,5 milijardi američkih dolara pomoći isključivo reformiranju Jugoslavije istiskuje pitanje radi li o bespovratnim niskokamatnim sredstvima ili ipak o visokokamatnom ulaganju u Jugoslaviju? Pravo je zapravo pitanje zašto je svijet htio zadržati Jugoslaviju? Na ova pitanja još ne mogu dati odgovor, ali je evidentno da je cilj Europe i svijeta bio uistinu jaka Jugoslavija koja bi osigurala prvenstveno stabilnost ovog dijela Europe, sekundarno spriječila eventualnu obnovu istočnog bloka koji se urušio, ali je i dalje bila neizvjesna budućnost i snaga nove Rusije ili, u očima zapada, mogućeg reformiranog i snažnijeg Sovjetskog saveza. Osim toga, snažna Jugoslavija garantira i snažnu Europu jer, ako se vratimo u prošlost, uočiti ćemo činjenicu da su mnogi dezintegracijski faktori dolazili preko Jugoistočne i Istočne Europe, od Seobe naroda pa sve do početka Prvog svjetskog rata. Je su li imajući ove stvari na umu svijet i Europa zapravo kalkulirali?

Izuzev toga, tijekom istraživanja susreo sam se s intervjuom Ante Markovića kojeg je intervjuirao Milan Gavrović 2009. godine. U tom intervjuu sam naišao na interesantne

²³⁹ Budimir Lončar, *Ekonomске reforme Ante Markovića*, intervju.

²⁴⁰ Federalna novinska agencija, Budimir Lončar: *Raspad Jugoslavije nije morao biti tragičan*. (Sarajevo: FENA, 03.10.2010.)

Markovićeve citate vezane za suradnju sa međunarodnom zajednicom. Pošto se radi o vrlo zanimljivim Markovićevim riječima i tvrdnjama, odgovor na pitanje o Markovićevom razgovoru sa MMF-om donosim u cijelosti, a on glasi:

“– Da, kad me tadašnji američki predsjednik George Bush stariji zvao na razgovor, susreo sam se u Washingtonu i s ondašnjim direktorom MMF-a Michaelom Camdessusom. Razgovarali smo sami, samo s prevodiocem, gotovo cijelu noć. Program posjeta bio je toliko natrpan da smo počeli razgovor u deset sati navečer a završili ga u četiri sata ujutro. Ja sam tada točno znao što želim. On je s velikim zanimanjem saslušao moj program, prekidajući me s brojnim pitanjima i potpitanjima, pri čemu sam mu rekao i što očekujem od MMF-a. Trebam vas za to i to... Na kraju on je zaključio da u svojoj praksi još nije čuo tako konzistentan i hrabar projekt. I bio je odmah spreman pomoći u svemu što sam tražio. ‘Potpisat ću sve što tražite...’, rekao je doslovce. Postoji službena bilješka o tom razgovoru, koju je napravila prevoditeljica Vlade, ali ja je, nažalost, nemam. Kao i mnogi drugi dokumenti, i taj je ostao u Beogradu. To je bio samo jedan od razgovora s MMF-om, ali svakako najvažniji, upravo zato što sam u njemu dobio podršku za svoju politiku. Dakle, za vlastitu politiku, koncepciju i program izlaska iz krize u kojoj je tada bila Jugoslavija.”²⁴¹

Tvrdnja kako će MMF potpisati sve što Ante Marković traži, dokazuje jasno kakav je odnos SFRJ tada imala sa međunarodnom zajednicom te što se od tog odnosa moglo i očekivati. U nastavku intervjuja Marković govori i o smanjenju budžeta za vojsku, o ekonomskim odnosima sa Sovjetskim savezom te o pitanjima promjena u zdravstvu, socijalnoj politici i, zanimljivo, o teritorijalnom preustroju Jugoslavije, što opet ukazuje kako su reforme bile budućeg, a ne privremenog karaktera. Dapače, reforme o kojima smo do sad govorili, zapravo predstavljaju tek prilagodbu države za provedbu daljnjih reformi.

Za kraj ćemo se upustiti u intervju s osobom koja je bila sudionik reformi, tadašnjim ministrom vanjskih poslova, gospodinom Budimirom Lončarem. Taj intervju će nam dati prvenstveno sliku kakvo je ozračje vladalo u Markovićevom timu te će nam omogućiti prijeko važnu potvrdu i odgovor na pitanje kakav je odnos međunarodna zajednica imala s jugoslavenskim reformama 1989. godine.

²⁴¹ Ante Marković, Ante Marković: Kako bih ja riješio ovu krizu (integralni tekst). ((Milan Gavrović ispitivač), Zagreb: Lider media, 15.02.2009.)

Ovom poglavlju u cijelosti donosim, već nekoliko puta spomenut i citiran, intervju s Budimirom Lončarem.

Intervju
sa gospodinom Budmirom Lončarem na temu
"Ekonomске reforme Ante Markovića"
u službi istoimenog diplomskog rada studenta Hrvoja Kokotovića

Intervjuist: Hrvoje Kokotović

Intervjuirani: Budimir Lončar

Uloga intervjuirane osobe: Ministar vanjskih poslova Vlade koja je objekt istraživanja

Datum: 01.07.2016.

Vrijeme: 10:47-11:11

Mjesto: Hotel Dubrovnik, Zagreb

Izvorište intervjuja: Audio snimka - 24 minute i 23 sekunde

Pitanje 1.: Kakav je bio Vaš odnos s gospodinom Ante Markovićem?

Ja sam bio, prije dolaska Ante Markovića za mandatar, ministar vanjskih poslova Vlade prije njega koju je vodio tada Branko Mikulić. Ta Vlada Branka Mikulića se susrela već s brojnim unutrašnjim strukturalnim problemima i bila je spremna da se uhvati u koštac s njima, međutim došlo je do njegove ostavke i formiranja vlade Ante Markovića.

Ja sam Antu Markovića znao prije, naravno kao gospodarstvenika, kao premijera hrvatske Vlade i poslije toga člana predsjedništva SR Hrvatske. Nismo imali nekakve intenzivnije kontakte, ali smo se znali, vidjevali i uvažavali. Upoznao sam ga prvi put kad je bio u Njemačkoj u Bonnu, kad je predvodio gospodarsku delegaciju kao jedan od istaknutih direktora. On je bio na čelu Rade Končara, dakle jedne od najznačajnijih, najvećih i najsuvremenijih industrijskih institucija u bivšoj SR Hrvatskoj, pa čak i u cijeloj Jugoslaviji.

On je bio poznat kao izuzetan organizator, menadžer, čovjek zadataka te kao vrlo uporan. U politici nije bio mnogo prisutan, tek kad je postao predsjednik Vlade kao gospodarstvenik, onda se naravno morao susreći i s političkim problemima, jer Vladu se ipak vodi u okviru određenog političko-društvenog stanja.

Mi smo bili od početka suglasni da problemi koji su se nagomilali, koje je Vlada Branka Mikulića pokušavala riješiti, treba dinamičnije, energičnije i politički smionije programirati. I on je izrazio želju da ja ostanem ministar vanjskih poslova što je bila i želja tadašnje Vlade, a uživao sam i podršku ostalih faktora u bivšoj Jugoslaviji. On se na mene oslanjao jer sam ja bio jedan od ljudi koji bi trebali predstavljati jedan kontinuitet u toj novoj Vladi.

Nova Vlada Ante Markovića je počela svoj rad u izrazito dobrim međunarodnim okolnostima. To je bilo vrijeme završetka Hladnog rata, vrijeme velikih promjena na istoku, vrijeme kad su tržišna ekonomija i politički pluralizam prevladali u svjetskim razmjerima, što je bila pozitivna okolnost. Međutim, Vlada je počela raditi u ne najboljim unutrašnjim prilikama.

Unutrašnje prilike su bile dosta već izoštrene, naročito između pojedinih republika.

Pluralizam koji je već politički počeo djelovati je izbacio na površinu prije svega nacionalno obojene snage i, mogli bi reći, da početak Vlade nije bio u najboljim unutrašnjim okolnostima. Ovdje treba naglasiti da su se unutrašnja situacija Jugoslavije i njen međunarodni položaj u tom času našli u raskoraku. Tako da sam ja kao ministar imao prednost, ali istovremeno i dodatnu zadaću da radim na tome da se taj međunarodni ambijent što više koristi za unutrašnju evoluciju i promjene.

Pitanje 2.: Shodno tome, kakvo je Vaše mišljenje, ja li Ante Marković uopće imao viziju, odnosno je li poimao tu nacionalnu netrpeljivost? Tijekom istraživanja dobio sam dojam da to nije shvaćao.

Pa ima tu nešto točno što vi kažete. On je dobro shvatio svjetski trenutak, dobro je shvatio stanje koje treba mijenjati, ali je malo podcijenio političke teškoće s kojima se susreo. On je zapravo, skupa s nama, formirao sljedeći pogled. Prvo, da se ide energičnije i smionije u ekonomsku reformu i političku reformu, ali je veći značaj davao ekonomskoj, možda toliko veći da je malo politička reforma zaostajala, za što bi rekao da je bila jedna od mana. Možda je tu političku reformu trebalo staviti u isti plan kao i ekonomsku. Znači, program je bio koncipiran na sljedeći način. Prvo, ići energično na ostvarivanje tržišne ekonomije, u tom

okviru dati mjesto privatizaciji, ali postupno sa jakim prisustvom vladavine prava i ustavnog oslonca. Zatim je trebalo samoupravljanje podvesti pod ta dva procesa, pod tržišnu orijentaciju i postupnu privatizaciju. I posljednje, da se također dade podrška političkom pluralizmu, odnosno višepartijskom sistemu. Jako je bilo u tome svemu važno da se puno radi na vladavini prava i da se ne dozvoli da u jednoj novoj demokratizaciji lakše pojavi korupcija i sve ono što bi otežavalo provođenje reformi.

Pitanje 3.: Tijekom svog istraživanja koristio sam izvor „Program daljih reformi Jugoslovenskog društva“. Kakvu je ulogu Sekretarijat za informacije imao u izradi programa reformi? Tko je osim ministara i članova Vlade sudjelovao u programu reformi? Jesu li se koristili vanjski suradnici?

Slušajte, što se tiče ekonomske reforme, ona je ubrzala tri stvari. Prvo, utjecala je na stanje prostora za osnivanje novih poduzeća u skladu s tržišnim zakonima. Drugo, stavila je odmah u ravnotežu vanjskotrgovinski i vanjskofinancijski balans. Treće išla je za tim da stvori solidne devizne rezerve radi stabilnosti i kredibiliteta prema vanjskim partnerima. Četvrto, uvjetovala je da se uvede, kao posljedica toga, konvertibilni dinar. Sve je to uspjelo tako da je konvertibilni dinar zavladao i donio sam po sebi jedan novi zalet i samopouzdanje. Rezerve su porasle na dvanaest milijardi što je bila podloga tome i ta reforma je u jednom času jako zabljesnula, no međutim paralelno s takvim stanjem i takvom aktivnošću Vlade, zaoštravali su se odnosi na političkom planu između republika i u okviru republika. Savez komunista Jugoslavije, koji je dugo godina monopolizirao politički život, se je raspao u saveznom obliku, a republički savezi komunista su se kretali prema nacionalnim prioritetima i gubili su međusobno povjerenje. Tako da je došlo do toga da su se nacionalizmi razigrali, ali ključna uloga i ključni izvor destabilizacije došao je od strane Srbije, odnosno njenog čelnog čovjeka Slobodana Miloševića. On je potrebu reforme zanemario, a usmjerio se na gotovo redefiniranje federacije na bazi Ustava iz 1974. Te je na taj način Ustav pretvorio u pravo mijenjanja avnojske Jugoslavije, a to znači mijenjanje granica, svi Srbi u jednoj državi i to je naravno dalo novi poticaj drugim nacionalnim osviještenim, a negdje ekstremnim snagama da se okupljaju i došlo je, kao što znadete, do srpske agresije koja je onemogućila dalje reforme.

Mi smo, naravno, kao Vlada shvatili da moramo internacionalizirati tu krizu jer smo već bili aplicirali Jugoslaviju za asocijaciju i asocijacija s Europskom unijom²⁴² nam je trebala dati daljnji poticaj i oslonac reformama, s jedne strane, a sa druge strane pravo Uniji da može arbitrirati u našoj unutrašnjoj situaciji. To sam ja vodio i ona je dobro počela. Europska zajednica je zapravo prihvatila potrebu reforme federacije pored reforme i podrške Vladi Ante Markovića i pokušala je povezati te dvije stvari, međutim nije imala kapaciteta, odnosno stvari su u zemlji išle ispred mogućnosti da međunarodna zajednica efikasnije djeluje. Moram reći da je tu bilo dosta gledišta i da je Ante Marković, kada bi se sada gledalo unatrag, ali i tada, podcijenio političke teškoće u formiranju svoje reformske koncepcije. Ja sam shvatio to već tada. Mi smo morali političku reformu ubrzati, odnosno staviti u istu ravninu kao i ekonomsku, jer je ona ustvari bila, ali nije bila u preokupaciji Vladi. Da li bi uspjeli više, to je pitanje, to je sada teško odgovoriti, ali je apsolutno lako odgovoriti da je to trebalo učiniti i rezultat bi se vidio.

Pitanje 4.: Tijekom korištenja izvora „Program daljih reformi Jugoslovenskog društva“, naišao sam na informaciju da je planirano da će do 2000. godine Jugoslavija ući u Europsku zajednicu.

To je točno! Ali ova internacionalizacija, iako nije uspjela jer nisu imali dovoljno kapaciteta, ona je ipak doprinijela da raspad Jugoslavije bude manje razoran, bez obzira što je imao nemili obračun zahvaljujući naravno Miloševiću i naročito JNA koja je stala na njegovu stranu te je tako napravila prevagu, ali na štetu jugoslavenskog mirnog razlaza ili novog ustrojstva federacije, odnosno konfederacije.

Pitanje 5.: Dapače, kad smo već na tom tragu, naišao sam na informaciju, s tim da ne znam koliko je ona istinita jer nije temeljena na konkretnom izvoru. Prema njoj je Europska komisija planirala Jugoslaviji dati 5,5 milijardi američkih dolara za spas reformi. Je li to istinito?

Ne, to je točno! Zapravo kad sam ja u prosincu 1989. godine kandidirao Jugoslaviju za asocijaciju, bilo je malo rezervi, ali ipak kroz diskusiju sam uspio da se prihvati ta kandidatura

²⁴² misli se na Europsku ekonomsku zajednicu (EEZ)

jer smo imali iza sebe dvadeset godina institucijskog odnosa sa Europskom zajednicom. Jedina zemlja koja nije imala čistu do kraja razvijenu tržišnu ekonomiju je bila Jugoslavija koja je imala specifične institucijske odnose, imala je takozvane preferencijale koje je uživala. Već je to bila jedna pretpostavka da se može ući na asocijaciju koja je onda nosila sa sobom i dublju obavezu reformi i političke pluralizme, odnosno evolucije. Međutim Europska zajednica je bila zaokupljena unutrašnjim problemima i nije mogla dati toliku podršku koliko se očekivalo tako da je prošlo godinu i pet mjeseci da bi došli Jacques Delors, tadašnji predsjedavajući Europske komisije, i Jacques Santer, tadašnji predsjedavajući Europske zajednice, u Beograd u petom mjesecu da ponude punu asocijaciju 1991. godine i da ponude pet milijardi za doprinos ubrzanju cijele naše reforme. Međutim tada su odnosi među republikama bili već došli do te stepenice povjerenja da nije bilo realnosti, mada je Makedonija na čelu sa Kirom Gligorovom to podržala, podržala je i BiH na čelu s Alijom Izatbegovićem, međutim i Hrvatska i Slovenija nisu imale više povjerenja da se može nešto učiniti, a Milošević je energično bio protiv toga i tada. Tako da ta misija i tih pet milijardi se nije moglo naravno realizirati, ali je postojala ideja. Bilo je već kasno. Da su to učinili godinu dana ranije, možda bi bilo djelotvornije.

Pitanje 6.: Tko je osim Vas, članova Vlade i Ante Markovića sudjelovao u izradi ekonomске reforme?

Pa on je imao vanjske suradnike, najviše unutar okvira ekonomske tržišne orijentacije, posebno u izgradnji mogućnosti za konvertibilni dinar bio je ministar za planiranje reforme. Dva su bila. To je bio Božo Marenić iz Hrvatske, drugi je bio Veselin Vukotić, ministar za privatizaciju iz Crne Gore. Međutim Marković se dosta oslanjao na vanjske suradnike, naročito na podršku i suradnju Kire Gligorova iz Makedonije i Dragomira Vojnića iz Zagreba s Ekonomskog instituta koji je dosta radio na tome. Njih dva, kao vanjski suradnici, bili su izuzetno korisni i to je činilo jednu cjelinu. Marković se njima dosta služio. Što se tiče koncepta koji je zadirao u cjelokupni odnos, a to znači u traženje mira i mirnog razlaza, tu sam ja bio vrlo prisutan sa svojim međunarodnim aktivnostima koje su išle u taj prilog, ali sve je bilo kasno i nedovoljno efikasno viza vi takve unutrašnje situacije, odnosno koju određuje i koju je zapravo najvećim dijelom vodio Milošević, u kasnijoj fazi uz punu podršku JNA.

Pitanje 7.: Evo zadnjeg pitanja. Kada je Marković vratio mandat narodu, čija je to bila odluka? Vaša zajednička, odnosno tko je došao na tu ideju? Zašto ste baš tada odlučili?

Ne, to je malo drugačije. Ja sam vidio da stvari idu nepovratno prema ratu i ratnom obračunu i pošto sam vidio da Milošević vješto koristi postojanje saveznih institucija, uključujući i savezne vlade, ja sam dao ostavku na dan pada Vukovara kada mi je bilo jasno da više ne možemo kao Vlada učiniti ništa i da samo trebamo produbiti cijelu krizu s time da međunarodna zajednica shvati da treba da učini više i to možda čak i jednom vojnom intervencijom. Pa sam ja zato i cijelu stvar prezentirao najprije kroz Organizaciju za europsku suradnju i sigurnost 21.06.1991. u Berlinu. Drugi korak koji sam napravio bila je inicijativa da se na Vijeću sigurnosti donese odluka koja bi bila bliska glavi VII. kako bi mogla međunarodna zajednica intervenirati u nadolazeći oružani sukob unutra. To se nije uvijek dobro shvatilo, ali je bio sastanak na ministarskom nivou. Ja sam dao situaciju, dakle ja sam bio prvi ministar vanjskih poslova koji je svoju zemlju stavio na klupu, ne bih rekao optuženičku, ali na dnevni red Vijeća sigurnosti da intervenira, da međunarodna zajednica učini nešto da spriječi unutrašnji sukob i stvori uslove za jedan mirni demokratski rasplet krize. Što se tiče Markovića, on nije dao odmah ostavku kao ja. Ja sam tražio njega da da ostavku, a on nije htio. Tako da, ustvari, on mandat nije nikad vratio, što na kraju krajeva meni nije bilo jasno.

Opaska intervjuista: Postojala je ona press konferencija gdje on kaže da vraća mandat narodu...

To je bilo kasno već! To je bilo već gotovo! To je bila jedna od naših razlika, između mene i njega. Ja sam tražio da se daje ostavka već u prosincu cijele Vlade.

7. Zaključak

Dolaskom Ante Markovića za mandataru devetog saziva Saveznog izvršnog vijeća pojavio se optimizam i nada da će se teška ekonomska situacija te političko-društvena kriza u Jugoslaviji popraviti. Stoga nije čudno da je Marković, prvenstveno kao ekonomist, dobio podršku od gotovo svih društvenih i političkih organizacija. Novine ga doživljavaju kao „čovjeka od zanata“, određene političke elite i funkcionari mu daju otvorene ruke i podršku, a međunarodna zajednica mu daje povjerenje kroz niz kredita i fondova nužnih za provedbu reformi u ekonomskoj, ali i društveno-političkoj domeni.

Prvu specifičnost koju sam uočio kod devetog predsjednika SIV-a jest činjenica da pri svojim govorima i pri odnosu s javnošću ne skriva svoje mišljenje te, za razliku od mnogih političkih govora koji su mu prethodili, jasno i glasno kritizira dotadašnji politički i društveni sustav. Obračunava se sa „zlama svih socijalizama“, ne prihvaća političku intervenciju u određivanju članova njegova tima, spremno govori o negativnim efektima njegove politike te jasno poručuje da Jugoslaviju želi urediti prema modelu „zapadnih“ zemalja, modelu liberalne demokracije i ekonomije, modelu pluralizma i odgovornosti. Te Markovićeve poteze smatram glavnim razlogom zbog čega ga se smatralo vrlo popularnim u doba njegova predsjedavanja. Kroz svoje govore ostavio je dojam iskrenosti, čvrstine, ali i konkretnosti i dojam poznavanja problema društva i ekonomije.

Ono što je interesantno kada uspoređujemo trenutno stanje u Hrvatskoj s Markovićevim predsjedanjem jest upravo riječ „reforma“. Radeći na ovom radu susreo sam se s mnoštvom reformi koje su izrazito detaljno i službenički napisane. Na žalost, čini mi se, da je upravo zbog toga centralna materija rada pomalo suhoparna, ali suhoparnost je isključivo produkt opsežnosti svake reforme. One su postavljene prvo problemski, gdje se kazuje kakvo je trenutno stanje, zašto je ono loše, potom slijedi što je cilj te na koji način uz pomoć kojih promjena u sustavu će se taj cilj provesti te koji će efekt imati. Druga važna stvar jest činjenica da se radi o sveobuhvatnoj reformi, koja za glavni zadatak ima ekonomiju i gospodarstvo, ali detaljno planira transformaciju društva, političkog sustava, turizma, znanosti i tehnologije, pa čak i ekologije. Iz toga bih zaključio kako je sigurno velik dio reformi provediv i aktualan danas.

Druga tema koje bih se dotaknuo u zaključku diplomskog rada je više vezana za sam početak rata u Jugoslaviji te u principu nema direktnu vezu s njegovom temom, no, smatram, da će kao završna misao upotpuniti ovaj rad, poglavito jer će nam opisati u kakvom su se

okruženju Marković i njegove reforme nalazili devedesetih godina. Skrenuo bih pažnju na misao s kojom sam se tijekom ovog istraživanja susreo, a radi se o intervjuu Gordana Malića koji je Markovića intervjuirao gotovo dvanaest godina nakon njegova odstupanja s vlasti. On se nalazi u obliku feljtona od dvanaest nastavaka koji su izdani između 13. i 28.11.2003. u beogradskim novinama „Danas“. U njemu Marković govori o svojem iskustvu raspada Jugoslavije, ali govori i o odnosima s Miroslavom Tuđmanom i Slobodanom Miloševićem iz čega se mogu izlučiti zaključci razloga raspada Jugoslavije i njegovih reformi. Istaknuo bih samo Markovićev odgovor na Malićevo pitanje „Što je Tuđman tražio od vas kad ste se prvi put sastali, 1990?“ u kojem se može iščitati Markovićeva želja i težnja održavanja i reformiranja Jugoslavije, što puno govori i o njegovom karakteru.

„- Tražio je podršku, nije baš definirao kakvu, ali je bilo jasno da misli na podršku dok oni ne učvrste vlast, jer još je bilo pitanje hoće li je baš učvrstiti, hoće li ona dobrovoljno biti predana ili neće, hoće li ih vojska spriječiti, ili tko će ih spriječiti. To je još bilo pitanje. Rekao sam: Vi ćete, sasvim sigurno, preuzeti vlast. Nitko vas u tome neće spriječiti. To nitko ne može. Međutim, daljnju moju podršku možete imati pod nekim uvjetima. Prvi uvjet je bio - jer su u toku već bile velike reforme i demokratizacija - da i dalje podrže reforme i demokratizaciju. Drugo, rekao sam: Molim vas, nikakav revanšizam. Ako hoćete da vas ja podržavam, onda nema revanšizma. Treće, sa Srbima u Hrvatskoj trebate razgovarati u Hrvatskoj, a ne preko Beograda i Miloševića. Četrto, dalje ruke od Bosne i Hercegovine. I peto, ne idite na militarizaciju i naoružavanje. To su bili moji uvjeti. Sve je radio suprotno.“²⁴³

Sve u svemu, evidentno je da je Ante Marković uspio započeti svojevrsnu transformaciju Jugoslavije, vjerojatno u modernu i efikasnu državu, no zbog događaja ranih devedesetih godina, nikada nećemo sigurno moći znati jesu li reforme mogle preporoditi Jugoslaviju ili su mogle dovesti do suprotnog efekta. Dapače, dalo bi se zaključiti da se uopće nije radilo o „reformama“, već o prilagodbi okruženja i države s ciljem pripreme za provođenje krupnijih i još dubljih reformi. Ta je prilagodba započela izrazito dobro, njen daljnji plan je bio izrazito obećavajuć, a njen daljnji tijek donekle siguran i stalan. No, što se dogodilo? Pojavio se glavni i nesavladivi problem. Jugoslavija Ante Markovića i ekonomija

²⁴³ Ante Marković, Posle 12 godina ćutanja. Moja istina o smrti Jugoslavije, razgovori s Gordanom Malićem, feljton u 12 nastavaka. ((Gordan Malić ispitivač) Beograd: Danas, 2003.), feljton 1., stranica 2.

njegovih reformi su postale *corpus separatum* sustava, ideja i politika u potpunosti odijeljeni od stvarnog naroda i vlasti. Hrvatski, srpski i drugi narodi Jugoslavije su svaki individualno već razmišljali i poimali sebe kao članovi svoje države, JNA se počela ponašati samostalno, a inozemstvo, Ujedinjeni Narodi i Europska zajednica nisu ni sami imali strogo formuliranu želju i plan za Jugoslaviju te su neumorno putovali između podrške ostanka Jugoslavije u istom obliku pa sve do podrške stvaranja nacionalnih država. U takvoj situaciji nije uopće čudna izjava Ante Markovića da predaje mandat natrag narodu, što zapravo znači da je i on sam postao svjestan činjenice da ona funkcija koju on obnaša više ne postoji te samo predstavlja duh prošle vlasti. Na taj način je u potpunosti propala jedna ideja i jedan smjer. Postavlja se pitanje što bi bilo da je bilo, što bi se dogodilo da je Ante Marković imao veću podršku naroda i vojske, bi li se Jugoslavija možda održala u jednom idiličnom obliku? Moja pretpostavka je da bi došlo do raspada Jugoslavije, ali puno kasnije, bez rata, a države nasljednice bi svoj start doživjele kao uređenije i stabilnije države. Na taj način bi reforma ispunila svoj cilj. No, realnost je ispala drugačija. Jedino mogu zaključiti da je Ante Marković pokazao određenu kvalitetu i viziju, ali kao njegov glavni problem moram istaknuti njegovu neosviještenost glavnim problemom jugoslavenskog društva i države, koji nije niti valuta niti inflacija, već činjenica da narod njegove države u njoj više nije htio biti!

8. Izvori i literatura

Temeljni izvor materije rada:

Savezno izvršno veće. *Program daljih reformi jugoslavenskog društva – Vreme promena*. Beograd: Sekretarijat za informacije, 1990.

Jugoslavija neposredno prije Markovićeve stupanja na dužnost:

- 1) The New York Times. *AROUND THE WORLD; Yugoslav Panel Proposes Croat as Prime Minister*. New York: The New York Times, 07.01.1986.
<http://www.nytimes.com/1986/01/07/world/around-the-world-yugoslav-panel-proposes-croat-as-prime-minister.html> (pristup 06.09.2016.)
- 2) Chicago Tribune. *Yugoslavia vows fight over unrest*. Chicago: Chicago Tribune, 23.05.1987., stranica 8.
[http://pqasb.pqarchiver.com/chicagotribune/doc/291000386.html?FMT=ABS&FMTS=ABS:FT&type=current&date=Mar%2023,%201987&author=James%20Yuenger,%20Chicago%20Tribune&pub=Chicago%20Tribune%20\(pre-1997%20Fulltext\)&edition=&startpage=&desc=YUGOSLAVIA%20VOWS%20FIGHT%20OVER%20UNREST](http://pqasb.pqarchiver.com/chicagotribune/doc/291000386.html?FMT=ABS&FMTS=ABS:FT&type=current&date=Mar%2023,%201987&author=James%20Yuenger,%20Chicago%20Tribune&pub=Chicago%20Tribune%20(pre-1997%20Fulltext)&edition=&startpage=&desc=YUGOSLAVIA%20VOWS%20FIGHT%20OVER%20UNREST) (pristup 06.09.2016.)
- 3) Lasić, Mile. *Onaj bez kojeg ne bi bilo tako kako je bilo - Vremenu i ljudima u pomen*. Norveška: Bosanska pošta, 11.02.2009.
<http://archive.is/HQ7To> (pristup 06.09.2016.)
- 4) The Lodi News-Sentinel. *Yugoslavian Prime Minister Mikulic and Cabinet resign.*, Lodi, Kalifornija: The Lodi News-Sentinel, 31.10.1988., stranica 22.
<http://news.google.com/newspapers?nid=2245&dat=19881231&id=3JozAAAAIBAJ&sjid=lzIHAAAAIBAJ&pg=6944,7858506> (pristup 06.09.2016.)
- 5) Grabeljšek, Dragana. Damnjanović, Slavenko. Jovanović, Snežana. Kosić-Kovačević, Maja. *Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije - Knjiga 1 – Podaci po naseljima i opštinama*. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1991., stranica 11.
- 6) Petak, Zdravko. *Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije*. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2005.
- 7) Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. - Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- 8) Wikipedia BIH. *Jugoslavenski dinar*. Wikipedia, 2013.
http://bs.wikipedia.org/wiki/Jugoslavenski_dinar (pristup 06.09.2016.)
- 9) Wikipedia SH. *Savezno Izvršno vijeće*. Wikipedia, 2013.
http://sh.wikipedia.org/wiki/Savezno_izvr%C5%A1no_vije%C4%87e (pristup 06.09.2016.)

Tablice prisutne u radu:

Tablica 1., 2.: Hrvatski numizmatički portal Kunalipa, 2013.

<http://www.kunalipa.com/katalog/tecaj/zu-dinar-1966-1991.php> (pristup 06.09.2016.)

Tablica 3., 4., 5., 6.: Petak, Zdravko. *Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije*. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2005.

Deveti saziv SIV-a i viđenje reformi:

- 1) „Borba“, Beograd, 1989. godine
 Broj 73, 14.03.1989. godine
 Broj 75, 16.03.1989. godine
 Broj 76, 17.03.1989. godine

- 2) „Vjesnik“, Zagreb, 1989. godine
 Broj 14902, 14.03.1989. godine
 Broj 14903, 15.03.1989. godine
 Broj 14904, 16.03.1989. godine
 Broj 14905, 17.03.1989. godine
 Panorama subotom broj 558, 18.03.1989. godine

- 3) „Politika“, Beograd, 1989. godine
 Broj 27097, 15.03.1989. godine
 Broj 27098, 16.03.1989. godine
 Broj 27099, 17.03.1989. godine

- 4) „Službeni list“, Beograd, 1989. godine:
 Broj 20, 17.03.1989. godine,
 Broj 22, 24.03.1989. godine
 Broj 23, 31.03.1989. godine
 Broj 24, 07.04.1989. godine
 Broj 27, 28.04.1989. godine
 Broj 29, 12.05.1989. godine
 Broj 31, 19.05.1989. godine
 Broj 32, 26.05.1989. godine
 Broj 33, 02.06.1989. godine
 Broj 34, 09.06.1989. godine
 Broj 35, 16.06.1989. godine
 Broj 36, 23.06.1989. godine
 Broj 38, 30.06.1989. godine
 Broj 40, 07.07.1989. godine
 Broj 47, 04.08.1989. godine
 Broj 49, 18.08.1989. godine
 Broj 50, 25.08.1989. godine
 Broj 54, 08.09.1989. godine

- 5) Marković, Ante. *Posle 12 godina ćutanja. Moja istina o smrti Jugoslavije, razgovori s Gordanom Malićem*, feljton u 12 nastavaka. (Gordan Malić ispitivač) Beograd: Danas, 2003.

- 6) Lončar, Budimir. *Ekonomске reforme Ante Markovića*, intervju. (Hrvoje Kokotović ispitivač) Zagreb, 2016.

- 7) Savezno izvršno veće. *Jugoslovenske promene*. Beograd: Sekretarijat za informacije, 1990.
- 8) Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Jugoslavija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29463> (pristup 15.09.2016.)
- 9) The Library of Congress. *Yugoslavia - Federal Executive Council*. Washington: Country Studies Series by Federal Research Division of the Library of Congress, 1990.
<http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-14888.html> (pristup 06.09.2016.)
- 10) Glaudić, Josip. *Vrijeme Europe – Zapadne sile i raspad Jugoslavije*. Zagreb: Mate, 2011.
- 11) Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Ante Marković*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39021> (pristup 10.09.2016.)
- 12) Pavičević, Miroslav. *PRICA O DIVU KONČARU: Rijedak primjer industrije koja nije uništena, ali je broj radnika s 20.000 spao na 3.700*. Lupiga, 16.02.2016.
<http://lupiga.com/vijesti/prica-o-divu-koncaru-rijedak-primjer-industrije-koja-nije-unistena-ali-je-broj-radnika-s-20-000-spao-na-3-700> (pristup 10.09.2016.)
- 13) International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, United Nations. *Tužitelj protiv Slobodana Miloševića IT-02-54-T - Sažetak predstojećeg svjedočenja – svjedok Ante Marković*. Den Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 20.09.2003.
http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-markovic.htm (pristup 10.09.2016.)
- 14) Cahoon, Ben M. *Serbia*. WorldStatesmen.org
<http://www.worldstatesmen.org/Serbia.html> (pristup 06.09.2016.)
- 15) Wikipedia ENG. *Aleksandar Mitrović (politician)*. Wikipedia, 2016.
[https://en.wikipedia.org/wiki/Aleksandar_Mitrovi%C4%87_\(politician\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Aleksandar_Mitrovi%C4%87_(politician)) (pristup 06.09.2016.)
- 16) tportal.hr/Hina.hr. *Umro Živko Pregl, bivši šef Mercatora*. Tportal, 29.11.2011.
<http://www.tportal.hr/vijesti/svijet/162398/Umro-zivko-Pregl-bivsi-sef-Mercatora.html> (pristup 06.09.2016.)
- 17) Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Budimir Lončar*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37072> (pristup 13.09.2016.)
- 18) Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Veljko Kadijević*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29744> (pristup 13.09.2016.)

- 19) Wikipedia ENG. *Petar Gračanin*. Wikipedia, 2016.
https://en.wikipedia.org/wiki/Petar_Gra%C4%8Danin (pristup 06.09.2016.)
- 20) Europski parlament. *Franc Horvat*. Europski parlament, 2004.
http://www.europarl.europa.eu/meps/hr/23714/FRANC_HORVAT_home.html
(pristup 06.09.2016.)
- 21) Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Božo Marendić*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38845> (pristup 13.09.2016.)
- 22) Negovanović, Marko. *Govor general-potpukovnika Marka Negovanovića, načelnika Uprave bezbednosti SSNO-a, 25. rujna 1990.. 25.09.1990., stranica 14. i 16.*
- 23) Večernji list. *Jakša Barbić*. Zagreb: Večernji list biografije, 2016.
<http://www.vecernji.hr/biografije/jaksa-barbic-466> (pristup 10.09.2016.)
- 24) Ribnikar, Ivan. *Ukidanje društvenog vlasništva (uopće i prvenstveno u Sloveniji)*. Ljubljana: Ekonomski fakultet, izvorni znanstveni rad, 1993.
- 25) Federalna novinska agencija. *Budimir Lončar: Raspad Jugoslavije nije morao biti tragičan*. Sarajevo: FENA, 03.10.2010.
<http://bosnjaci.net/print.php?pid=39763> (pristup 13.09.2016.)
- 26) Hrvatska izvještajna novinska agencija. *Osam osoba je nepravomoćno osuđeno zbog privatizacije i profiterstva – Novi podaci DORH-a*. Zagreb: HINA, 10.11.2013.
<http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/osam-osoba-je-nepravomocno-osudeno-zbog-privatizacije-i-profiterstva-novi-podaci-dorh-a/918818/> (pristup 13.09.2016.)
- 27) Marković, Ante. *Ante Marković: Kako bih ja riješio ovu krizu (integralni tekst)*. (Milan Gavrović ispitivač), Zagreb: Lider media, 15.02.2009.
<http://lider.media/arhiva/67490/> (pristup 10.09.2016.)